

» 2009

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre
1. časť

Z obsahu:

- Vojny a vojenstvo v období starých Slovanov, Veľkej Moravy a v Uhorskom kráľovstve
- Protiosmanské vojny a vojenstvo v období dynastických vojen
- Slovensko a Slováci v prvej svetovej vojne. Účasť Slovákov na frontoch prvej svetovej vojny. Hnutie odporu a rozpad Rakúsko-Uhorska. Vznik Československa.

Milan Rastislav Štefánik

(21. 7. 1880 Košariská - 4 mája 1919 Ivánka pri Dunaji)

Je jednou z najvýznamnejších postáv novodobých slovenských dejín, ktorý významne prekročil rámec vtedajších pomerov svojej krajiny. Po skončení štúdií pracoval ako astronóm vo Francúzsku a podnikol niekoľko vedeckých expedícií do viacerých krajín sveta. Po vypuknutí prvej svetovej vojny dobrovoľne narukoval k francúzskemu letectvu kde okrem iného organizoval meteorologickú službu. Vo francúzskej armáde dosiahol hodnosť brigádneho generála. Stal sa uznávaným vedcom, vojenským letcom a diplomatom. Významnou mierou prispel k vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov v roku 1918. Patril medzi vedúcich predstaviteľov československého zahraničného odboja. Významne sa zaslúžil o organizáciu československých légii vo Francúzsku, Taliansku a v Rusku.

© **Generálny štáb Ozbroyených síl SR** **štáb personálneho manažmentu**

Publikácia je určená na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbroyených síl Slovenskej republiky.

Obsah:

Spoločenskovedné semináre

TEMATICKÝ BLOK: Vojenská história Slovenska

1. Vojny a vojenstvo v období starých Slovanov, Veľkej Moravy a v Uhorskom kráľovstve.....	2
2. Protiosmanské vojny a vojenstvo v období dynastických vojen.....	19
3. Slovensko a Slováci v prvej svetovej vojne. Účasť Slovákov na frontoch 1. svetovej vojny. Hnutie odporu a rozpad Rakúsko-Uhorska. Vznik Československa.....	33
4. Vojenské a bojové tradície Ozbroyených síl Slovenskej republiky a vojenského útvaru.....	48
Stručne o autoroch vydania.	60
Obrazová príloha k vojenskej histórii Slovenska.....	61

(Obrázky v texte a v obrazovej prílohe prebrané z publikácií: Slovensko vojenská kronika, Perfekt, Bratislava 2007 a Obrazy z vojenských dejín Slovenska, Generálny štáb Armády SR, správa výchovy a kultúry, Topografická služba Armády SR, Trenčín 1998.)

Obálka: grafická úprava Pavol Daniž, Dr. Pavol Švantner
Zodpovední redaktori: Ján Lichner, Dr. Pavol Švantner
Vydavateľ: Kultúrne a metodické centrum OS SR, Trenčín
Hviezdoslavova 16
911 27 Trenčín
tel.: 0960/333810, 0960/333813

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbroyených síl Slovenskej republiky. Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Texty článkov neprešli jazykovou korektúrou. Obsah článkov vyjadruje názory autorov, ktoré sa nemusia vždy zhodovať so stanoviskom vydavateľa.

Publikácia je zverejnená v elektronickej podobe na stránke Kultúrneho a metodického centra OS SR v záložke Dokumenty a materiály (www.domarmady.sk).

Schválené do tlače: 3. novembra 2008
Tlač: 5. Kartoreprodukčná základňa Nemšová
Distribúcia: 10. decembra 2008

VOJNY A VOJENSTVO V OBDOBÍ STARÝCH SLOVANOV, VEĽKEJ MORAVY A V UHORSKOM KRÁĽOVSTVE

PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Vojenský historický ústav, Bratislava

1. Slovienska doba

Obdobie sťahovania národov predstavuje výnimočnú kapitolu nielen v dejinách Slovenska, ale aj celého kontinentu. Dynamické zmeny vyvolané nevídaným putovaním kočovných, ale aj dovedty usadlých poľnohospodárskych populácií dokázali takmer zo dňa na deň diametrálne meniť etnický a sídliskový charakter Európy. Reťazenie etnických pohybov sa azda najvýraznejšie prejavilo práve v strednej Európe, ktorá sa stala javiskom bojových konfliktov a nivočenia starovekej civilizácie na prahu rodiaceho sa stredoveku.

Príchod Slovanov do Karpatskej kotliny sa datuje do prelomu 5. a 6. storočia. Na územie dnešného Slovenska prenikli Slovania v niekoľkých prúdoch. Bola to jednak vlna smerujúca z východoeurópskej oblasti na východné Slovensko a jednak vlna z oblasti dnešnej Moravy na juhozápadné Slovensko, ďalší prúd prenikol cez Jablunkovský priesmyk na severné Slovensko a posledná vlna smerovala od juhu z Karpatskej kotliny najmä na stredné Slovensko. Slovania pri príchode na Slovensko prekryli neskorú fázu púchovskej kultúry i zvyšky germánskeho obyvateľstva, ktoré tu zostalo po odchode Germánov na západ.

Po odchode Ostrogótov sa rozhodujúcou silou na strednom Dunaji stali Heruli. Roku 508 však utrpeli zničujúcu porážku od Longobardov, ktorí potom ovládli okrem južnej Moravy a prilahlej časti Záhoria aj celú Panóniu. Ríšu Longobardov oddeľovali od novoprišlých Slovanov pohoria Malých a Bielych Karpát a Dunaj. Na východnom Slovensku rešpektovali tunajšie slovanské osídlenie aj Gepidi, ktorí sa stiahli z horného Potisia na juh. V polovici 6. storočia Slovania prekračovali územia ovládané spojeneckými Gepidmi a plienili európske provincie Byzanskej ríše na Balkáne.

V polovici 6. storočia sa v centrálnej časti Dunajskej kotliny usadili Avari, ktorí porazili Gepidov a využili, že Longobardi roku 568 opustili Panóniu. Avari sa so Slovanmi dostali do styku na južnom a juhozápadnom Slovensku a podmanili si ich. Slovania sa proti avarskej nadvláde vzbúрили. Informáciu o tom zaznamenal aj súveky franský kronikár Fredegar, ktorý uviedol: „*Slovania sa už začali búriť proti Avarom nazývaným Hunmi a proti ich vládcovi kaganovi.*“ V tých časoch dorástli početní slovansko-avarskí miešanci ako výsledok núteného zimného spoluzitia: „*Huni (rozumej Avari) každoročne prichádzali k Slovanom prezimovať, na lôžka si brávali manželky Slovanov a ich dcéry. Okrem rôznych násilností im Slovania odvádzali poplatky. Synovia Hunov, ktorých splodili s manželkami a dcérami Vinidov, neznášali ďalej zlo krutosti a násilia, vzpierali sa hunskej nadvláde a, ako som už spomínal, začali sa búriť.*“ Podľa citovaných slov kronikára Fredegara povstanie pripravili a začali práve títo miešanci, ktorých bezvýhradne neprijala ani avarská ani slovanská komunita. Ocitli sa mimo tradičných rodových zväzkov, boli vydedencami, ktorým sa núkala jediná možnosť, a to vojenská služba. Bojovali na najťažších miestach, väčšinou ako *befulkovia* (čiže menejcenní, neplnoprávni bojovníci) v prvej línii. Takto vyrástla uprostred slovanskej roľníckej spoločnosti organizovaná vojenská vrstva. Pravidelným zamestnaním vydedencov bola vojna, ale bez výhod, aké požívali avarskí bojovníci. O vojenských povinnostiach našich predkov kronikár Fredegar zaznamenal: „*Vinidi (Slovania) boli už oddávna befulkami Hunov (Avarov); keď Huni s vojskom útočili proti ktorémukoľvek kmeňu, Huni si stavali zhromaždené vojsko na obranu táborov, no Vinidi bojovali. Ak sa víťazstvo prikláňalo na ich stranu, Huni zaútočili, aby sa zmocnili koristi, ak*

však Vinidi boli porážaní, pomocné vojsko Hunov ich podporovalo, aby znova nabrali síl. Huni ich teda nazývali befulkovia, lebo pri bojovom stretnutí, tvoriac dvojité bojové šíky, kráčali pred Hunmi.“ Dvojité slovenský šík bol predvojom avarských vojsk aj v bojoch proti byzantskej armáde na juhu a takisto sa uplatnil pri neúspešnom slovensko-avarskom dobýjaní Konštantínopola roku 626, keď v slovenskom útoku bojovali za sebou prvý šík ľahkoodencov a druhý šík ťažkoodencov.

Vzbúrení Slovania pod vedením franského kupca Sama vytvorili v rokoch 623 – 658 nadkmeňový útvar, známy ako Samova ríša. Táto ríša si ubránila nezávislosť nielen voči Avarom, ale aj voči Franskej ríši v bitke pri Wogastisburgu roku 631. Teritórium Slovenska tvorilo podstatnú časť jadra Samovej ríše. Každoročné pustošenie Durínska v rokoch 631 – 634 a pripojenie sa polabských Srbov vedených kniežatom Dervanom k Samovej ríši svedčí o jej veľkom rozsahu na západe. Sama uznávali za svojho panovníka Slovania na Slovensku, Morave a v Dolnom Rakúsku a jeho spojencami sa stali Česi.

Samova ríša nebola len obyčajným kmeňovým zväzom, aké sú známe z doby sťahovania národov. Na čele protiavarského odboja nestála stará kmeňová aristokracia s domácim slovenským vojvodom, ale nová a silná vrstva profesionálnych bojovníkov, spoločensky nezačlenená do rámca tradičného rodu a kmeňa. Samova ríša po prvý raz politicky spojila našich slovenských predkov na Slovensku, Morave a v Čechách. Vďaka tomuto spojeniu sa nemuseli obávať takých protivníkov, akými boli Avarský kaganát a Franská ríša.

Po Samovom skone roku 658 sa jeho ríša rozpadla na menšie celky, ktoré podobne ako ostatné slovenské kniežatstvá, hraničiace s Avarským kaganátom, preukázali svoju životaschopnosť a odolali aj novému vzostupu avarskej moci v druhej polovici 7. storočia. Okolité slovenské kniežatá zrejme uznali avarskú zvrchovanosť a platili patričný tribút.

Po roku 670 sa na Slovensku prejavila istá kultúrna a etnická symbióza slovenského a avarskeho elementu, ktoré sa líšili mentalitou i spôsobom života. Etnické miešanie sa uskutočňovalo najmä na pomedzí naddunajských Slovanov a Avarov. Slovenská spoločnosť si pritom dokázala uchovať autonómne postavenie v tesnom dotyku s Avarským kaganátom. Avarské susedstvo a pokračujúca symbióza spôsobovali rýchlejší priebeh poslovančovania Avarov v priamom kontakte so Slovanmi. K postupnému zániku avarskej moci prispeli jednak porážky, ktoré v rokoch 791 – 796 utrpeli od franských vojsk, a jednak vnútorné rozbroje, keď časť nespokojných Avarov zavraždila svojho vládcu – kagana. Oslabenie Avarov začiatkom 9. storočia využili slovenské kniežatá, ktoré v Zadunajsku útočili proti Avarom a zaberali ich sídla. Naposledy sa zadunajskí Avari spomínajú roku 822 v súvislosti s účasťou ich poslov na sneme vo Frankfurte.

Samo (? - 658)

Zakladateľ a vládca prvého kmeňového zväzu západných Slovanov, známeho ako Samova ríša (623 -658), ktorá sa rozprestierala aj na území dnešného západného Slovenska. Po víťazných bojoch s Avarmi porazil roku 631 vojská franského kráľa Dagoberta pri dodnes neznámom Wogastisburgu.

2. Nitrianske kniežatstvo a Veľká Morava

Na prelome 8. – 9. storočia vzniklo nové centrum hospodárskej a kultúrno-politickej moci v okolí rieky Nitra – Nitrianske kniežatstvo. Na jeho čele stálo viacero kniežat, po mene však poznáme iba Pribinu, ktorý tu vládol asi od roku 825 do roku 833, keď ho vyhnaný Mojmír I., knieža susedného Moravského kniežatstva. V zjednotenom štátnom útvare, známom pod názvom Veľká Morava, malo Nitrianske kniežatstvo istú autonómiu, čo sa prejavilo v tom, že bolo samostatne spravované ako údel v mojmirovskej dynastii.

Zo súdobých správ o staroslovanskom vojenstve vyplýva, že starí Slovania išli do vojny pešo, boli vyzbrojení kopijami alebo dvoma krátkymi oštepami, niektorí mali veľký podlhovastý štít. V ich výzbroji bol aj drevený luk a krátke šípy napustené jedom. Nemali pancier a do boja išli iba v nohaviciach podpásaných širokým pásom na bedrách.

Jadrom veľkomoravského vojska bola panovníkova družina jazdeckých bojovníkov. Dôležitou zbraňou člena družiny bola kopija s listovitým hrotom a meč. Keďže meče boli pomerne drahé, radoví družiníci mali zväčša vojnovú sekeru na dlhej násade. Súčasťou jazdeckej výzbroje bol aj drevený oválny štít potiahnutý kožou a spevnený kovaním. Mnohí jazdci nosili prilby. Početnejšiu časť veľkomoravského vojska tvorila pechota. Títo bojovníci spravidla nemali pancier, prilbu ani meč, bojovali v svojom bežnom oblečení, a to kyjakmi, oštepami a sekerami. Rozšírenou zbraňou bol aj luk. Bojové oblečenie sa skladalo z košeľe, nohavíc a haleny alebo kabátca stiahnutého opaskom. Je pravdepodobné, že niektorí bojovníci si nielen v zime ako vrchný odev obliekali kožuchy, pretože hustá kožušina im poskytovala ochranu proti sečným a bodným ranám.

Veľká Morava si dokázala ubrániť samostatnosť aj napriek trvalým pokusom východofranských panovníkov o jej vojenské pokorenie. Franské vojská vtrhli na jej územie napríklad roku 846, keď východofranský kráľ Ľudovít II. Nemec zosadil z kniežacieho stolca Mojmíra I., ďalej roku 855 a 857, keď vyplienili veľkú časť Moravy. Roku 864 sa knieža Rastislav ubránil na hrade Dowina (stotožňuje sa s Devínom) a uzavrel s východofranským kráľom kompromisný mier, ktorý vydržal päť rokov. Roku 869 viedol východofranský kráľ Ľudovít II. Nemec tri prúdy vojska. Prvý prúd zo Saska a Durínska vpadol do Čiech, druhý prúd na čele s jeho synom Karolmanom tiahol do Nitrianska proti Svätoplukovi a tretí, najsilnejší prúd smeroval do centra kniežatstva proti Rastislavovi. Franská vojenská kampaň, sprevádzaná pustošením otvorenej krajiny, nedosiahla však významnejšie úspechy.

Až do roku 869 Rastislav a Svätopluk spolupracovali pri spravovaní a obrane veľkomoravského štátu. Ale od istého času sa záujmy oboch kniežat začali rozchádzať. Vzájomná roztržka vyvrcholila, keď Svätopluk uzavrel s vtedajším bavorským správcom Karolmanom mier proti vôli Rastislava, ktorý dôsledne zotrval v protifranskom odpore. Zrada Svätoplukovi nepomohla. Ani po zosadení a vydaní Rastislava Frankom nezískal ústredný veľkomoravský kniežací stolec. V nasledujúcom roku 871 ho obaja markgrófi spravujúci Moravu, Viliam a Engelšalk, obvinili zo zrady a skončil v bavorskom väzení.

Povstanie vo Svätoplukovom kniežatstve na Slovensku, ktoré viedol jeho príbuzný Slavomír, však zabránilo Karolmanovi podmaniť si túto východnú časť Veľkej Moravy. Slavomír nečakane zaútočil proti Viliamovi a Engelšalkovi a začal dobývať moravské hrady. Len čo sa dostal až k bývalému Rastislavovmu sídlu, stala sa pozícia oboch markgrófov neudržateľnou. Karolman sa odvážil na riskantný krok. Za sľubovanú pomoc proti povstalcovi prepustil z väzenia Svätopluka a poslal ho s veľkým vojskom na Moravu. Podľa Karolmanových predstáv mal Svätopluk poraziť Slavomíra, znova sa ujať vlády v Nitrianskom kniežatstve, uznať franskú zvrchovanosť a v pokoji nažívať s markgrófmi na Morave. Svätopluk sa však tajne spojil so Slavomírom a zničil Karolmanovo vojsko. Zahynuli aj obaja markgrófi a moravská časť ríše bola znovu slobodná.

Najväčší rozmach dosiahla Veľká Morava za vlády Svätopluka I., keď sa stala stredoeurópskou mocnosťou. Svätopluk sa stal veľkomoravským kniežatom roku 871 po víťaznom povstaní a vyhnaní Frankov. Politickým sobášom si pripútal najvýznamnejší kniežací rod v Čechách – Přemyslovcov. Mierová zmluva s Ľudovítom II. Nemcom vo Forchheime roku 874

umožnila Svätoplukovi podniknúť výboje do okolitých slovanských krajín. Do roku 890 si podrobil kniežatstvo Vislanov, prevzal vládu nad Čechami a podriadil si Chorvátoch v Dolnom Sliezsku a polabských Srbov.

Po skončení výbojov na severe a severozápade obrátil Svätopluk pozornosť aj na juh a juhozápad, dovnútra Karpatskej kotliny. Od Bulharov dobyl celé Potisie. Podľa viacerých svedectiev územie Svätoplukovej ríše siahalo na juhu až k dolnému Dunaju. Aj podľa byzantského cisára a historika Konštantína Porfyrogeneta hneď za podunajskými mestami Belehradom a Sirmiom ležala Svätoplukova Veľká Morava, v ktorej tečú rieky Temeš, Tutis, Maroš, Kriš a Tisa a ktorú Dunaj oddeľoval od Bulharska.

Svätopluk (? - 894)

Panovník Veľkej Moravy. Za jeho vlády dosiahla najväčší rozmach. Bol jej posledným významným panovníkom a schopným vojvodcom.

Fuldský letopisec ďalej píše, ako skončili predstavitelia Arnulfovej správy. Dôsledná fyzická likvidácia neobišla ani služobníctvo: „*Sluhov a služobnice s ich deťmi pozabíjali, z veľmožov niektorých zajali, iných povraždili, a čo je ohavnejšie, s odťatou rukou, odrezaným jazykom a prirodzením prepustili.*“ Dvoma výpravami Svätopluk dôkladne vykorenil franskú moc v Zадunajsku a posunul hranice svojej ríše až k rieke Dráve a k Viedenskému lesu.

Svätoplukove vyhladzovacie výpravy v rokoch 883 – 884 nesmerovali len proti bavorským predstaviteľom Arnulfovej správy. Pobití a zmrzačení panónski veľmoži patrili už k druhej generácii pribinovskej kniežacej družiny, ktorej príslušníkov Arnulf prijal do svojich služieb ako predstaviteľov správy a vojenskej moci Pribinovho a neskôr Kocelovho Panónskeho kniežatstva. Arnulf ho získal po Kocelovej smrti roku 876. Tri moravské útoky (v rokoch 833, 861, 883 – 884) proti pribinovcom (čiže Pribinovi, Kocelovi a ich verným) boli opakovaním starej mojmírovej politiky. Mojmírovci sledovali územný výboj a vyhladenie protivníka, ktorý sponchyboval ich legitimitu. Pribinov kniežací rod by totiž mohol s franskou pomocou v príhodnej chvíli realizovať staré právo na kniežací stolec v Nitre.

Veľkomoravská ríša na vrchole Svätoplukovej slávy mohla mať okolo 350-tisíc km² a asi milión obyvateľov. S hospodárskym vzostupom krajiny a s územnými výbojmi rástla aj Svä-

Po Svätoplukovom výboji ostalo Bulharom v Karpatskej kotline len Sedmohradsko. Strata rozsiahleho územia v Potisí zblížila Bulharov s Bavormi. Roku 882 sa Bulhari pokúsili o protiútok, ale stratené územie späť nezískali. Svätopluk obvinil Arnulfa, vojvodu Korutánska a Panónie, syna bavorského kráľa Karolmana: „*Tvoji ľudia, strojac úklady o môj život a moju ríšu, spojili sa s Bulharmi; chcem, aby sa mi prisahou potvrdilo, že to nie je pravda!*“

Vojvoda Arnulf odmietol tieto požiadavky a Svätopluk čoskoro prepadol a celý rok pustošil Arnulfovu dŕžavu v Panónii. „*Keď teda knieža zanedlho zozbieral zo všetkých slovanských krajov vojenské zbory, s veľkým vojskom vtrhol do Panónie, ukrutne a krvilačne sťa vlk zabíjal, ohňom a mečom väčšinu kraja spustošil, rozvrátil a zničil...*“

V nasledujúcom roku 884 Svätopluk pustošivý vpád zopakoval, pričom podľa kronikára: „*na tejto výprave mal toľko ľudí, že jeho vojsko videli prechádzať na jednom mieste od svitu do súmraku. S takým veľkým počtom ľudí teda plienil v Arnulfovej dŕžave 12 dní, napokon sa z vlastnej vôle šťastlivo vrátil a potom poslal istú časť svojho vojska za Dunaj.*“

POZNÁMKY

toplukova moc. Štruktúra veľkomoravskej spoločnosti a na ňu nadväzujúca organizácia štátnej moci mali za Svätopluka už ranofeudálny charakter, kde jednoznačne rozhodovala suverénna moc a vôľa panovníka. Svätopluk bol neobmedzeným pánom svojej krajiny, v ktorej už neplatili staré kmeňové zvyklosti obmedzujúce kniežaciu moc jeho dávnych predchodcov.

Svätopluk zomrel roku 894, no ešte pred skonom rozhodol o rozdelení vlády v krajine medzi svojich synov. Mladší, Svätopluk II., sa so všetkou pravdepodobnosťou stal nitrianskym kniežaťom a bol podriadený staršiemu bratovi, Mojzírovi II., ktorý prevzal veľkomoravské žezlo. Za panovania týchto kniežat sa veľkomoravská ríša dostala do hlbkej krízy, ktorá napokon vyústila do jej rozpadu.

Okolnosti zániku Veľkej Moravy dodnes nie sú uspokojivo objasnené. Nevedno, či sa rozpadla väčšmi z vonkajších alebo vnútorných príčin. Faktom pritom zostáva, že Veľká Morava roku 894 prišla o Panónske kniežatstvo a hneď nasledujúci rok sa odtrhli české kmene. Roku 896 stratila Potisie, ktoré obsadili Maďari, roku 897 sa osamostatnili polabskí Srbi. Na samom sklonku 9. storočia sa odohral bratovražedný boj medzi Mojzírom II. a Svätoplukom II., do ktorého v rokoch 898 a 899 zasiahli Bavori. Ich vojsko počas dvoch ťažení pustošilo krajinu a vyslobodilo uväzneného Svätopluka II.

V rovnakom čase sa starí Maďari presunuli do Karpatskej kotliny. Ohrozovali predovšetkým Panónske kniežatstvo v južnom Zadunajsku, ktoré z poverenia cisára Arnulfa spravoval knieža Braslav. Koncom leta 899 Maďari vpadli do Itálie, kde porazili kráľa Berengara. Roku 900 v súčinnosti s Moravanmi vyplenili a natrvalo obsadili Panónske kniežatstvo. Účasť Moravanov na pustošení tohto kniežatstva bola odpoveďou na predchádzajúce bavorsko-české drancovanie Moravy. Na jeseň roku 900 sa krátkodobé moravsko-maďarské spojenectvo Moravanov a Maďarov skončilo a už koncom roka si Maďari podmanili severovýchodnú časť Zadunajska. Táto okolnosť prinútila Mojzíra II. uzavrieť v januári 901 mier s Bavori, takže odvtedy ako bavorský spojenec viackrát bojoval proti Maďarom. Mojzír II. pravdepodobne roku 906 zahynul pri obrane krajiny a spolu s ním aj väčšia časť jeho družiny. Tým zanikla aj veľkomoravská štátnosť.

Okolo 6 % militárií doteraz nájdených na Slovensku z obdobia Veľkej Moravy pochádza z ojedinelých nálezov, 11 % z opevnených a neopevnených sídlisk a 83 % sa našlo pri výskume pohrebísk. Vo veľkomoravských bojovníckych hrobách bolo nájdených deväť druhov zbraní a súčastí výzbroje v tomto zložení: bojové nože, dýky, nože – v 72 % hrobov; sekery v 43 %, ostrohy v 33 %, hroty kopijí v 26 %, hroty šípov v 24 %, dvojostrý meč v 7 %, strmene v 2,5 % a zubadlo v 1 % hrobov.

Ako hlavná zbraň v jednotlivých kombináciách je na prvom mieste dvojostrý meč, za ním kopija, potom bojová sekera a napokon luk či šíp. Najčastejšie sa v hrobách nachádza jeden druh zbrane, obvykle v kombinácii s nožom. Na prvom mieste sú to sekery (27,3 %), ďalej ostrohy (18,3 %), hroty šípov (13,8 %), hroty kopijí (9,1 %). Bojový nôž alebo dýka ako jediná zbraň sa v hrobe našli v 5,4 %. Kombinácia dvoch a viacerých druhov zbraní v jednom hrobe je zriedkavá a súbory tzv. kompletnej výzbroje, pozostávajúcej zo všetkých hlavných druhov osobných zbraní a jazdeckého výstroja sú ojedinelé. Zo spoľahlivo dokumentovaných hrobových celkov je najpočetnejšia skladba pozostávajúca zo štyroch druhov zbraní – kopija, sekera, ostrohy, nôž.

Pohľad na bulharsko-veľkomoravské i bulharsko-staromaďarské vzťahy koncom 9. storočia ukazuje, že panstvo Bulharov nesiahalo na západ od Tisy, a preto sa Bulhari zaiste nepodieľali na kríze a rozpade veľkomoravského štátu. Ani súveké správy o spustošení celej Veľkej Moravy starými Maďarmi nie sú presné. Týkajú sa zväčša územia dnešného južného Slovenska. Podľa archeologických dokladov život v oboch častiach niekdajšej ríše – na Morave i v Nitriansku – v podstate kontinuálne pokračoval ďalej.

3. Príchod starých Maďarov

Obsadením Potisia starými Maďarmi roku 896 sa spestril etnický obraz Dunajskej kotliny, keď sa slovanské obyvateľstvo rovinatej časti Veľkej Moravy dostalo do závislosti od staromaďarských náčelníkov a ich družín. Postavenie autochtónneho slovanského obyvateľstva

bolo sťažené aj preto, že príslušníci jeho vládnucej špičky na konci veľkomoravskej doby buď zahynuli v bojoch, alebo sa prispôbobi novým dobyvateľom. Niektorí azda ušli do severnejších oblastí Slovenska, alebo aj do cudziny.

Po rozpade Veľkej Moravy začiatkom 10. storočia sa na Slovensku vytvorili nové pomery. Juhozápadné Slovensko si postupne už do polovice 10. storočia podmanili starí Maďari, ktorí tu, ako aj v ostatných odľahlých pohraničných oblastiach začali budovať sieť strážnych osád. Dokladom toho sú dodnes zachované názvy typu Uhorská Ves či Uhorské, ale aj Sekule, Pečenice, Pečenyady či Plaveč podľa Sikulov, Pečenehov, Plavcov a iných kočovných kmeňov, ktoré prišli do Karpatskej kotliny spolu s Maďarmi.

Napätie medzi Východofranskou ríšou a starými Maďarmi vyvrcholilo v lete roku 907 v bavorsko-maďarskej vojne v bitke pri Bratislave. Ako zaznamenal letopisec v Salzburských análoch: „*Najhoršia vojna sa odohrala pri hrade Preslava vo štvrtý deň júlových non.*“ Starí Maďari v tejto bitke presvedčivo zvíťazili a stali sa hegemónmi v Karpatskej kotline. Odtiaľ podnikali časté vojensko-koristnícke nájazdy na Balkán a do západnej Európy, ktoré sa skončili roku 955, keď v bitke pri rieke Lech neďaleko Augsburgu maďarské vojsko utrpelo zdrvujúcu porážku.

Porazení a zdecimovaní starí Maďari sa ocitli v hlbokej existenčnej kríze. Možnosť pravidelného lúpežného koristenia sa skončila a expanzívne pastierstvo v stredoeurópskych podmienkach ich nedokázalo všetkých uživiť. Karpatská kotlina nebola širokou, otvorenou stepou s nekonečnými pastvinami pre dobytok a kone pastierskeho národa. Maďari sa museli v novej vlasti usadiť a učiť sa od Slovanov poľnohospodársko-remeselnému spôsobu života. Výraznú zmenu maďarsko-slovanských vzťahov v Karpatskej kotline zaznamenali aj archeológovia. Zistili, že vymizli malé oddelené staromaďarské pohrebiská. Od 2. polovice 10. storočia Maďari a Slovania pochovávali svojich mŕtvych na spoločných cintorínoch, kde sa už obe etnické skupiny nedajú bezpečne rozlíšiť.

Okrem starého Nitrianska vznikli v Karpatskej kotline ďalšie uhorské kniežatstvá. Na východe Nitriansko susedilo s Biharskom, ktoré sa rozprestieralo od horného Potisia na severe až za riekou Kriš na juhu, od strednej Tisy až k sedmohradským hraniciam v Biharských vrchoch na východe. Kniežatstvo na dolnom Maroši so sídlom v Marošvári ležalo medzi dolnou Tisou, Dunajom a sedmohradskými hranicami. Na severe susedilo s Biharskom. V Sedmohradsku vládol kniežací rod, ktorý odvodzoval svoj pôvod od Tetēja, jedného z arpádovských vojvodcov. Arpádov pravnuke Gejza ovládal najväčšie spomedzi uhorských kniežatstiev. Patrilo mu Zadunajsko i medziriečie Dunaja a Tisy. Gejza si hneď na začiatku svojej vlády (asi roku 971) zvolil za sídlo Ostrihom. Jeho výhodnú a dobre chránenú polohu ocenili už predchádzajúce národy. Dávny, preduhorský pôvod Ostrihoma prezrádza aj jeho slovanský názov. Slovania, ktorí sa tu usídlili, pomenovali niekdajšiu rímsku pevnosť Solva ako *Strěgom*. Z ostrihomského sídla mal Gejza na dosah aj susedné Nitrianske kniežatstvo, kde vládol jeho mladší brat Michal.

Gejza sa rozhodol pre kresťanstvo rímskeho rítu. Roku 972 prišiel do Ostrihoma misijný biskup Bruno, aby pokrstil Gejzu a jeho rodinu. Gejza pri krste prijal meno Štefan, rovnako ako neskôr jeho syn Vajk – prvý uhorský kráľ.

Arpádovi potomkovia Gejza a Michal panovali v najvyspelejších a najbohatších častiach vznikajúceho Uhorska – v Zadunajsku a Nitriansku. Boli v rukách Arpádovcov. Boli to územia s vysokou civilizačnou úrovňou a s početným kresťanským obyvateľstvom. Tieto regióny so stáročným produktívnym poľnohospodárstvom, osídlené roľníckym obyvateľstvom, ktoré ešte rozmnožili zajatci pozháňaní na lúpežných výpravách, umožnili Arpádovcom uživiť početnú družinu profesionálnych bojovníkov, vyzbrojených a pripravených na vojenské remeslo podľa západoeurópskeho vzoru. V kniežacej družine slúžili nielen Maďari a Slovania, ale aj početní cudzinci, najmä Bavori a Švábi. Nerozhodovala národnosť, lež bojovnícke kvality a vernosť kniežatu.

4. Slovensko v arpádovskom Uhorskom kráľovstve

Na prelome 10. a 11. storočia sa v stredovýchodnej Európe konštituovali tri štáty: uhorský, český a poľský. Ich panovníci sa snažili ovládnuť čo najväčšie územie a bojovali pritom o Slovensko. Od centra českého a poľského štátu bolo územie dnešného Slovenska pomerne vzdialené. Hospodársky najrozvinutejšia, juhozápadná časť Slovenska však bezprostredne susedila s centrálnou časťou utvárajúceho sa uhorského štátu. Geografická poloha Slovenska sa tak stala rozhodujúcim faktorom jeho začlenenia do Uhorského kráľovstva.

Stredoveké Uhorsko bolo integrálnou súčasťou kresťanskej Európy. Istá geopolitická špecifickosť a zvláštnosť oproti ostatným európskym krajinám vyplývala najmä z toho, že išlo o mnohoetnický i multikultúrny štát s osobitnými tradíciami a zvyklosťami vrátane vojenských, pričom politickú dominanciu si udržiavali veľmoži a preláti prevažne maďarského etnického pôvodu. Zároveň treba zdôrazniť, že vtedajšie Uhorsko bolo jediným štátom v stredovýchodnej Európe, v ktorom početne významnú zložku (a vlastne väčšinu) tvorili Nemaďari. Zaiste nie náhodou sa preto aj v knihe mravných ponaučení kráľa Štefana I. pre kráľoviča Imricha zdôrazňuje potreba znášanlivosti k ľuďom iného jazyka, „*lebo kráľovstvo jediného jazyka a jediného mravu je slabé a krehké*“.

V prvých dvoch desaťročiach 11. storočia významnú časť západného územia Slovenska až po Dunaj obsadil poľský panovník Boleslav Chrabrý. Až po jeho vytlačení okolo roku 1018 bolo Slovensko definitívne začlenené do Uhorského kráľovstva. S podmanením územia Slovenska Maďarmi sa neuspokojil moravský (neskôr aj český) knieža Břetislav. V júli 1030 využil ťaženie cisára Konráda II. do Uhorska a vpadol na Slovensko, pričom pustošil krajinu až po Ostrihom. Keď uhorský kráľ Štefan I. cisárovo vojsko vytlačil a obsadil aj Viedeň, Břetislav sa stiahol.

Rozbroje a rivalita medzi viacerými príslušníkmi arpádovskej dynastie v zápase o uhorský trón v 2. tretine 11. storočia sa pre susednú Nemeckú ríšu stali zámienkou i príležitosťou na viacero vojenských zásahov proti Uhorsku. Výpravy zo západu spravidla smerovali po oboch stranách Dunaja, takže severný prúd vždy pustošivo zasiahol územie juhozápadného Slovenska.

Roku 1042 nemecký cisár Henrich III. spolu s českým kniežaťom Břetislavom vtrhol do Uhorska, aby pomohol získať trón zosadenému Petrovi Orseolovi, ktorého zvrhol Samuel Aba. Nemecké a české vojsko preniklo až k Hronu a dvakrát porazilo Uhrov, pokúšajúcich sa o protiútok. Samuel Aba sa však udržal pri moci ešte dva roky, až do bitky pri Menfő, kde ho 5. júla 1044 porazili spojené vojská Henricha III., Břetislava a Petra Orseola, ktorý sa opäť ujal vlády v Uhorsku. Aj jeho však po dvoch rokoch zmietlo pohanské povstanie. Vďaka nemu sa uhorským kráľom stal Ondrej I., ktorý spolu s bratmi Leventem a Belom ešte za života Štefana I. musel utiecť do Poľska.

Svedectvom trvale napätých vzťahov Uhorska k západným susedom boli občasné vzájomné drancujúce výpady do pohraničných oblastí. Roku 1051 Henrich III. pustošil v Zadunajsku až po Stoličný Belehrad. Pri ďalšom ťažení, koncom leta 1052, istý Zothmund v noci navrátil a potopil všetky nemecké lode kotviace na Dunaji pri Bratislave, takže cisár Henrich III. musel bez úspechu odiahnuť.

V politike zasahovania do uhorských záležitostí pokračoval aj ďalší nemecký panovník Henrich IV. Roku 1063 po smrti uhorského kráľa Bela I. vpadol s početným vojskom do Uhorska a na uprázdnený trón dosadil 10-ročného Ondrejovho syna Šalamúna. Tento sa stal podnetom na dlhodobý ozbrojený konflikt medzi príslušníkmi arpádovskej dynastie. Proti kráľovi Šalamúnovi sa postavili synovia niekdajšieho kráľa Bela I. – vojvodovia Gejza a Ladislav, ktorí boli vládcami Nitrianskeho údelného kniežatstva. V bitke pri Mogyoróde 1074 vojská vojvodov podporované oddielmi olomouckého kniežaťa Ota síce prenikavo zvíťazili nad Šalamúnom, no neznamenalo to jeho definitívny koniec. Porazený kráľ sa uzavrel na Bratislavskom hrade a požiadal svojho švagra Henricha IV. o pomoc. Cisárova podporná výprava v lete 1074 smerovala až k Nitre, ktorá sa však ubránila. Odtiaľ Henrich IV. postupoval k Žitave, Hronu a Iplu až po Vacov. Gejza, medzičasom korunovaný za uhorského kráľa, ustu-

poval s vojskom a úspešne sa vyhýbal bojovému stretu, takže cisár vzhľadom na zásobovacie ťažkosti musel bez úspechu odtrhnúť z Uhorska.

Na samom konci 11. storočia cez Uhorsko tiahli viaceré prúdy prvej križiackej výpravy. Prví križiaci na čele s francúzskym rytierom Valterom dorazili do Uhorska v máji 1096 a relatívne pokojne prešli cez krajinu. Vzápätí po nich však už oddiely vedené Folkmarom napáchali mnoho škôd, až kým ich pri Nitre neporazilo a nerozprášilo vojsko kráľa Kolomana.

V 12. storočí sa ťažisko zahraničných ambícií uhorských kráľov presunulo na Balkán, takže na území Slovenska sa neudiali vážnejšie vojenské akcie. Prejavom postupnej orientácie Uhorska na spojenectvo so susednými západnými štátmi bola vojenská pomoc Čechov a Bavorov za vojen proti Byzantskej ríši v rokoch 1149 – 1155.

Rozhárané vnútropolitické i hospodárske pomery v prvej polovici 13. storočia, nákladné zahraničné výpravy Ondreja II., ktorý za svojej vlády podnikol napríklad až 14 ťažení do Haľčiska a ako jediný uhorský kráľ sa v rokoch 1217 – 1218 zúčastnil na križiackej výprave do Svätej zeme, oslabili celkový potenciál Uhorska.

Popri právnej obyčaji sa za základné legislatívne východisko uhorského vojenstva považuje Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222. Ťažiskom pozornosti Zlatej buly sú kráľovskí servienti (doslova služobníci, neskôr vlastne šľachtici – *nobiles*), ktorých sa dotýka spolu 11 článkov, a s výnimkou jedného z nich, sa im vo všetkých ostatných článkoch zaručujú rôzne výsady. Osobitnú, nižšiu vojenskú vrstvu predstavujú hradskí jobagióni, ktorých výsadám sa venuje jeden článok (19/1222). Priamo a výlučne vojenstvu sú venované dva články. V článku 7/1222 sa hovorí: „*Ak kráľ chce viesť ťaženie mimo krajiny, servienti nie sú povinní ísť s ním, iba ak na jeho náklady, a po návrate nech sa na nich nevzťahuje vojenská ťarcha. Ak však z cudzej strany vpadne vojsko do krajiny, všetci do jedného musia nastúpiť. Taktiež, ak by sme chceli tiahnuť s vojskom mimo krajiny, všetci, ktorí vlastnia stolice (čiže župani) alebo majú peniaze (čiže príjem alebo žold) od nás, sú povinní vypraviť sa s nami.*“ Ďalšie ustanovenie vojenského charakteru v 10. článku znie nasledovne: „*Ak niektorý vazal, majúci hodnosť, zomrie vo vojenskej službe, jeho syn alebo brat nech je obdarený zhodnou poctou. A ak servient týmže spôsobom zomrie, nech jeho syna odmenia, ako kráľ uzná za vhodné.*“

Z vojenského hľadiska je významné aj ustanovenie posledného zákonného článku (31/1222), ktoré dáva príslušníkom výsadnej vrstvy právo branného odporu voči panovníkovi: „*Ustanovujeme tiež, že ak by sme my alebo ktorýkoľvek náš nástupca niekedy chceli tieto ustanovenia porušiť, tak biskupi, ako aj iní vazali a šľachtici nášho kráľovstva, všetci i každý jeden, terajší i budúci, budú podľa tejto listiny môcť odporovať a protirečiť nám a našim nástupcom bez toho, aby sa to považovalo za znak nevery.*“

Mimoriadnou závažnou udalosťou v dejinách Uhorska bol tatársky (mongolský) vpád v rokoch 1241 – 1242.

Dňa 12. marca 1241 tatárske vojsko pod vedením hlavného veliteľa Batuchána prekonalo záseky a zatarasy vo Vereckom priesmyku (na dnešnej Ukrajine) a vpadlo do Uhorska, kde rozprášilo pohraničné vojsko palatína Dionýza. Batuchán ešte predtým rozdelil vojsko do troch prúdov. Prvému, hlavnému voju, ktorý smeroval do centra krajiny, velil on sám. Druhý, severný prúd pod vedením Bajdara tiahol do Poľska a na Moravu, tretí, južný prúd pod vedením Süboteja vpadol do Sedmohradska. Uhorské vojsko na čele s kráľom Belom dorazilo 10. apríla 1241 k rieke Slanej a utáborilo sa na jeho pravom brehu pri vtedajšej osade Mohi. Kráľovské vojsko si postavilo opevnený tábor obkolesený vozmami. Kráľ sa dopustil osudnej chyby tým, že nedal strhnúť most cez rieku Slanú, ale ho dal strážiť svojimi vojakmi. Batuchán, ktorý z druhého brehu rieky sledoval uhorské vojsko, podnikol na druhý deň, čiže 11. apríla frontálny útok. Aby odpútal pozornosť, zaútočil na most, pričom jeho hlavné úderné sily prekročili rieku Slanú a obklúčili tábor zo severu i juhu. Tábor zasypali výstrelmi šípov a striel a keď sa uhorské vojsko pokúsilo o výpad z tábora, Tatári ho zatlačili naspäť. V stiesnenom priestore tábora vypukol chaos, uhorské vojsko sa nahrnulo do úzkych priechodov, kde ho Tatári ničili. Kráľovi Belovi IV. sa s malou skupinkou podarilo uniknúť z obklúčenia. Potom, prenasledovaný Tatármi, unikal krajinou až do Dalmácie.

Koncom apríla 1241 vtrhol z Moravy cez Hrozenkovský priesmyk na Slovensko severný prúd tatárskeho vojska pod vedením Orduchána. Náporu pohyblivého vojska odolali iba

POZNÁMKY

dobře opevnené hrady ako Trenčín, Bratislava, Nitra, Komárno, Fiľakovo a abovský Novohrad. V lete roku 1242 Tatári náhle opustili územie Uhorska, keďže Batuchán sa dozvedel, že sa chystá voľba nového veľkého chána Mongolskej ríše.

Na začiatku 13. storočia žilo na Slovensku podľa odhadov asi štvrt milióna obyvateľov v približne 1 500 sídliskách. Obyvateľstvo Slovenska neutrpelo za tatárskeho (mongolského) vpádu v rokoch 1241 – 1242 také veľké straty ako maďarské obyvateľstvo v centrálnych častiach Uhorska, kde napríklad na území medzi Dunajom a Tisou zahynula údajne až polovica obyvateľstva. V hornatých častiach Slovenska Tatári spôsobili zväčša iba materiálne škody, lebo keď sa obyvateľstvo dozvedelo o ich postupe, ušlo a zachránilo si nielen život, ale aj hnutelný majetok.

V rámci zápasu o babenberské rakúske dedičstvo český kráľ Přemysl Otakar II. v bitke pri Kressenbrune roku 1260 na hlavu porazil uhorské vojsko. V rámci odvety za predchádzajúce pustošiacie vpády kumánskej jazdy Přemysl Otakar II. prenikol v apríli 1271 na juhozápadné Slovensko, kde dobyl hrady Devín, Pajštún a Bratislavu. Potom tiahol na Trnavu a ďalej k Nitre, ktorú dobyl a vypálil. Ďalší veľký útok na Slovensko podniklo Přemyslovo vojsko v lete 1273. Dlhotrvajúce nepriateľstvo vyvrcholilo bitkou na Moravskom poli 26. augusta 1278. Spojené vojsko Rudolfa Habsburského a uhorského kráľa Ladislava IV. rozdrvilo české vojsko, Přemysl padol v boji.

Postupné oslabovanie panovníckej moci sprevádzané rozdávaním kráľovských majetkov a súbežný vzrast postavenia a moci veľmožov najmä za vlády nepnoletého Ladislava IV. (1272 – 1290) vyústili do feudálnej anarchie, ktorú sa nepodarilo obmedziť ani poslednému arpádovskému panovníkovi Ondrejovi III. (1290 – 1301).

5. Potlačenie veľmožov a konsolidácia krajiny v 14. storočí

Po vymretí Arpádovcov roku 1301 súperili o uhorský trón príslušníci anjouovskej, přemyslovskej a wittelsbachovskej dynastie. Karol Róbert z Anjou musel v rokoch 1301 – 1305 o korunu tvrdo bojovať najprv proti Václavovi (Ladislavovi) Přemyslovskému a vzápätí potom až do roku 1308 proti Otovi Wittelsbachovi. Ani jednému z troch kráľov sa v prvom desaťročí 14. storočia nepodarilo získať náležitú autoritu suveréna ani skutočnú moc v krajine. Z týchto rozbrojov ťažili predovšetkým uhorskí veľmoži. Sledujúc vlastné záujmy podporovali v boji raz toho či onoho kráľovského pretendenta. Krajina bola vlastne rozdelená na viacero dŕžav, v ktorých takmer neobmedzene vládli oligarchovia. Boli to predovšetkým páni z Kószegu s majetkami v Zadunajsku a Slavónsku, Borša Lysý v Zátisí, Matúš Čák Trenčiansky na severozápade krajiny (čiže predovšetkým na Slovensku), Abovci na severovýchode krajiny (čiže taktiež najmä na Slovensku), Štefan Ákoš s majetkami medzi Čákovcami a Abovcami, sedmohradský vojvoda Ladislav Kán, Juraj Šubič v Chorvátsku, Dalmácii a Bosne, Baboničovci na juh od Sávy a Frangepanovci pri Adriatiku.

Rozsah moci v rukách oligarchov najvýstižnejšie dokumentuje príklad Matúša Čáka, ktorému v poslednom štvrtstoročí života dovedna patrilo postupne okolo 55 hradov. A hoci časom sa ich počet menil, lebo niektoré stratil, iné zasa získal či postavil, nikdy neklesol pod 40 hradov. V čase najväčšej slávy sa Matúšova dŕžava rozprestierala na území 14 stolíc, patrilo do nej okolo 500 dedín.

Karol Róbert z Anjou, ktorý bol za uhorského kráľa korunovaný dokonca trikrát (1301, 1309, 1310) sa rozhodol vykoreniť moc veľmožov. Nie však naraz a ani nie v otvorenom boji so všetkými, na to bol stále vojensky prislabý. Nahrávala mu pritom skutočnosť, že oligarchovia nepostupovali jednotne a ich vzájomné vzťahy sa trvale vyznačovali otvoreným nepriateľstvom či aspoň skrytou nevráživosťou a zášťou. Analýza Karolovho postupu ukazuje, že sa rozhodol pre stratégiu obmedzených a čiastkových cieľov a postupných, vzájomne kombinovaných politických a vojenských zákrokov v dlhodobejšej časovej perspektíve. Ako sa neskôr potvrdilo, bolo to účinné i optimálne riešenie pri eliminovaní moci opozičných, no aj spojeneckých oligarchov. Roku 1310 zbavil palatínskej hodnosti Matúša Čáka a Omodeja Abu. Odpoveď Matúša Čáka, ktorý zatiaľ zostal vo funkcii kráľovského taverníka a titul palatína naďalej používal, nedala na seba dlho čakať. Koncom júna 1311 zaútočil priamo na Budín,

v ktorom sídlil kráľ, zaiste preto, aby ho zajal alebo aspoň prinútil na útek. Matúšov útok spojený s plienením kráľovských i arcibiskupských majetkov sa neskončil plným úspechom, no odštartoval desaťročie naplnené rinčaním zbraní.

Už na jeseň 1311 kráľ Karol Róbert podnikol protiútok na Matúšovu dŕžavu. V tejto súvislosti si osobitnú pozornosť zasluhuje zmienka o nevšednom a ojedinelom spôsobe dobytia hradu v Tekovskej Breznici vojskom Matúša Čáka na prelome rokov 1311 – 1312. Hrad postavený na úbočí ľavého brehu Hrona patrila k majetkom ostrihomského arcibiskupa. Ako sa uvádza v listine vydanéj 8. marca 1312 Kapitulou v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár), hradu sa predčasom násilím zmocnil Matúš Čák, a to jeho podkopením, keďže posádka priamemu útoku Matúšovho vojska odolala. Pozoruhodné je najmä to, že v našom prípade ide o vôbec prvú a naddho i ojedinelú doloženú zmienku o uplatnení mínerskej bojovej činnosti v Uhorsku, ktorá inak patrila už do repertoára antického vojenského umenia. V zápase o nastolovanie vlastnej moci a v boji proti veľmožom sa Karolovi Róbertovi vzápätí ponúkla ďalšia možnosť. Tentoraz išlo o ľahšieho súpera – Omodeja Abu. Jeho spor s mestom Košicami, ktoré podporovalo kráľa, sa dramaticky rozvinul najmä po tom, keď košickí mešťania v septembri 1311 Omodeja a niekoľkých členov jeho sprievodu v potýčke zabil. Omodejovi synovia – Ján, Mikuláš, Dávid, Ladislav, Omodej, Dominik – Košičanom zažalovali a očakávali, že kráľ rozhodne v ich prospech, keďže zavraždený Omodej Aba sa ako jeden z prvých oligarchov pridala už roku 1304 do tábora prívržencov Karola Róberta. Kráľ sledujúc vlastné ciele sa postavil na stranu mesta. Podľa písomného záväzku (reverzu) z 3. októbra 1311 sa Abovci zriekli akýchkoľvek nárokov voči Košičanom, kráľovi mali vrátiť Abovskú a Zemplínsku stolicu, banské mesto Gelnicu, Spišský hrad, ako i ďalšie, pôvodne kráľovské hrady. Rozhodnutie ich zaväzovalo zachovávať trvalú vernosť kráľovi, bez ktorého súhlasu si nesmeli postaviť ani získavať ďalšie hrady. Takmer ponížujúce bolo najmä ustanovenie o dodaní 46 rukojemníkov z omodejovského tábora do Košíc. Toto prísažné vyhlásenie znamenalo vlastne kapituláciu Omodejovských Abovcov.

Synovia Omodeja Abu síce navonok prijali toto tvrdé rozhodnutie, veď dvaja z nich sa stále nachádzali v zajatí Košičanom. V skutočnosti však potrebovali získať čas. Spojili sa s Matúšom Čákom a chystali odplatu. V marci 1312 Omodejovci so svojimi familiármí vyplienili okolie kráľovského mestečka Blatný Potok, ako aj majetky šľachticov verných kráľovi. Vlastné mestečko kráľovských hostí však nezískali a pod tlakom prichádzajúceho vojska miestnej šľachty sa utiahli na Šarišský hrad. Kráľ Karol sa s vojskom vydal proti Omodejovcom. Postupoval od východu. Abovcom patriaci Mukačevský hrad obsadil bez boja a 10. apríla 1312 obľahol Šarišský hrad, ktorého časť posádky sa po niekoľkých týždňoch vzdala a prešla na kráľovu stranu. Kráľ s vojskom sa koncom mája stiahol z Veľkého Šariša na Spiš do Levoče, keďže sa dozvedel o postupe vojska vyslaného Matúšom Čákom. Podľa Obrázkovej kroniky išlo o 1700 obrnených žoldnierov kopijníkov a údajne všetky vojenské sily Matúša Čáka, ktorý ich „poslal na pomoc Demeterovi proti kráľovi, aby presilou vypudili kráľa spod (Šarišského) hradu. Za veliteľov vojska ustanovil spomínaného Demetera a Abu, zvaného Pekný či Veľký“, pochádzajúceho z hlohoveckej vetvy Abovcov.

Kontingent Matúša Čáka a omodejovských oddielov predstavoval vážnu vojenskú silu i hrozbu. A to aj napriek tomu, že aj kráľovské vojsko sa na Spiši významne posilnilo o oddiely jazdcov a pešiakov z radov tzv. spišských kopijníkov, Provincie spišských miest čiže spišských Sasov, ako aj miestnej stoličnej šľachty.

Spojené vojsko vedené Demeterom Balašom a Abom Pekným sa začiatkom júna 1313 pohlo nie proti kráľovi na Spiš, lež smerom na Košice. Motívom tohto, inak správneho taktického rozhodnutia bola nielen túžba Omodejovcov pomstiť sa Košičanom za otcovu smrť, ale najmä skutočnosť, že mesto predstavovalo omnoho slabšieho protivníka ako kráľ. Keďže pádom Košíc by aj Karol Róbert stratil strategicky významného spojenca, urýchlene sa s vojskom pohol pozdĺž horného toku Hornádu smerom na Košice. Keď sa Demeter a Aba dozvedeli o pohybe kráľovského vojska, prerušili obliehanie Košíc a vyšli mu v ústrety. Lesy na západ od Košíc neboli vhodným terénom na boj. Kráľ preto obišiel protivníka z juhu a pohol sa k Rozhanovciam, dedinke ležiacej približne 10 km severovýchodne od Košíc. V piatok, 15. júna 1312 sa v údolí rieky Torysy, ktorá tu tečie v mierne sa zvažujúcom údolí, zjavilo kráľov-

POZNÁMKY

ské vojsko. Spočiatku sa zdalo, že Karol Róbert bude pokračovať v taktizovaní a neodhodlá sa začať boj v nevýhodnom postavení. Kráľovi protivníci sa totiž rozvinuli na úpätí kopca pri Toryse, takže Karol musel zaujať postavenie dolu v údolí. Aba a Demeter dúfali, že prvým úderom, presne v duchu zásad vtedajšej rytierskej taktiky rozhodnú osud bitky vo svoj prospech. Demeter, ktorý zrejme velil čelnému šíku spojeneckých vojsk, zaútočil na stred kráľovej zostavy. Prvá fáza bitky nasvedčovala, že kráľ utrpí porážku a sám sa dostane do zajatia, alebo padne v boji, tak ako mnohí z jeho najbližšej družiny, medzi nimi aj kráľovský zástavník (koruhevník) Gurke. Stred kráľovskej zostavy po strate zástavy začal kolísať a Karol Róbert pokladal bitku takmer za stratenú. Keďže Aba i Demeter sústredili pozornosť na posilnenie strednej časti bojovej zostavy, oslabili si krídla, ktoré neboli schopné vyvinúť účinnejší tlak. Ich ľavé krídlo stálo proti rytierom rádu johanitov, ktorí prudko zaútočili. Zmietli ľavé krídlo abovského vojska a v poslednej chvíli posilnili oslabený stred kráľovho vojska. Ich manéver bol rozhodujúcim momentom i obratom v bitke. Krátko po sebe padli Demeter i Aba Pekný (Veľký), ktorý viedol do útoku čakovských kopijníkov. Zahynuli aj Omodejovi synovia Mikuláš a Dávid. Protiútok, ktorý Karol Róbert viedol už pod koruhvou johanitov, definitívne rozhodol o výsledku bitky. Navyše, aj vojsko spišských Sasov a košických mešťanov od juhu vtrhlo do radov kráľových protivníkov, kde zavládol zmätok. Ten vzápätí prerástol do všeobecného ústupu zbytku abovských i čakovských oddielov.

Vyčerpané kráľovské vojsko však nemalo sily na prenasledovanie porazeného protivníka, preto sa časti Matúšových kopijníkov podarilo odpútať od nepriateľa a zachrániť sa. Podľa odhadu sa na bitke zúčastnilo okolo 10 000 bojovníkov, prevažne jazdcov. Presný počet padlých nie je známy. Všeobecne sa predpokladá, že straty kráľovského vojska boli síce početnejšie, straty jeho protivníkov však citelnejšie, lebo v boji padli nielen obaja hlavní velitelia, ale aj takmer všetci význačnejší predstavitelia a familiári omodejovského tábora.

Bitka pri Rozhanovciach znamenala prelom vo vývoji ďalších udalostí v Uhorsku. Mnohí, najmä strední šľachtici sa pridali do tábora prívržencov kráľa, za čo ich odmenil majetkami porazených nepriateľov. Bol to inak obvyklý a účinný postup kráľa Karola Róberta aj v neskoršom období jeho panovania. Aj vďaka tomu sa mu postupne podarilo získať si väčšinu uhorskej šľachty, a tým aj upevniť svoju moc v krajine, ktorá sa postupne konsolidovala.

Kráľ Karol v 20. rokoch 14. storočia postupne porazil v boji či inak eliminoval všetkých oligarchov. Svojho najväčšieho a úhlavného protivníka Matúša Čáka však vojensky neporazil. Toho pokorila iba smrť, a to 18. marca 1321. Matúš zomrel bez priamych potomkov a kráľ Karol sa zakrátko zmocnil jeho rozsiahleho panstva. Začiatkom augusta 1321, po krátkom obliehaní a boji, aj Trenčiansky hrad obsadila anjouovská posádka. Po upevnení moci kráľ Karol sústredil pozornosť na obnovu vojnu zničenej krajiny a stabilizovanie zahraničnopolitického postavenia Uhorského kráľovstva. V priebehu 20. a 30. rokov 14. storočia uskutočnil viacero reforiem. Vo vojenskej oblasti sa ich výrazom stalo upevnenie banderiálneho systému. Počas ďalšej vlády kráľa Karola i jeho syna Ľudovíta I., ba vlastne až do konca 14. storočia územie Slovenska nebolo dejiskom žiadnych väčších vojenských udalostí. Uhorsko sa vtedy stalo významnou európskou veľmocou, ktorá viedla predovšetkým dobyvačné alebo spojenecké vojny prevažne za hranicami svojho územia.

6. Búrlivé 15. storočie

Veľká časť 15. storočia bola pre Slovensko obdobím búrlivého politického vývoja. Najmä počas druhej štvrtiny a v nasledujúcich 50. – 60. rokoch uvedeného storočia sa hlavne územie horného Uhorska, teda zhruba dnešné Slovensko, stalo dejiskom mnohých ozbrojených konfliktov a vojnových udalostí.

Ťažisko Žigmundových aspirácií, ktoré musel neraz presadzovať vojensky, sa presunulo za hranice Uhorska. Za nemalú cenu sa mu napokon podarilo získať český trón, titul rímsko-nemeckého kráľa (roku 1410), ako aj cisársku korunu Svätej rímskej ríše nemeckého národa (1433). Koncom 20. rokov 15. storočia zosilnelo husitské hnutie v Čechách natolko, že husiti sa odvážili napadnúť svojho úhlavného nepriateľa Žigmunda aj v Uhorsku. A nielen to, čiastočne ako odvetu za križické vpády do Čiech, respektíve ako prevenciu voči nim, husitské

poľné vojská uskutočnili v rokoch 1427 – 1433 viacero koristníckych či plieniacych výprav do cudziny. Cieľom týchto tzv. spanilých jászů či rejsův – ako ich husiti nazývali – boli nemecké i rakúske krajiny, Sliezsko, Lužice, Poľsko i územie Rádu nemeckých rytierův v Pobaltí. Klúčovým momentom v strategickej ofenzíve husitův bolo obsadenie mesta Břeclav v polovici roka 1426. Odtiaľ kontrolovali cesty do Rakúska aj Uhorska. Takmer celé nasledujúce desaťročie slúžila Břeclav husitom ako nástupný priestor pri ich útokoch proti Uhorsku.

Prvý vpád husitův na západné Slovensko začiatkom roku 1428 sa niesol v znamení demonštrácie husitskej sily, ktorej uhorské vojsko nedokázalo vážnejšie čeliť. Najmä manévrovacou schopnosťou a uplatňovaním momentu prekvapenia vojská táboritův Prokopa Holého, sirotkov na čele s Prokúpkom a Pražanův posilnených moravskými oddielmi Jána Tovačovského vysoko predčili nepripravené uhorské branné sily. V apríli roku 1430 husitské vojská opäť prenikli až po Trnavu, pri ktorej sa odohrala významná viacnásobná bitka. Proti uhorskému vojsku stálo údajne až 10 000 husitův – sirotkovia, novomestskí Pražania a táboriti s veliteľmi Velekom Koudelníkom, Janom Zmrzlíkom a Filipom z Padařova. Vojská sa stretli v troch bitkách 23., 25. a 28. apríla v priestoroch pri rybníkoch medzi dedinkami Modranka a Vlčkovce. V hlavnej bitke 28. apríla sa uhorskému vojsku podarilo prelomiť husitskú vozovú hradbu. Zásluhu na tom mal jeden z veliteľův uhorského vojska, ostrožský knieža Fridrich, ktorý ako bývalý husitský spojenec ovládal ich taktiku a spôsob obrany. Útok uhorských bojovníkov však stroskotal, lebo začali rabovať a plieniť tábor, z ktorého ich husiti zakrátko vytlačili. Husiti na trnavskom bojisku stratili údajne viac ako 2 000 mužův, padol aj sirotský hajtman Velek Koudelník. Straty uhorského vojska boli vraj trojnásobné. Po značných stratách na životoch a oslabení jazdeckých jednotiek sa husiti stiahli na Moravu.

Tretia husitská výprava na jar 1431 smerovala z Malopoľska na Spiš až k Levoči. Ešte v septembri 1431 sa uskutočnila štvrtá husitská výprava. Husiti postupovali na Slovensko v dvoch prúdoch zo západu a severu, spojili sa pri Žiline, odkiaľ prenikli do Liptovskej, Turčianskej a Nitrianskej stolice, kde zanechali stále posádky. Vojsko táboritův vedených Prokopom Holým sa koncom októbra 1431 vcelku bez ťažkostí stiahlo s bohatou korisťou od Nitry cez Hlohovec a Nové Mesto nad Váhom späť na Moravu. Sirotkovia, ktorí po dobytí Nitry plienili ešte južné Slovensko, boli však pri návrate neustále napádaní uhorským vojskom. Pri prechode Váhu neďaleko Ilavy v novembri 1431 utrpeli v boji citelné straty, takže z pôvodných 7000 bojovníkov sa na Moravu vrátilo len okolo 2000, a z 300 bojových vozův im zostalo sotva 50.

V júni 1432 husiti obsadili Skalicu, vzápätí aj Trnavu, dobyť Bratislavu sa im však nepodarilo. Osobitnú pozornosť si zasluhuje spôsob dobytia Trnavy. V meste sa okolo 24. júna 1432 konal svätójánsky jarmok. Husiti využili jarmočný ruch a malá skupina v prestrojení za kupcov vošla cez deň do mesta. V noci premohli strážu a otvorili dve mestské brány, takže husitské vojsko, dovtedy vyčkávajúce v okolí, obsadilo mesto vlastne bez boja.

Posledná husitská výprava na Slovensko koncom apríla 1433 smerovala na Spiš. Táboriti pod velením Jána Pardusa z Hrádku a Fridricha zo Strážnice v sile 700 jazdcův, okolo 7 000 až 8 000 pešiakov a 300 bojových vozův vyplienili západný Spiš až po Spišskú Novú Ves, kláštor cistercitův v Spišskom Štiavniku a kartuziánsky kláštor na Skale útočišťa. Náhlým útokom sa im podarilo dobyť aj Kežmarok. Odtiaľ odtiahli spolu s rukojemníkmi – kežmarskými radnými a spišským prepoštom Jurajom – do Liptova a Turca. Dňa 8. mája 1433 v Hybiach po vyplatení 3047 zlatých prepustili na slobodu zajatých členův kežmarskej mestskej rady. Následne okolo 23. mája 1433 v Kremnici vykradli a vypálili mincovňu ležiacu mimo hradieb mesta. Odtiaľ pokračovali na Považie a cez Vlársky priesmyk sa k 11. júnu vrátili späť do Čiech. Uhorské vojská ani za tohto vpádu nedokázali klásť vážnejší odpor husitom. Menšie husitské posádky sa usadili na niektorých hradoch, ako aj v niekoľkých mestách. Všetky husitské výpravy, ktoré husiti označovali ako „spanilé jazdy“, mali koristnícky charakter. Z vojenskostrategického hľadiska išlo pritom o účinné a všestranné paralyzovanie nástupného priestoru potencionálneho protivníka. Až po bitke pri Lipanoch (30. mája 1434) husiti postupne, neraz za vysoké výkupné opustili definitívne svoje posádky na Slovensku. Jeden z posledných husitských hajtmanův, veliteľ Trnavy Blažek z Borotína vydal mesto až koncom marca 1435, keď ho kráľ Žigmund odškodnil panstvom Veselí na Morave a hradom Bzenec.

POZNÁMKY

Krátko po doznení husitského hnutia na Slovensku sa sever krajiny stal dejiskom viacerých útokov poľských vojsk roku 1438 a 1439, ktoré sa skončili neúspešne, oslabili však politické postavenie Uhorska i Poľska.

Po relatívne krátkom panovaní Albrechta Habsburského v rokoch 1437 – 1439 sa v Uhorsku rozpútal zápas o kráľovskú korunu. Územie Slovenska bolo takmer celé štvrtstoročie dejiskom šarvátok, násilia, ozbrojených zrážok a prepádov, čiže akejsi drobnej každodennej vojny. Navzájom a proti sebe bojujúcich strán bolo niekoľko. Od roku 1440 takmer celé stredné a východné Slovensko ovládal Ján Jiskra z Brandýsa, žoldniersky kapitán v službách kráľovnej Alžbety. Mal zabezpečiť nástupnícke práva pre Alžbetinho maloletého syna Ladislava Pohrobka. V prvej fáze konfliktu proti nemu vystupovali v rámci samostatných akcií aj Poliáci, pretože vážnym pretendentom na uhorský trón bol aj Vladislav Jagelovský, ktorého podporovali i za kráľa zvolili uhorské stavy, keďže za danej situácie sa personálne spojenie Uhorska s Poľskom pod žezlom jagelovskej dynastie javilo najlepšou zárukou uhorskej bezpečnosti.

Po smrti kráľovnej Alžbety roku 1442 a potom, keď roku 1444 v bitke proti Turkom pri Varne padol kráľ Vladislav I., sa Ján Jiskra stal exponentom prohabsburskej politiky v Uhorsku. Trvalo bojoval proti tzv. národnej strane, ktorej hlavným predstaviteľom bol Ján Huňady.

Kráľovná Alžbeta vymenovala roku 1440 Jiskru hlavného kapitána Spiša a šarišského župana. Z poskytnutých prostriedkov Jiskra naverboval okolo 5 tisíc žoldnierov najmä z radov bývalých husitských bojovníkov a zakrátko sa zmocnil takmer celého stredného i východného Slovenska. Okrem vojenského majstrovstva preukázal aj diplomatické schopnosti, lebo svoje pozície si udržal aj po smrti kráľovnej Alžbety a kráľa Vladislava Jagelovského.

Až roku 1449 sa gubernátor Huňady rozhodol voči Jiskrovi prvýkrát vojensky zakročiť. Útok uhorského vojska do Abova na čele s Osvaldom (Rozgoňom) z Rozhanoviec a Štefanom Bebekom však Jiskra v septembri odrazil a zmocnil sa aj Moldavy nad Bodvou, ktorú opevnil a zanechal tu aj stálu posádku. Už o mesiac sa gubernátor zmocnil narýchlo opevnenej Moldavy po krátkom obliehaní. Krutosť, akú uplatnil voči zajatým jiskrovcom, bola aj na stredoveké pomery neslýchaná. Každému obrancovi dal odňať obe ruky, odrezať nos a vykľat' jedno oko. V marci roku 1450 bol v Mezökövesde uzavretý mier, podľa ktorého si Jiskra ponechal územia, ktoré dovtedy ovládal. Huňady sa mu zaviazal zaplatiť za tie územia, ktoré obsadil ešte pred mierovým rokovaním. Jiskra prisľúbil, že prepustí časť svojich žoldnierov a nebude stavať ďalšie hrady a opevnenia.

Mier uzavretý v Mezökövesde roku 1450 nemal dlhú platnosť, lebo hneď nasledujúci rok sa rozpúťali ďalšie boje. Jiskra využil Huňadyho zaneprázdnenosť na juhu Uhorska v súvislosti s pripravovanou vojnou proti srbskému despotovi Jurajovi Brankovičovi. Koncom jari 1451 uzavrel prímerie s veľmožom Pongrácom zo Svätého Mikuláša, čím si uvoľnil ruky na pripravovanú letnú výpravu. Najal nových žoldnierov najmä z Čiech a Poľska, pokračoval aj v budovaní a opevňovaní svojich hradov a pevností. Jeho kapitáni napádali a plienili majetky gubernátorových prívržencov. Hajtman Talafúz sa opäť zmocnil Moldavského hradu chrániaceho prístup ku Košiciam. Jiskra po urputnom boji obsadil juhozemplínsky hrad vo Veľkom Kamenci. Potom sa obrátil na západ a v júli obsadil Šahy. Tamojší strategicky významný kláštor dal opevniť a zanechal v ňom stálu posádku. Zo Šiah sa Jiskra vracal späť na východ, do Novohradu a Gemera, kde si vytvoril ochranný pás hradov a tvrdzí pozdĺž rieky Ipel'. Počas výpravy obsadil okrem iného aj opátstvo v Hronskom Beňadiku, hrad Halič, mestečko Lučenec i príľahlý kláštor, vodný hrad Drienčany na rieke Blhu, mestečka Rimavskú Sobotu a Rožňavu. Ťaženie skončil začiatkom augusta 1451 v Českom Brezove. Na prelome júla a augusta 1451 však aj v Budíne vrcholili prípravy vojenskej výpravy proti Jiskrovi, keďže mierové rokovania so srbským despotom sa úspešne zavŕšili. Gubernátor Huňady sa obrátil na mestá a vyzval ich, aby prestali Jiskru podporovať. Tieto výzvy, no najmä skutočnosť, že kapitán Kežmarku Mikuláš Brcál prešiel na stranu gubernátora, prinútili Jiskru odísť na sever, aby si osobne zabezpečil podporu tamojších miest a vojenských posádok.

V prvej dekáde augusta 1451 sa Huňady na čele vojska v sile 10- až 12-tisíc mužov pohol z Budína. Jeho vojsko tvorila pestrá zmes stoličných bandérií, oddiely kumánskych jazdcov a bandéria popredných kráľovských hodnostárov, prelátov a veľmožov. Pochod vojska s množstvom vozov naložených trénom a zásobami prebiehal pomerne rýchlo, lebo o pár dní Hu-

ňady dorazil k Lučencu. Samotné mesto, v ktorom sídlila len malá jiskrovská posádka, vojaci ešte pred príchodom Huňadyho zapálili a stiahli sa k svojim druhom opevneným v blízkom kláštore na opatovskom, tzv. Kráľovskom vršku.

Skúsená posádka kláštora sa nezľakla záplavy útočníkov, ktorí mali viac než 20-násobnú početnú prevahu. Postupne odrážala všetky priame útoky. Huňady sa preto rozhodol pre osvedčený a v týchto prípadoch zaužívaný taktický prostriedok. Bolo ním vyhľadovanie obkľúčeného protivníka. Okolo celého kláštora dal vybudovať dvojité val spevnený zrubmi a košmi naplnenými hlinou. Vnútorý val tak z jednej strany bránil jiskrovcom pri výpadoch z pevnosti a vonkajší val chránil uhorské vojsko pred nečakaným napadnutím zvonka. Kláštor sa dostal do hermetického zovretia a posádke začali postupne dochádzať sily. Ako zaznamenal kronikár magister Ján z Turca: „*Zo dňa na deň sa stupňovalo obliehanie a obrancov gniavil smäd i zbrane natoľko, že už-už sa mohlo dúfať v želaný koniec čiže v obsadenie pevnosti.*“ Pomoc od Jiskru neprichádzala a obrancovia už boli ochotní pevnosť vydať pod podmienkou, že gubernátor im zaručí slobodný odchod. Tragédiu svojich druhov z Moldavy spred troch rokov mali obkľúčení jiskrovci zaiste ešte v živej pamäti. Huňady si však bol natoľko istý prevahou a skorým víťazstvom, že ponuku odmietol. Na znak toho, že obrancom kláštora pripravuje ešte horší trest než zajatým jiskrovcom v Moldave, dal vztýčiť naostrené koly. Jedinou nádejou obliehaných tak ostal Jiskra a pomoc zvonka. Vojaci boli odhodlaní radšej zahynúť v boji, než podstúpiť hroznú a potupnú smrť narazením na kôl.

Jiskra všemožne sústreďoval vojsko, ktoré bolo roztrúsené v posádkach jednotlivých miest a početných hradov. Keď zhromaždil dostupný počet žoldnierov, rýchlo postupoval k Lučencu. Jeho vojsko tvorilo nanajvýš 4- až 5-tisíc jazdcov a pešiakov, čo v porovnaní s počtom huňadyovcov bolo síce takmer trojnásobne menej, no išlo o kvalitne vyzbrojených a v bojoch ostrieľaných vojakov. Prekonávajúc husté lesy a vodné toky sa jiskrovci od Rimavskej Soboty blížili na pomoc lučeneckej posádke. V pochode im nezabránili ani početné záseky, ktorými dal Huňady zahatať prístupové cesty k Lučencu. V predvečer 7. septembra 1451 sa nádeje vysilených obrancov splnili. Na neďalekom kopci sa objavili signálne ohne, ktorými Jiskra zvestoval svoj príchod. Huňady sa cítil pánom situácie a zjavne podcenil počtom slabšieho protivníka, s ktorým sa vlastne až pri Lučenci stretol vôbec po prvýkrát osobne v boji. Sebavedome údajne vyhlásil, že len jeho samotní pohoniči počtom postačujú na to, aby bičmi rozohnali nepriateľa. Huňadyho očakávania sa však nenaplnili, lebo v boji ho Jiskrove oddiely porazili.

Bitka pri Lučenci 7. septembra 1451 bola čo do rozsahu i počtu bojujúcich najväčším bojovým stretom v stredovekých dejinách Slovenska. Nestala sa síce konečným medzníkom v zápase dvoch vojvodcov ani rozhodujúcim zvratom vo vývoji našej minulosti, napriek tomu je pozoruhodná, keďže je príkladom bitky, v ktorej o výsledku rozhodovala nie viacnásobná početná prevaha, ale individuálna osobná bojová vospelosť i disciplína a v neposlednom rade aj moment prekvapenia zo strany podceňovaného protivníka. Bola triumfom progresívnejšieho žoldnierskeho vojenstva tvorivo uplatňujúceho zásady husitského vojenského umenia nad uhorským vojenstvom založenom na nepružnom banderiálno-insurekčnom systéme.

Mier uzatvorený 24. augusta 1452 obmedzil Jiskrovo panstvo na mesto Levoču, Spišský hrad a príjmy z tridsiatkov v Kežmarku a Starej Ľubovni. Po nástupe Ladislava Pohrobka na trón bol začiatkom roku 1453 Ján Jiskra zbavený uhorským snemom všetkých funkcií a majetkov a na krátky čas opustil Uhorsko. Nebol to však úplný koniec jeho kariéry na Slovensku a v Uhorsku, lebo v lete 1454 ho panovník opäť povolal do krajiny, aby skoncoval s bratrickmi.

Bratrické spoločenstvá sa vnútorne riadili zásadami vojenskej demokracie s prvkami hierarchickej subordinácie. Vedenie tábora mali v rukách volení starší (*seniores*), spomedzi ktorých sa ustanovovali velitelia – hajtmani, čiže kapitáni. Z listu Eneáša Silvia Piccolominiho z júla 1453 pápežovi Mikulášovi V. vyplýva, že každý jazdec dostával na týždeň 1 zlatý, pešiak polovicu. Velitelia pri delení koristi dostávali toľko ako radoví bratricki. Základnú optimálnu, a teda aj najbežnejšiu samostatnú bratricku jednotku tvorilo minimálne 25, priemerne okolo 50 až 70 a len výnimočne nad 100 mužov.

POZNÁMKY

V rokoch 1453 – 1458 dosiahlo bratrícke hnutie najväčší rozmach, keď z pôvodného počtu 5000 mužov sa ich počet zvýšil na 15 až 20 tisíc mužov v 36 poľných táboroch. Kronikár Ján z Turca o bratříkoch napísal:

„Okrem Jána Jiskru bolo v tom čase v krajine mnoho [príslušníkov] cudzích národov, ktorí všetky svoje sily použili na záhubu krajiny. Peter Komorovský dostal pod svoje panstvo celú Liptovskú stolicu, muž menom Pongrác, ako sme uviedli, uhorského pôvodu, ovládol celú Turčiansku stolicu, zmocnil sa Starhradu, hradov Branč a Strečno a v nelútostnom plienení krajiny nezaostal za ostatnými. Neobyčajne sa nenávideli a navzájom sa prenasledovali a nemilosrdne plienili spomínané stolice i všetko, čo im bolo nablízku. Bol aj iný druh zbojníkov, ktorí pustošili Hornú zem. Verbovali sa z bývalých žoldnierov. Ich bojové oddiely sa dopúšťali násilia a mnohé sídla si získali zradou, zbraňou alebo novou výstavbou. Osvojili si pomenovanie brat na spôsob kláštorných mníchov, čo vo svojej reči nazývali „bratřík“. Spomedzi seba si určili kapitánov a pustošením, zabíjaním a požiarimi ničili všetky s nimi susediace oblasti a boli horší než ostatní. V krajine sa ich opovážlivosť rozrástla...“

Najvyšším veliteľom bratříkov bol Peter Aksamit z Košova, ktorý sídlil na Tábore (na Zelenej hore pri Hrabušiciach) a na hrade Plaveč. Ďalšími významnými bratríckymi veliteľmi boli Matej z Kňažíc, ktorý sídlil na Šarišskom hrade, Ján Talafúz ovládal Richnavu, Peter z Radkova a po ňom Peter zo Snakova boli hajtmanmi Brezovického hradu, Jakub z Paňoviec (prezývaný Teľa) bol hajtmanom v Podolínci a na Plavečskom hrade, neskôr hlavným hajtmanom bratříkov v Gemeri. Kapitánom Kežmarku bol Mikuláš Brcál, po ktorom, keď sa roku 1449 stal spišským županom, funkciu prevzal jeho brat Martin, ktorý bol predtým začas kapitánom Rožňavy. Spolu s Martinom Brcálom hajtmanštvú funkciu v Kežmarku vykonával aj Bartoš (Bartošek) z Hartvíkovic. K bratříkom sa pridali aj veľmoži Pongrác zo (Svätého) Mikuláša, ktorý ovládal veľké územie západného a severného Slovenska, jeho sídlom bol hrad Branč. Na juhozápadnom Slovensku operoval Vaněk z Rachmanova, nazývaný Ľadvinka. Kronikár Ján z Turca a po ňom Antonio Bonfini spomínajú zhodne aj ďalšie mená: Ribald, Kerský, Urik a Slovačko.

Po nastúpení Mateja Korvína na uhorský trón začiatkom roka 1458 nastala nová fáza zápasu proti Jánovi Jiskrovi, ako aj proti bratříkom, ktorí sa opäť stali spojencami. V rokoch 1458 – 1462 bolo dejiskom bojov hlavne východné Slovensko. V júni sa pri Blatnom Potoku (Sárospatak) odohrala bitka, v ktorej okolo 2000 bratříkov utrpelo ťažkú porážku. V bitke padol aj Peter Aksamit, Talafúzovi a Údrckému sa s malou jazdeckou skupinkou podarilo utiecť na Šarišský hrad. Smrť Petra Aksamita značne oslabilu jednotu bratríckeho hnutia. Keďže Matej sa chystal na boj proti Osmanskej ríši, koncom septembra 1458 uzavrel s bratříkmi ročné prímerie. Po jeho vypršaní pokračovali nekonečné drobné boje. Začiatkom mája 1462 uzavrel Matej Korvín s Jánom Jiskrom dohodu, na základe ktorej kráľ získal Spišský hrad, Kežmarok a ďalšie spišské mestečky. Ján Jiskra a časť bratříkov aj s veliteľmi prešla do služieb kráľa Mateja, čím sa vytvorilo jadro stáleho žoldnierskeho vojska.

V rokoch 1462 – 1465 sa ťažisko hlavných bojových akcií presunulo na severozápadné a stredné Slovensko. Najmä v Liptove, v Turci, na hornom Považí a vo Zvolenskej stolici sa odohrávali viaceré roztrúsené bojové podujatia. V tejto etape sa častejšie medzi oboma stranami rokovalo o mieri, avšak bezúspešne. V roku 1463 sa centrom bratríckych skupín stal znova Spiš a začiatkom roka 1464 bratříci z Poľska ohrozovali aj Šariš. V rokoch 1465 – 1467 sa boje odohrávali predovšetkým na západnom Slovensku a skončili sa likvidáciou bratríckeho hnutia. Najprv Matej roku 1465 eliminoval bratrícke hnutie na východnom Slovensku, keď v bitke pri Kapušanoch padlo okolo 2000 bratříkov, časť zajatých povešali. Rozptýlené skupiny bratříkov, posilnené bratříkmi z Moravy a Rakúska si pod vedením Jána Švehlu vybudovali roku 1466 opevnený tábor pri Veľkých Kostoľanoch. Posádka v sile okolo 3000 mužov trvalo výpadmi znepokojovala celé Považie a kraje po Bratislavu a Tekov. Začiatkom roku 1467 kráľovské vojsko pod velením viacerých veliteľov a neskôr samého kráľa Mateja oblahlo bratrícky tábor a po takmer mesačnom obklúčení aj dobylo.

Prvá fáza bojov uhorsko-českej vojny, ktorá vypukla na jar 1468, postihla aj územie západného Slovenska. Roku 1468 sa bojovalo zväčša na Morave, nasledujúci rok však české vojsko 2. novembra 1469 v bitke pri Uherskom Brode porazilo vojsko kráľa Mateja a nečakane vtrhlo

na Považie. Pravdepodobne vtedy české vojsko udrelo na Trnavu a spôsobilo mestu veľké škody. Česi rozvávali mestské hradby a napokon mesto vypálili.

Poľská vojenská výprava do Uhorska roku 1471 mala vojensky zlikvidovať panovanie Mateja Korvína. Poľský vojenský zásah mal však aj širšie pozadie, lebo bol súčasťou sprisahania uhorských veľmožov proti kráľovi Matejovi. Na čele sprisahania stál ostrihomský arcibiskup a súčasne hlavný kancelár Ján Vitéz zo Zredny a jeho synovec, päťkostolský biskup Ján z Čazmy, známy skôr pod literárnym menom Janus Pannonius. Už v septembri 1471 kráľ Matej zorganizoval vojsko proti poľskej výprave, no nesnažil sa o bitku za každú cenu. Zablokoval sídlo ostrihomského arcibiskupa a 19. decembra 1471 uzavrel s ním dohodu, podľa ktorej sa arcibiskup zaviazal, že sa pričíní o dobytie Nitry a vyhnanie poľského vojska z Uhorska.

Ani po vyhnaní poľských vojsk z územia Slovenska nenastal v krajine pokoj a mier. Miestami proti sebe vystupovali či okolie terorizovali nesprátni feudáli, ale aj zbojníci.

7. Na cestách k Moháču

Po smrti Mateja Korvína v apríli 1490 vypukli boje o uhorský trón, ktorý sa podarilo získať Vladislavovi II. Jagelovskému. V súvislosti s bojom o korunu sa na území horného Uhorska, čiže Slovenska odohralo viacero vojenských akcií medzi poľskými a uhorskými vojskami. V lete 1490 Ján Albrecht Jagelovský s vojskom o sile 4 000 až 5 000 mužov (medzi nimi aj 500 Tatárov) prekročil uhorské hranice a cez východné Slovensko smeroval k Budínu, kde dorazil 9. augusta 1490, úspech však nezaznamenal. Koncom roka 1490 poľské vojsko obkľúčilo Košice, no mesto nedobyli a aj v Bardejove vypálili iba predmestia. Nepochodili ani pri Stropkove, kde bol poľský tábor rozložený ešte aj začiatkom roka 1492. Naproti tomu úspešní boli v prípade Prešova a Sabinova, ktoré sa poľskému vojsku dobrovoľne poddali.

Uhorské vojsko pod velením palatína Štefana Zápoľského podniklo proti Poliakom v rokoch 1491 a 1492 dve výpravy. Po prehratej bitke pri Prešove v januári 1492 boli Poliáci prinútení ustúpiť späť do Poľska. Po tejto bitke sa Ján Albrecht zriekol aspirácií na uhorský trón.

Na prelome apríla a mája 1514 v Uhorsku vypuklo dovtedy najväčšie protifeudálne povstanie, ktoré bolo neskôr nazvané podľa svojho vodcu Juraja Dóžu, inak je známe aj ako roľnícka či sedliacka vojna. Dóžovo povstanie vzniklo z neúspešnej krížovej výpravy, ktorú vyhlásili z iniciatívy ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakóca 9. apríla 1514 v Budíne. Do radov krížiackeho vojska, ktoré sa zhromaždilo v máji 1514 pri Budíne, sa masovo zapojili roľníci, mestská chudoba, remeselníci, študenti, ale aj drobní zemanovia a radoví kňazi. Veliteľom národnostne pestrého, asi 40-tisícového vojska sa stal sedmohradský zeman Juraj Dóža Sikul (Székely), ktorý predtým slúžil ako veliteľ jazdeckého oddielu na južnej hranici Uhorska, takže mal skúsenosti z boja proti Turkom.

Hoci povstanie územie Slovenska priamo nezasiahlo, našlo ohlas v Zemplíne, Hontianskej i Trenčianskej stolici a v stredoslovenských banských mestách. Dobře vyzbrojené šľachtické jednotky temeškého župana Štefana Bátoriho a početné bandérium Jána Zápoľského porazili hlavné sily povstalcov 15. júla v bitke pri Temešvári. Povstanie bolo zakrátko v celej krajine krvavo potlačené a jeho vodcovia kruto potrestaní: Juraj Dóžu posadili na rozžeravený železný trón, na hlavu mu položili rozpálenú železnú korunu, pričom jeho najbližší spolubojovníci museli z neho zaživa zubami trhať mäso.

V Banskej Bystrici a okolí vypukli v polovici mája 1525 nepokoje, ktoré prerástli do povstania. Banícke povstanie v rokoch 1525 – 1526 bolo najväčším sociálnym hnutím a ozbrojenou vzburou baníkov na Slovensku za feudalizmu.

Osmanská expanzia na Balkáne do roku 1524 vyvrátila obranný systém od Turnu-Severina v Sedmohradsku po Klis v Chorvátsku a otvorila si cestu do srdca Uhorska. Hoci správy o vojenských prípravách sultána Sulejmana prichádzali do Budína od jesene 1525, prípravy na obranu krajiny boli poznačené nechutou uhorskej šľachty priniesť väčšie obete. Nádeje na významnejšiu pomoc zo zahraničia sa nesplnili.

POZNÁMKY

Po obsadení Petrovaradína sultán Sulejman postupoval dovnútra krajiny bez toho, aby narazil na rozhodnejší vojenský odpor. A tak sa na moháčskom bojisku 29. augusta 1526 stretlo 25- až 28-tisícové uhorské vojsko pod velením kaločského biskupa a dolnouhorského kapitána Pavla Tomoriho so 60-tisícovým tureckým vojskom sultána Sulejmana. Uhorské zbory sústredené pod velením Jána Zápoľského na bojisko nedorazili.

Uhorské vojsko sa rozložilo na juh od riečky Borza vo vzdialenosti asi dvoch kilometrov od terasy, odkiaľ sa očakával turecký útok. Bojová zostava sa členila na dva sledy, pričom prvý sled bol rozdelený na tri časti. V jeho strede sa sústredila pechota a na krídlach jazdectvo. Druhý sled tvorilo viacero radov a v jeho strede medzi ťažkým jazdectvom zaujal miesto kráľ Ľudovít II. Na čele osmanského vojska, zoradeného do bojovej zostavy, postupovali rumélske jednotky, za nimi šli oddiely z Anatólie a napokon elitné jednotky sultána. Časť osmanských jednotiek uskutočnila obchvat.

Tomori, ktorý patril medzi najskúsenejších uhorských veliteľov, chcel využiť to, že všetky jednotky Osmanov ešte nedorazili na bojisko, preto zaútočil. Delostrelectvo začalo paľbu a jazdectvo na pravom krídle prvého sledu napadlo rumélske jednotky. Úder vyvolal medzi Turkami paniku. Tomori vzápätí požiadal kráľa, aby sa pohol do útoku s druhým sledom. Zle však odhadol rozloženie nepriateľa. Po rozrazení rumélskych jednotiek sa uhorské jazdectvo a následne aj pechota ocitli pred barikádou 150 diel, ktoré kryla podporná paľba z pušiek janičiarov. Ani útok druhej vlny na čele s kráľom sa nevydaril, nepriateľská paľba preriedila uhorské rady. Zúfalý útok ľavého krídla na anatolské jednotky bol taktiež neúspešný a uhorské vojsko bitku prehralo. Na moháčskom poli našlo smrť asi 10-tisíc uhorských pešiakov, okolo 4-tisíc jazdcov, celá obsluha diel a asi 5-tisíc miestnych občanov. Straty Turkov sa odhadujú na 15-tisíc mužov. Turci začali až v noci a nasledujúci deň po bitke systematickejšie prečesávať okolie. Pobili všetkých obyvateľov v okolí, okrem detí do 7 rokov. Sulejman dal po bitke popraviť asi 1 500 zajatcov. Pri úteku sa v rieke Csele utopil aj kráľ Ľudovít II. Jagelovský, čím sa uvoľnil uhorský trón. Po víťazstve pri Moháči Sulejman postúpil pozdĺž Dunaja až k Budínu, kde pobudol dva týždne. Turci sa tentoraz ešte stiahli, ale nebezpečenstvo ďalších vojenských nájazdov sa stalo realitou.

Téma 2

PROTIOSMANSKÉ VOJNY A VOJENSTVO V OBDOBÍ DYNASTICKÝCH VOJEN

PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Vojenský historický ústav, Bratislava

PhDr. Vojtech Dangl, CSc.

1. Vlny osmanského náporu

Vnútorý rozklad a mocenský boj v Uhorsku pokračoval aj po bitke pri Moháči. Časť šľachty korunovala za uhorského kráľa sedmohradského vojvodu Jána Zápoľského. Druhá časť prešla na stranu rakúskeho arcivojvodu Ferdinanda Habsburského. Zápoľský, zatláčaný do defenzívy, požiadal o pomoc sultána, ktorý v máji 1529 na čele mohutnej armády vtrhol do Uhorska. Osmani obsadili viacero pevností a dva týždne neúspešne obliehali Viedeň. Vojna medzi Zápoľským a Ferdinandom pokračovala aj po odchode Turkov a viedla k opakovaným osmanským vpádom, pri ktorých bolo vypálených množstvo obcí a odvečených tisíce zajatcov.

Roku 1532 sa sultán opäť vydal proti Viedni, ale plány mu skrížila nečakane húževnatá obrana hradu Kőszeg na čele s Mikulášom Jurišičom. Pre vyčerpanosť obidve súperiace strany roku 1538 uzavreli mier. Podľa neho Zápoľskému pripadlo Sedmohradsko, severovýchodné Uhorsko a Košice, Ferdinand mal vládnuť v západnej časti kráľovstva vrátane Chorvátska a časti Slovenska. Keď Zápoľský umrel, Turci pod zámienkou, že chránia nástupnícke práva jeho syna Jána Žigmunda, opäť vtrhli do Uhorska. Roku 1541 porazili Ferdinandove vojská, obsadili Budín a veľkú časť územia medzi Tisou a Dunajom, z ktorého vytvorili Budínsky pašalík s priamou väzbou na Osmanskú ríšu. Uhorsko sa tak rozpadlo na tri časti a územie Slovenska, ktoré zostalo vo Ferdinandových rukách, sa ocitlo pod bezprostrednou hrozbou tureckej expanzie. Prvým vážnym meraním síl Osmanov a cisárskeho vojska na území Slovenska bola bitka pri Plášťovciach 9. – 10. augusta 1552.

Budínsky miestodržiteľ Ali paša prenikavo zvíťazil aj vďaka tomu, že neočakávaný výbuch pušného prachu zničil niekoľko diel a vniesol paniku do radov cisárskych vojsk. Turci zintenzívnili svoj nápor a nemecké a uhorské jazdeckvo začalo ustupovať. Najdlhšie sa bránili skúsení talianski žoldnieri, ale aj oni čoskoro podľahli presile. Do tureckého zajatia sa dostalo 4 000 ľudí, medzi nimi aj mnohí Slováci. Bitka upevnila výdobytky Turkov, ktorí zakrátko získali Filákovu i Šalgov, odkiaľ mohli ovládať takmer celý Novohrad a prenikať do oblastí banských miest.

Aj v bitke pri Sečanoch 4. apríla 1562 Osmani zvíťazili nad vojskom hlavného kapitána banských miest Jána Balašu, ktorý zmobilizoval 12-tisícové vojsko zo slovenských stolíc, z mestských posádok a banského kapitanátu. Na druhý deň, 5. apríla, sa Balaša vydal späť na sever, delá a vozy mu však uviazli v močaristom teréne. Turci medzitým zablokovali ústupové cesty a vytlačili uhorských bojovníkov na čistinku, kde väčšina z nich zahynula. Zranenému Balašovi sa s malou časťou vojska iba s ťažkosťami podarilo dostať do Zvolena. Balašu obvinili, neskôr ho však omilostili. Z výpovedí svedkov vyplývalo, že tragédiu zapríčinil útek jazdeckva. Skutočné dôvody porážky však tkveli v samotnom systéme vojenskej politiky dvora, v nedokonalom spôsobe vojenskej obrany, v rozdielnej kvalite vojenskej organizácie protivníkov a v mnohých ďalších faktoroch. Výraznou mierou k neúspechom prispel aj egoizmus a nesvornosť uhorskej šľachty.

Roku 1568 bol v Edirne medzi Osmanskou ríšou a cisárom Maximiliánom I. podpísaný mier. Pohraničné oblasti boli však trvalo vystavené tureckým vpádom a aj cisárske posádky podnikali výpravy na územia obsadené Turkami. Turci pustošili najmä v Hontianskej, Tekovskej a Nitrianskej stolici a mimoriadne citlivý úder zasadili vojenskej obrane dobytím Modré-

POZNÁMKY

ho Kameňa v júli 1575. Potom dobyli aj Divín a obsadili hrad Drieňov. Takto v čase prímeria získali tri dôležité oporné body. Roku 1591 rumélsky paša dobyl Sisak v Chorvátsku a jeho otec Sinan paša Vesprím a Palotu. Tým sa začala tzv. pätnásťročná vojna, aj keď oficiálne sa jej začiatok datuje 7. februára 1593. Cisára Rudolfa vo vojne podporovala európska koalícia.

Mikuláš Pálfi (1552 - 1600)

Vybojoval s Turkami 26 víťazných bitiek. Zastával viacero vysokých vojenských funkcií - hlavný kapitán stredoslovenských banských miest, kapitán Bratislavského hradu, Komárna a veliteľ preddunajských vojsk.

Vyznamenal sa v nej najmä nový hlavný kapitán banskej oblasti Mikuláš Pálfi. Vypracoval stratégiu, ktorá spočívala v postupnom získavaní hradov a opevnených bodov smerom na Budín. Spolu s cisárskym veliteľom Christophom Tieffenbachom dobyl Sobôtku, Divín a Filákov. Najmä Filákov sa potom stalo odrazovým mostíkom pre ďalšie vojenské akcie. Tieffenbach rozbil turecký tábor neďaleko Sečian a otrasení Osmani prišli o najsilnejšie pevnosti v druhej zóne uhorskej obrany, boli nútení vzdať sa aj Modrého Kameňa, Bujaku, Hajnáčky, Drieňova a Hollókö, stratili Sečany, Drégeľ a Palánku. Na jar nasledujúceho roka Pálfi dobyl Novohrad a oslobodil značnú časť Novohradskej, Boršodskej a Hevešskej stolice. Najmä dobytie Ostrihomu, silnej pevnosti zabezpečovanej z druhej strany Dunaja aj tureckou posádkou v Parkane (Štúrovo), bolo z hľadiska obrany hornouhorskeho územia veľmi dôležité. Turci sa síce viackrát pokúsili pomôcť obklúčenej pevnosti, ale cisárske vojská pod velením Karla Mansfelda útoky odrazili a 3. septembra 1595 prinútili obrancov kapitulovať. Séria úspechov cisárskych vojsk sa potom zastavila. Už roku 1596 sa Turci zmocnili Jágra a spojené uhorské a cisárske vojská utrpeli zdrvivú porážku v štvordňovej bitke pri Mezökerezszeši v Boršodskej

stolici. Po tejto bitke sa velitelia cisárskych vojsk začali vyhýbať priamym zrážkam v poli.

Za posledné roky pätnásťročnej vojny sa vyhrotili rozpory medzi cisárskymi (prevažne nemeckými) a uhorskými veliteľmi. Na Uhorsko a Sedmohradsko nemilosrdne dopadli protireformačné opatrenia cisárskeho dvora. Situáciu skomplikovalo aj protihabsburské povstanie Štefana Bočkaja. To všetko využili Osmani a roku 1605 sa opätovne zmocnili Ostrihomu. Pätnásťročná vojna sa skončila Žitavským mierom. Aj počas relatívne pokojného obdobia, ktoré trvalo do vypuknutia novej vojny roku 1663, však dochádzalo k bojovým stretom, ku koristníckym výpravám, k odvádzaniu zajatcov či vypaľovaniu obcí. V lete 1652 štvortisícové turecké vojsko pustošilo údolím Žitavy. Pri Veľkých Vozokanoch sa im postavil na odpor veliteľ pevnosti v Nových Zámkoch Adam Forgáč. Na čistinke zvanej Lech dal Forgáč postaviť provizórnu opevnenú líniu, využil aj vozovú hradbu a odrazil viacero tureckých útokov. Osmani mali takmer 800 mŕtvych a prišli aj o 200 zajatcov, hoci boli v početnej prevahe. Straty Forgáčovcov neboli natoľko citelné, no v bitke zahynuli až štyria synovia Mikuláša Esterháziho, ktorých veľkolepý pohreb sa uskutočnil 26. novembra 1652 v Trnave.

2. Súmrak osmanskej expanzie

Najväčšou vojenskou akciou na našom území počas takmer stopäťdesiatročného susedstva s Osmanskou ríšou bola turecká výprava v rokoch 1663 a 1664. Mohutná armáda na

čele so sultánom a veľkovezírom Ahmetom Köprülü v polovici júla 1663 už táborila pod Budínom, a tu sa rozhodlo o celi výpravy. Voľba padla na pevnosť Nové Zámky.

Osmanom sa bez väčších problémov podarilo sústrediť sily pri Ostrihome a pripraviť sa na prekročenie rieky hlavnými silami pri Parkane. Veliteľ novozámockej pevnosti a kapitán stredoslovenských banských miest Adam Forgáč dostal viacero protichodných správ o činnosti Turkov v tejto oblasti. Forgáč si správy nepreverenil a rozhodol sa napadnúť sily sústreďené pri Parkane. Tam ho však čakalo takmer desätisícové turecké vojsko rozvinuté do bojovej zostavy a skryté v okolitých lesoch. Forgáč mal 4 000 ľahkých jazdcov, 600 kyrysníkov a asi 1 000 pešiakov. Pôvodná predstava, že bude mať početnú prevahu, teda nevyšla a prišiel aj o moment prekvapenia. Napriek tomu, v bitke, ktorá sa rozpútala 6. augusta 1663, zatlačili uhorské oddiely Turkov a pokúsili sa púšťaním zviazaných kmeňov stromov po prúde rieky rozbiť most, čo sa ale nepodarilo. V ďalšej fáze bitky Osmanom prišli posily, časť uhorských vojakov sa dostala do obklúčenia, kde ich pobili alebo zajali, sám Forgáč sa zachránil iba útekom.

Po tejto nešťastnej bitke sa v novozámockej pevnosti urýchlene zhromaždilo 3 000 pešiakov, 500 jazdcov a zásoby na niekoľko mesiacov. Nové Zámky v tom čase predstavovali moderné opevnené mesto postavené podľa zásad talianskeho renesančného staviteľstva. Pevnosť stála na pravom brehu rieky Nitry v močaristom teréne, a hoci zo šiestich bášť tri ešte neboli úplne dokončené, múry a obranné zariadenia budili optimizmus. Vonkajšie múry boli obohnané vodnými priekopami a obrancovia vypálili podhradie, aby nemohlo slúžiť útočníkom ako kryt. Turci po víťazstve pri Parkane zanechali posádky v Ostrihome, v Parkane a v Šuranoch, postúpili k Novým Zámkom a po výzve ku kapitulácii, ktorú Forgáč odmietol, začali s obliehaním. Po tuhých bojoch, keď Turci v počte viac ako 50 000 mužov denne zasypávali pevnosť až 350 výstrelmi z diel ťažkých kalibrov musel Forgáč vztýčiť na hradbách biele zástavy a začať vyjednávať o kapitulácii. Veľkovezír, ktorý počítal s dlhším odporom, sa obrancom zaručil, že môžu slobodne aj so zbraňami odísť do Komárna.

Pád Nových Zámkov mal ďalekosiahle dôsledky. Začala sa reťazovitá strata ďalších hradov – Nitry, Levíc, Hlohovca, Komjatíc, Novohradu, Drégela, Bujaka. Turci ešte počas obliehania Nových Zámkov spustošili západné Slovensko a prešli dokonca na Moravu.

Osmanské vojenské úspechy roku 1663 mali veľký ohlas aj v zahraničí, čo cisár využil na získanie vojenskej pomoci a finančných prostriedkov. Už koncom jesene prišli na pomoc Viedni brandenburské, bavorské a saské oddiely a po nich aj oddiely Rýnskeho spolku a vojská naverbované vo Francúzsku. V samotnom Uhorsku bola na základe dohody

vyhlásená personálna insurekcia. V marci 1664 začali protiturecké akcie na území Slovenska. Hlavné velenie prevzal Louis Rattuit de Souchés. Brandenburské a saské oddiely, ku ktorým sa pripojili aj insurgenti zo slovenských stolíc v počte asi 8 500 mužov, začali začiatkom marca obliehať osmanskú posádku v Nitre, ktorá sa po mesiaci vzdala. Potom 16. mája 1664 Souchésove vojská zvíťazili v bitke pri Žarnovici nad tureckými silami Küçük Mehmed pašu. Vojenská mašinéria Osmanov sa opätovne rozbehla koncom júla 1664. Po dobytí Nového Hradu v severozápadnom Chorvátsku chceli zaútočiť na Viedeň. Zabránil im v tom hlavný veliteľ spojených cisárskych a francúzskych vojsk Raimondo Montecuccoli, ktorý v bitke pri Svätom Gottharde 1. augusta 1664 na hlavu porazil turecké sily. Výsledok bitky podnietil mierové rokovania. Mier bol podpísaný 10. augusta 1664 vo Vašvári. Tým sa formálne skončila dvojročná vojna s Osmanskou ríšou, jedna z najpustošivejších vojen 17. storočia v našich dejinách.

Roku 1683 ohromná turecká armáda pod velením veľkovezíra Kara Mustafu postupovala k Viedni. Chcela zdolať jeho múry a natrvalo pokoriť moc rakúskych Habsburgovcov. Armáda Osmanskej ríše bola však už za zenitom moci a medzinárodný vývoj začal nahrávať Habsburgovcom. V polovici júla turecké vojská obklúčili hlavné mesto habsburskej ríše a začali podnikať prvé útoky na jej hradby. Relatívne slabá posádka pod velením Ernsta Stahremberga vyvinula nesmierne úsilie a s vypätím všetkých síl odrazila dovedna 18 tureckých útokov. V konečnom štádiu obrany, keď sa už Turci pripravovali na rozhodujúci útok, sa na vyvýšeninách okolo Viedne objavili oslobodzujúce vojská a zaujali pozície na kopci Kahlenberg. Poľský kráľ Ján III. Sobieski a cisársky vojvodca Karol Lotrinský dňa 12. septembra ráno začali

POZNÁMKY

útok a boj trval až do večera. Skončil sa úplnou porážkou a ústupom Osmanov, ktorí stratili okolo 20-tisíc mužov a zanechali v rukách víťazov celý tábor s nesmiernym bohatstvom i množstvo zajatcov. Táto bitka znamenala začiatok konca tureckej moci v Uhorsku. Porazená turecká armáda sa zastavila až pri Rábe, kde sa veľkovezír popravami snažil zabrániť rozkladu vojska.

Po víťazstve pri Viedni Sobieski spolu so spojeneckými silami postupoval územím Slovenska v snahe pacifikovať Turkov a Tököliho kurucov. Do zimy spojenecké vojská získali Ostrihom i ďalšie dôležité pevnosti, medzi nimi aj Levice. Poľské oddiely pomáhali pri vytlačaní Turkov a Tököliho kurucov z územia Slovenska, ale po nezhodách sa Sobieski rozhodol vrátiť späť do Poľska. Pri spiatočnej ceste ešte dobyl Sečany a Sabinov, kým Spiš a Levoču obsadili cisárske oddiely. Na začiatku roku 1684 dobyli 17 stolíc, 12 miest a mnohí z uhorských veľmožov prijali ponuku cisára Leopolda na amnestiu a prešli na jeho stranu. V ťažení roku 1684 sa ozbrojené sily nasadené proti Turkom a Tökölimu členili na štyri časti. Hlavnému a najsilnejšiemu prúdu v sile 40-tisíc mužov velil Karol Lotrinský. Za cieľ útoku si zvolil Budín, ale napriek viacerým víťazstvám sa mu hradby dobyť nepodarilo. Pozornosť cisárskeho velenia sa potom sústredila na Nové Zámky, ktoré začiatkom júla 1685 obľahli cisárske vojská pod velením Karola Lotrinského v počte 43-tisíc mužov. Na rozkaz Dvorskej vojenskej rady sa Karol Lotrinský presunul s väčšinou svojich síl k Ostrihomu, pričom obliehanie Nových Zámkov pod velením maršala Aeneasa Capraru pokračovalo a 19. augusta na hradbách zaviala cisárska zástava. Tri dni pred pádom tejto pevnosti aj Karol Lotrinský slávil úspech, keď porazil tureckú armádu pod Ostrihomom a prinútil ku kapitulácii aj samotný Ostrihom. Završením triumfu bolo dobytie Budínskeho hradu 2. septembra 1686. Pokles osmanskej moci znamenal aj koniec autority Imricha Tököliho. Počas obliehania Viedne Turkami roku 1683 sa mu síce podriadila Bratislava, ale dobývať hradný vrch sa už neodhodlal. Kurucké vojská postupne opúšťali slovenské stolice a ustupovali na východ. Po dobytí Prešova a kapitulácii Košíc roku 1685 zostala v rukách povstalcov iba pevnosť Mukačevo, ktorú bránila Tököliho manželka Helena Zrínska. Varadínsky paša, dúfajúc, že tým urýchli mierové rokovania, pozval Tököliho na slávnostný obed, kde ho dal uväzniť. Keď sa zvesť o tom rozšírila, asi dvanásťtisíc kurucov prešlo do cisárskeho tábora. Osmani si uvedomili svoj omyl a vodcu kurucov prepustili. Rozpad kuruckého spoločenstva sa však už nedal zadržat, a tak roku 1688 padla aj posledná bašta bývalej kuruckej moci, Mukačevo. Tököli zomrel v Izmite v Turecku roku 1705. Jeho telesné pozostatky až roku 1906 preniesli do Kežmarku a uložili v evanjelickom kostole. Tököliho povstanie bolo povstaním stavovským. Okrem požiadavky obnovenia uhorskej stavovskej ústavy a náboženskej slobody neobsahovalo žiadne iné požiadavky. Jeho reakčné spojenie s tureckou mocou mu v kresťanských krajinách Európy vynieslo hanlivé pomenovanie „knieža v kaftane“.

Záverečnú bodku nad polstoročnou tureckou nadvládou vo veľkej časti Uhorska dala roku 1697 bitka pri Zente, kde Eugen Savojský na hlavu porazil vojsko tureckého sultána Mustafu II. Táto porážka prinútila sultána uzavrieť s Habsburgovcami mier. V Sriemskom Karlovci sa roku 1698 zišla mierová konferencia, ktorá vypracovala podmienky mierovej zmluvy, ktorá bola podpísaná roku 1699. Ťaživý svit tureckého polmesiaca nad naším územím definitívne zhasol. Jeho odlesk však zanechal v našich dejinách hlbokú, citlivú stopu.

3. Vznik a rozmach stálych armád

Typickým javom európskeho vývoja v 18. storočí bol aj nebyvalý rozvoj vojenstva. Súvisel so všeobecnými zmenami v štruktúre spoločenských vzťahov a s posilňovaním ústrednej štátnej moci, ktorej najčastejšiu formu predstavoval osvietený absolutizmus. Absolutistický spôsob panovania, sprevádzaný presadzovaním vnútropolitických i zahraničnopolitických mocenských ambícií, si vynútil aj potrebu reorganizácie dovtedajších branných síl v prospech budovania a rastu stálych a pravidelných armád. Pravidelná armáda bola založená na námezdnnej vojenskej službe masového počtu vycvičených vojakov. Tí sa do armády získavali spočiatku dobrovoľným, no neraz aj násilným verbovaním (lapačkami) a neskôr na základe regrútskej vojenskej povinnosti, ktorá sa v podstate týkala mužov vo veku 17 až

40 rokov, no nevzťahovala sa na všetky triedy či vrstvy obyvateľstva rovnako. Vojenčenie sa stalo vlastne povolaním, lebo až do konca 18. storočia bola služba v armáde takmer všade spravidla trvalá a doživotná, respektíve sa vykonávala do individuálneho prepustenia.

Hlavným druhom vojska i najpodstatnejšou časťou každej pravidelnej armády v 18. storočí bola pechota. Ďalším druhom bolo jazdectvo, ktoré zväčša tvorilo tretinu až pätinu celkového počtu armády. Najmarkantnejšími zmenami prešlo delostrelectvo, ktoré práve začiatkom 18. storočia definitívne stratilo pôvodný cechový či remeselnícky charakter a stalo sa nepostrádateľným tretím druhom vojska každej pravidelnej armády. V poslednej tretine 18. storočia sa začali vo väčšine armád postupne vyčleňovať špeciálne technické jednotky, ktoré spolu s vojenskými inžiniermi predstavovali zárodok neskoršieho ženijného vojska.

Najvyššou taktickou a správnu jednotkou stálych a pravidelných armád bol pluk, ktorý sa vtedy po slovensky bežne označoval ako *regiment*. Nadobudol už ustálenejšiu organizačnú podobu, s čím bezprostredne súviseli aj normy v určovaní jeho početného stavu. Pluk sa členil na viacero (10 – 15) kompánií čiže stotín (rôt). Stotinu tvorili spravidla 4 čaty. Najnižšou taktickou jednotkou pechoty bol batalión čiže prapor zložený z 2 – 4 stotín, v jazdectve to bola švadróna či eskadróna vytvorená z 2 - 3 stotín. V tretej tretine 18. storočia boli stotiny v jazdeckých plukoch zrušené a nahradené švadrónami. Dve švadróny tvorili oddiel (nazývaný divízia), takže jazdecký pluk pozostával spravidla z 3 - 4 oddielov.

Pri poľnom ťažení sa 2 - 4 pluky zoskupovali do brigád, viacero brigád vytváralo kolónu alebo tábor. Vyššie armádne telesá, teda zväzy, divízie alebo zbory v 18. storočí ešte nejestvovali. Vo vtedajšej terminológii sa síce používali pojmy zbor alebo divízia, mali však iný obsah než dnes.

Početný stav v pravidelných armádach jednotlivých štátov bol rozdielny: stotina mávala 50 - 130 mužov, peší pluk 500 - 4000 mužov a jazdecký pluk 300 - 1500 mužov. Najpočetnejšie stotiny a pluky mala habsburská monarchia a Prusko, počtom najnižšie zasa Francúzsko.

Na čele každého pluku stál veliteľ v hodnosti plukovníka, ktorý v plnej miere zodpovedal za stav, výcvik a velenie pluku. Ešte z predchádzajúceho obdobia žoldnierskych armád pretrvával aj v 18. storočí zvyk, že veliteľ pluku bol aj jeho majiteľom, takže pluk niesol jeho meno. Majiteľovi prislúchali rozsiahle právomoci, vrátane práva „*meča a milosti*“ čiže udelenia i odpustenia trestu smrti. Toto právo majiteľom pluku udeľoval panovník zvláštnym dekrétom, zväčša však už vo verbovacom patente. Do plukovníkovej kompetencie teda prislúchali tak trestnoprávne, ako aj občianskoprávne delikty a spory. On rozhodoval o prijatí kohokoľvek do pluku, o udelení dovolenky alebo úplnom prepustení zo služby, o povýšení, treste či degradácii všetkých, vrátane dôstojníkov. V 2. polovici 18. storočia však už menovanie štábných dôstojníkov v habsburskej armáde podliehalo odobreniu Dvorskej vojenskej rady. Bez plukovníkovho súhlasu sa nemohol žiaden príslušník pluku ani oženiť. Až do zavedenia predpísaných uniforiem habsburskej armády za vlády Márie Terézie rozhodoval každý plukovník aj o oblečení príslušníkov svojho pluku. Každý pluk mal teda podľa vkusu svojho majiteľa spravidla jednotnú, pritom však čo do jednotlivých súčastí viacfarebnú rovnošatu. Preto aj armáda ako celok žiarila bohatou mnohorakosťou farieb. Pestrofarebnosťou rovnošaty vynikali najmä husárske pluky.

Majiteľ pluku nemusel byť vždy aj jeho veliteľom. Bolo celkom bežné, že pluku velil veliaci plukovník, ktorému majiteľ súčasne zveril výkon niektorých alebo dokonca všetkých prislúchajúcich právomocí. V niektorých armádach bolo obvyklé, že aj stotina v príslušnom pluku mohla mať vlastného majiteľa. Tomuto majiteľovi v hodnosti kapitána potom prislúchali v stotine nielen veliteľské, ale aj adekvátne majiteľské práva.

Funkcie a hodnosti v armáde sa ešte na začiatku 18. storočia zväčša prekrývali, postupne sa však aj v tomto smere vyvinula a ustálila väčšina hodností, aké sú bežné aj dnes.

Už bolo spomenuté, že počiatky pravidelnej a štátom vydržiavanej armády v habsburskej monarchii sa datujú od roku 1649. Vtedy cisár Ferdinand III. nariadil, aby aj po uzavretí Vestfálskeho mieru zostalo v trvalej službe celkovo 19 plukov rôzneho druhu vojska naverbovaného počas tridsaťročnej vojny. Tieto pluky - 9 peších, 9 kyrysníckych, 1 dragúnsky - sa stali základom pravidelnej armády habsburskej monarchie. Táto armáda ako celok pomerne dlho nemala oficiálny názov, takže sa i rôzne nazývala, napríklad cisárska, rakúska či dokon-

POZNÁMKY

ca nemecká. Od roku 1745, čiže po zvolení manžela Márie Terézie Františka Lotrinského za rímskeho cisára, sa označovala ako cisársko-kráľovská armáda. Ani jeden z prvých stálych plukov nebol uhorský, no slúžili v nich aj vojaci z Uhorska, pravda, len v malej miere.

V prípade Uhorska sa habsburskí panovníci až do prvých desaťročí 18. storočia uspokojovali, respektíve pre odpor šľachty museli uspokojiť s tradičnými a vlastne stredovekými formami branných síl. Ich podstatou bola insurekčná ustanovizeň, ktorej právne korene vychádzali zo Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222. V závislosti od miery ohrozenia krajiny mal panovník právo vyhlásiť generálnu alebo parciálnu insurekciu. Po vyhlásení insurekcie muselo narukovať šľachtické pohotovostné vojsko, ako aj portálne vojsko stolíc postavené podľa príslušných, často sa meniacich rozpisov či kvót, ktoré stanovovali počty a druh ozbrojencov podľa sedliackych usadlostí (port). Šľachtická vojenská pohotovosť i portálne vojsko sa organizovali zväčša ako jazdecké a pešie bandériá (prápory) podľa jednotlivých stolíc. Maximálna sila insurekčného vojska spolu s nevelkými, 50-100 člennými bandériami uhorských veľmožov a prelátov sa na sklonku 17. a začiatku 18. storočia odhadovala na 30 000 mužov a o polstoročie neskôr približne na 50 000 mužov.

Uhorsko sa v 17. storočí zmietalo v chaose viacerých stavovských povstaní, ktoré umocňovalo aj neustále turecké nebezpečenstvo. V týchto vojnách, no už aj predtým, sa ako druh ľahkej jazdy výborne osvedčili najmä husári. Prednosti husárskej jazdy chcel viedenský dvor využiť aj vo vojne o falcké dedičstvo (1688 – 1697). Nariadením cisára Leopolda I. sa preto zriadili prvé dva pravidelné husárske pluky habsburskej armády, každý v sile 1000 mužov. Na základe patentu z 10. 12. 1688 ich dal sformovať generál Adam Cobar, majiteľ šaštínskeho panstva. Jednému pluku velil on sám, velenie druhého pluku prevzal jeho zať, plukovník Ján Pálfi, neskôr poľný maršal a v rokoch 1741 – 1751 uhorský palatín. Pálfi sa roku 1689 stal aj majiteľom tohto, neskôr 9. husárskeho pluku. Obidva pluky sa zverbovali na území Slovenska, verbovacie zhromaždiská boli v Krupine, Leviciach, Nitre, Šintave a Šali. Do habsburskej armády boli začlenené roku 1689. Tretí pravidelný husársky, neskôr 8. pluk vznikol roku 1696, jeho majiteľom a veliteľom bol plukovník Pavol Deák. Spôsob boja husárov sa osvedčil aj na bojiskách za vojny o španielske dedičstvo (1701 – 1714), takže tento druh ľahkej jazdy si získal veľkú obľubu a počet jeho plukov narastal. Roku 1711 po uzavretí Satumarského mieru, ktorým sa skončilo posledné z radu stavovských povstaní v Uhorsku, bolo v habsburskej armáde 7 husárskych uhorských plukov, avšak len 1 peší uhorský pluk. Husári sa verbovali takmer výlučne v Uhorsku, no nezostali iba uhorskou špecialitou habsburského jazdecktva, lebo už v prvých desaťročiach 18. storočia si husárske pluky zriadili aj iné európske armády. Jadrom týchto plukov sa stali niekdajší kuruci, ako aj dezertéri či zajatci z radov habsburskej armády.

Ani pružnosť kabinetnej diplomacie a politiky v 18. storočí nedokázala obmedziť výskyt konfliktov a vojen, ktoré však aj vďaka osvietenským myšlienkam nadobudli do značnej miery civilizovanejší charakter než v predchádzajúcom storočí. Z mocenského postavenia a hegemonistických ambícií habsburskej ríše vyplývalo, že v absolútnej väčšine vojen 18. storočia zohrávala vždy úlohu jedného z hlavných protagonistov.

Po nástupe Karola VI. na habsburský trón a jeho zvolení za rímsko-nemeckého cisára roku 1711 nastal aj politický zvrät vo vojne o španielske dedičstvo, ktorá sa odohrávala už od roku 1701. Z obavy pred neúmernou hegemoniou Habsburgovcov v Európe sa Veľká Británia rozhodla uznať nástupníctvo Filipa V. v Španielsku. Uzavretím mieru v Utrechte roku 1713 sa vojna o španielske dedičstvo vlastne skončila.

Sotva doznel zápas o španielske dedičstvo, habsburská ríša sa roku 1716 dostala opäť do vojny. Tentoraz na Balkáne proti Osmanskej ríši. Už začiatok vojny sa niesol v znamení veľkých úspechov habsburskej armády, ktorej hlavným veliteľom bol legendárny maršal Eugen Savojský. Po oslnivom víťazstve v bitke pri Petrovadžine 5. augusta 1716 sa cisárskym ešte v októbri podarilo dobyť a obsadiť kľúčovú pevnosť Temešvár a v priebehu novembra Pančevo, Novú Palanku a rad ďalších strategických opevnení. vyčlenené časti vojska úspešným manévrom prenikli pozdĺž Sávy do Bosny, ako aj Moldavska a Valaška. Tým si armáda vytvorila dobrú nástupnú pozíciu pre útok na Belehrad, ktorý sa uskutočnil v lete nasledujúceho roka. Bitka pri Belehrade bola jedným z typických príkladov vojvodcovských schopností Eugena Savojského.

Habsburským delostrelcom sa 14. augusta 1717 podarilo zasiahnuť a vyhodiť do povetria pracháreň v Belehrade. Obrovský výbuch usmrtil okolo 3000 obrancov pevnosti. Nadránom 16. augusta pod rúškom hmly uskutočnila pechota a jazdeckvo silný a sústredený výpad proti tureckému tábore. Útok podľa zásad lineárnej taktiky sa podaril. Prekvapená osmanská armáda po ťažkom boji ustúpila, zanechajúc v tábore všetky delá, muníciu, stany a proviant. Takmer 10 000 Osmanov v boji padlo a rovnaký počet sa dostal do zajatia. Belehradská posádka na druhý deň kapitulovala a podľa podmienok dohody 18. augusta slobodne opustila mesto. Ani straty habsburskej armády a najmä jej jazdeckva neboli malé. Podľa oficiálnych údajov v bitke zahynulo 1857 mužov, z toho 3 generáli a 93 dôstojníkov. Medzi 4258 zranenými bolo 14 generálov (11 jazdeckva) a 225 dôstojníkov. Turci sa po porážke pri Belehrade nespamätali, takže politickým zhmotnením vojenského víťazstva maršala Savojského bol Požarevacký mier uzavretý 21. 7. 1718. Bola to azda najúspešnejšia mierová zmluva habsburskej ríše s Osmanmi vôbec. Hranice monarchie sa posunuli až do Valašska, ďalej jej pripadol Temešský banát, severné Srbsko a časť Bosny.

Nasledujúce mierové desaťročie umožnilo monarchii regenerovať značne vyčerpané sily. Vojenskú aktivitu aspoň načas nahradila nemenej závažná politická a diplomatická aktivita. Viedol sa totiž zápas o medzinárodné uznanie Pragmatickej sankcie. Viedenský dvor dokázal aj za okrúhlym stolom dosiahnuť sľubné výsledky. S výnimkou Francúzska sankciu akceptovali všetky významnejšie mocnosti.

Katalyzátorom ďalšieho vývoja v Európe sa stala vojna o poľský trón, ktorá vypukla roku 1733 po smrti poľského kráľa Augusta II. Silného (ako saský kurfirst panoval pod menom Fridrich August I.). Nástupníctvo jeho syna Augusta III. na poľskom tróne uznali panovníci Veľkej Británie a Ruska, ako aj cisár Karol VI., ktorý si od tohto kroku sľuboval uznanie Pragmatickej sankcie novým panovníkom, ktorý pod menom Fridrich August I. bol súčasne saským kurfirstom. Časť poľských stavov však za kráľa zvolila a korunovala Stanislava Łeszczyńského podporovaného Švédskom a najmä Francúzskom, lebo francúzsky kráľ Ľudovít XV. bol jeho zaťom. Spor o poľský trón tak nadobudol európsky rozmer.

Presila spojeneckých saských, ruských a habsburských vojsk zakrátko vytlačila 15-tisícové poľské vojsko Łeszczyńského z Varšavy. Keď ruské vojská znemožnili vylodenie Francúzov v Gdaňsku, Łeszczyński začiatkom roku 1734 utiekol do Východného Pruska. Vojna v Poľsku sa tým skončila. Ďalšie bojové operácie, v ktorých ako hlavní protivníci habsburskej monarchie vystupovali Francúzsko a Španielsko, sa odohrávali najmä v Porýnsku (bitka o Philippsburg v lete 1734) a v severnom Taliansku, no nepriniesli závažnejší obrat.

Pozoruhodnosťou vojny zo slovenského hľadiska je, že v nej bojovali viaceré husárske jednotky a pluky zložené z uhorských rodákov v zostave takmer každej armády. Muži z Uhorska, a teda aj zo Slovenska, sa ocitli na bojiskách nielen ako spojenci, ale aj ako protivníci. Bojové nasadenie všetkých 8 husárskych plukov popri 2 peších uhorských plukoch habsburskej armády bolo celkom prirodzené a samozrejmé. Francúzska armáda mala vo vojne 3 husárske pluky. Ich majiteľmi a veliteľmi boli: francúzsky generál Juraj Ráttky, bývalý krurucký plukovník; generál a neskôr maršal Francúzska Ladislav Berčeni, inak rodák z Prešova a niekdajší kurucký kapitán; a napokon vtedy sotva 30-ročný francúzsky plukovník a neskôr generál Valent Jozef Esterházi, rodák z Košíc. Vo vojsku poľského kráľa Stanislava velil jazdeckému zoskupeniu v sile 820 mužov poľský plukovník Adam Javorka, bývalý kurucký kapitán a rodák z Veľkých Kostolian. V zostave ruskej armády operoval silný, 1130-členný husársky pluk. Velil mu ruský plukovník Ján Čerei, niekdajší podplukovník vo vojsku Františka Rákociho. Jadro pluku tvorili niekdajší kuruci, avšak od roku 1726 pluk legálne verboval ďalších príslušníkov aj na území Uhorska. Prvým veliteľom spomínaného pluku bol niekdajší kurucký plukovník a ruský generál Adam Mariáši, potomok šľachtického rodu z Markušoviec, ktorého cár Peter Veľký vymenoval dokonca za hlavného veliteľa ruského husárskeho vojska pozostávajúceho vtedy zo 4 plukov. V radoch sasej armády bojovali spočiatku 2 husárske stotiny, neskôr pribudla aj tretia, ktorú zverbovali ešte za vojny priamo v Uhorsku.

Vojna o poľské dedičstvo sa skončila na základe predbežného mieru medzi habsburskou monarchiou a Francúzskom z 3. 10. 1735 vo Viedni, ktorý oficiálne potvrdil mier podpísaný 18. 11. 1738 tiež vo Viedni. Podľa mierových ustanovení bol August III. uznaný za poľského kráľa, Stanislav Łeszczyński dostal ako odškodné vojvodstvá Lotrinsko a Bar, nie však dedič-

POZNÁMKY

ne, lebo po jeho smrti mali pripadnúť Francúzsku, ktoré sa súčasne zaviazalo garantovať Pragmatickú sankciu o uznaní habsburského dedičstva aj po ženskej línii.

Vojna o poľské dedičstvo ešte ani poriadne neutíchla a habsburská monarchia sa v rokoch 1737 až 1739 zapojila po boku Ruska do vojny proti Osmanskej ríši. Viedenský dvor predpokladal, že ťaženie bude ďalším prehĺbením oslavného postupu na Balkáne spred dvadsiatich rokov. Tento zámer sa ani zďaleka nenaplnil. Habsburská armáda síce v júli 1737 obsadila Niš Vidin, no zakrátko ich aj stratila a po bitke pri Banja Luke v auguste 1737, ktorá sa skončila bez víťazstva, sa dostala do trvalej vojenskej defenzívy. Cisárski velitelia sa manévrou vyhýbali rozhodujúcemu bojovému stretnutiu, súčasne však strácali jednu pevnosť za druhou. V bitke pri Grocke, približne 30 km od Belehradu, utrpela habsburská armáda 22. júla 1739 ťažké straty a bolo len otázkou času, kedy padne Belehrad. O ten sa napokon nebojovalo, lebo hlavný veliteľ armády maršal Oliver Wallis sa rozhodol pre ústup. Vojenské fiasko sa zavŕšilo uzavretím mierovej zmluvy v Belehrade 1. septembra 1739. Habsburská monarchia musela Osmanskej ríši odstúpiť všetky územia, ktoré získala pred 20 rokmi vrátane Belehradu. Ostal jej len Temešský banát.

Aj napriek istým redukciám, ktoré sa uskutočnili roku 1714 a 1721 predovšetkým z finančných dôvodov, habsburská armáda do roku 1740 narástla na 52 plukov pechoty a 40 plukov jazdeckta - 18 kyrysníckych, 14 dragúnskych a 8 husárskych. Všetky pluky nemali však predpísaný rovnaký početný stav, takže podľa tabuliek mala mať pechota 108 400 a jazdeckto 33 480 mužov. Nominálne malo teda v 92 plukoch slúžiť 141 880 mužov, v skutočnosti ich bolo 107 892, bez delostrelectva, čo zodpovedá zhruba 75-percentnej naplnenosti. Pozoruhodné je, že v uvedenom roku bolo až 59 plukov dislokovaných v Uhorsku.

4. Vojny za Márie Terézie

Po smrti cisára Karola VI. roku 1740 vypukla v Európe rozsiahla koalíčná vojna trvajúca do roku 1748. V historiografii sa označuje ako vojna o rakúske či habsburské dedičstvo. Jej významnými etapami boli dve sliezske vojny v rokoch 1740-1742 a 1744-1745, v ktorých ako hlavní protivníci vystupovali habsburská monarchia a Prusko.

Hoci Pragmatickú sankciu postupne uznala väčšina európskych krajín, po nástupe Márie Terézie na tón vystúpilo niekoľko panovníkov s rozlične vykonštruovanými nárokmi na zabratie viacerých krajín habsburského súšťačia. Pruský kráľ Fridrich II. namiesto deklarovania nárokov pristúpil k činu. V polovici decembra 1740, čiže z hľadiska vtedajších zásad vojensťva v neobvyklom ročnom období, sústredil pruské vojsko pri sliezskej hranici a pred nastúpenými dôstojníkmi vyhlásil: „Páni, podnikám ťaženie, v ktorom nemám iného spojenca než vašu chrabrosť a iného pomocníka než vlastné šťastie... Ponáhľajte sa odtiaľto na stretnutie so slávou!“ Dňa 16. decembra 1740 približne 27-tisícový pruský expedičný zbor bez vyhlásenia vojny vtrhol do Sliezska. Prusi nenarazili na vážnejšiu prekážku, lebo v Sliezske bolo dislokovaných na rôznych miestach len 7300 mužov habsburskej armády. Do konca januára 1741 okupovali Prusi celé Sliezske okrem troch pevností. Narýchlo postavený habsburský zbor v sile 16 600 mužov prenikol do Sliezska, kde sa 10. apríla 1741 v bitke pri Molviciach stretol s vyše 20-tisícovým pruským vojskom. Cisársky maršal Viliam Neipperg nemal šťastie, bitku prehral. Istou útechou mu mohlo byť, že Prusi víťazstvo zaplatili stratou 4800 mužov, kým habsburské straty boli o čosi nižšie.

Otrasené habsburské vojsko už nedokázalo účinne čeliť Prusom, ktorý v priebehu roka obsadili Brzeg, Nisu, Swidnicu a otvorili si cestu na Moravu i do Čiech. Dňa 27. decembra 1741 sa Fridrich zmocnil Olomouca. V jeho priestore sa začiatkom nasledujúceho roka sústredila spojenecká armáda zložená z 15 000 Prusov, 13 000 Sasov a 5000 Francúzov. Spojenci zakrátko obsadili Jihlavu i Znojmo a podnikali výpady až do Rakúska. Dňa 13. marca 1742 vpadli Prusi dokonca do Skalice. Ešte v ten istý deň odtiahli, no rabovaním spôsobili škodu, ktorý Skaličania vyčíslili na 17 300 zlatých. Je to jediný doložený prípad vojenského vpádu na Slovensko. Spečatením vojenskej porážky habsburskej monarchie v prvej sliezskej vojne bola bitka pri Chotusiciach 17. mája 1742 v ktorej bojovali aj Slováci v radoch dvoch uhorských peších a štyroch husárskych plukov.

Vytvorením širokej protihabsburskej koalície sa Mária Terézia ocitla v nezávideniahodnom postavení. Jej protivníci na začiatku vojny o rakúske dedičstvo disponovali silným potenciálom. Francúzka armáda mala takmer 200 000, pruská armáda takmer 100 000, saské vojsko necelých 30 000 a bavorské vojsko viac ako 40 000 mužov. Skutočný stav habsburskej armády v roku 1740 predstavoval necelých 110 000 mužov. Hneď prvé vojenské operácie predznamenávali možnú katastrofu. Prusi sa zmocnili Sliezska, Sasi prenikli do Prahy a bavorské vojská obsadili veľkú časť dnešného Rakúska.

V kritickej situácii, keď Mária Terézia stratila dokonca český trón, dostavila sa pomoc, ktorú by len málokto predpokladal. Uhorské stavy vytrvali po boku mladej panovníčky a roku 1741 rozhodli aj o poskytnutí výdatnej vojenskej pomoci. Krajinský sudca Ján Pálfi ako najvyšší uhorský hodnostár (úrad palatína nebol obsadený) a navyše i maršal a hlavný veliteľ habsburskej armády v Uhorsku už 26. januára 1741, teda krátko po pruskom útoku vyhlásil parciálnu insurekciu v 14 stoliciach, z nich 6 bolo na území Slovenska. Uhorský snem, zasadajúci od mája do októbra 1741 v Bratislave, schválil vyhlásenie generálnej insurekcie, na základe ktorej narukovalo šľachtické pohotovostné vojsko a portálne stoličné vojsko. Snem ďalej súhlasil s vytvorením 6 nových peších plukov, do ktorých malo byť povolaných 21 622 mužov. V skutočnosti sa síce tento počet do konca roka 1741 celkom nenaplnil (narukovalo spolu 17 932 mužov, pričom celý postavený vojenský kontingent mal podľa odhadu okolo 40 000 mužov), čo však v žiadnom prípade neznižuje fakt, že vďaka uhorskej pomoci sa vienskému dvoru podarilo dosiahnuť zvrät v ďalšom priebehu vojny.

Podľa patentu z 21. októbra 1741 vznikli:

- Ujváriho, neskôr 2. peší pluk, ktorý verboval v zadunajských uhorských stoliciach a sídlil v Rábe;
- Hallerov, neskôr 31. peší pluk, verbujúci v stoliciach okolo Tisy;
- Forgáčov, neskôr 32. peší pluk s verbovacím sídlom v Bratislave, ktorý získaval vojakov v Bratislavskej a Nitrianskej stolici, neskôr aj v iných hornouhorských (slovenských) stoliciach;
- Andrášiho, neskôr 33. peší pluk, pôsobiaci na územiach ležiacich pozdĺž pravého brehu Dunaja;
- Sirmaiho, neskôr 37. peší pluk so sídlom v Levoči, ktorý verboval v severnom Uhorsku, hlavne na Spiši;
- Betlenov, neskôr 52. pluk, ktorý pôsobil v pohraničných hornouhorských stoliciach.

Zo šiestich nových plukov boli dva postavené priamo na Slovensku a jeden z pohraničných slovenských stolíc. Uhorsko – a ako vidno, spolovice Slovensko – dodalo mužov, habsburská armádna správa zasa výstroj a výzbroj i vyšších dôstojníkov.

Habsburská armáda posilnená novými uhorskými pešími plukmi, tromi husárskymi plukmi insurgentov – 3. pluk na čele s plukovníkom Štefanom Esterházim tvorili prevažne insurgenti z Bratislavskej a Komárňanskej stolice – a inými dobrovoľníckymi jednotkami, medzi ktorými bol napríklad povestný pandúrsky zbor Františka Trencka, prevzala iniciatívu a prešla do protiútoku. Ešte na jar 1742 obsadila hornorakúsku metropolu Linec a v máji Mníchov, hlavné mesto Bavorska. Na samom sklonku roku 1742 bola oslobodená aj Praha.

V dôsledku spojenectva habsburskej monarchie s Veľkou Britániou a Sardínskym kráľovstvom sa upevnilo medzinárodné postavenie monarchie a súčasne nastalo čiastočné utlmenie vojny. Ani nie o dva roky však vojnové akcie nabrali plné obrátky. Dňa 15. augusta 1744 pruská armáda vpadla do Čiech a začala sa 2. sliezska vojna. V septembri stáli Prusi pred Prahou, ktorú chceli dobyť skôr, než sa hlavné sily habsburskej armády na čele s Karolom Lotrinským stihnú presunúť z Alsaska a južného Nemecka. Praha však kapitulovala bez boja a Fridrich II. obsadil južné Čechy. Mária Terézia sa aj tentoraz obrátila o pomoc na Uhorsko, ktoré jej poskytlo 44 000 mužov, z toho 16 000 jazdcov a 12 000 pešiakov. Ostatok tvorili insurgenti, ktorých bolo viac než okolo roku 1741. Kvalita narýchlo zverbovaného a nedostatočne vyzbrojeného insurgenčného šľachtického i portálneho vojska však zaostávala za úrovňou i potrebami doby. V bitkách nedokázali účinne vzdorovať proti vycvičenej a disciplinovanej pruskej armáde, čím sa len potvrdila mienka o zbytočnosti insurgentov a o potrebe ich nahradenia jednotkami pravidelnej armády.

POZNÁMKY

Koncom roku 1744 sa pruský kráľ musel vzhľadom na zlú zásobovaciu situáciu stiahnuť späť do Sliezska. Jeho armádu zdecimovali nielen hlad a zima, ale aj početné dezercie. Lepšie na tom nebola ani habsburská armáda, takže vojna s Pruskom, čiže druhá sliezska vojna, sa skončila roku 1745 Drážďanským mierom. Mária Terézia sa vzdala okupovaného Bavorska a naďalej ponechala Fridrichovi II. Sliezska. Dosiahla však, že jej manžel František Lotrinský bol zvolený za cisára Svätej rímskej ríše nemeckého národa. Vďaka tomu aj jej pripadol titul cisárovnej, lebo dovtedy bola stále len kráľovnou. Vojna o dedičstvo ďalej pokračovala bez pruskej účasti. Boje sa preniesli zväčša do habsburských dŕžav v Taliansku a Nizozemsku a skončili sa až roku 1748 mierom uzavretým v Aachene. Išlo už o tradičné kompromisné riešenie, ktoré síce vychádzalo z princípu zachovania rovnováhy síl v Európe, no súčasne nenaplnilo predstavy a požiadavky všetkých účastníkov vojny. Mier potvrdil integritu habsburskej monarchie, čo vzhľadom na takmer zúfalé postavenie Márie Terézie na začiatku vojny bolo vlastne veľkým úspechom.

Strata priemyselne vyspelého Sliezska sa citelne prejavila v hospodárskom živote habsburskej monarchie. Snaha o jeho znovuzískanie sa stala osou zahraničnej politiky viedenského dvora v 1. polovici 50. rokov 18. storočia. Vďaka rozsiahlej diplomatickej aktivite sa Márii Terézii podarilo získať za spojenca nielen Rusko a Sasko, ale aj Francúzsko, čo sa považovalo takmer za diplomatickú revolúciu. Nová vojenskopolitická aliancia predstavovala veľkú silu, keďže len samotná habsburská ríša disponovala roku 1756 značným potenciálom, ktorý tvorilo 54 peších plukov (z toho 8 uhorských) v sile vyše 126 000 mužov, 40 jazdeckých plukov (z toho 10 husárskych) s počtom viac než 30 000 mužov, takmer 17 000 hraničiarov a približne 3500 príslušníkov delostrelectva a technických druhov vojsk.

Pruský kráľ Fridrich II. nečakal, kým ho prepadne nepriateľ. V auguste 1756 vtrhol na čele takmer 70-tisícového vojska do Saska predstavujúceho najslabší článok aliancie. Pruský preventívny útok odštartoval vojnu, ktorá sa označuje ako sedemročná alebo tretia sliezska vojna. Zďaleka v nej však nešlo už len o Sliezska či samotnú Európu, lebo francúzsko-britský konflikt sa preniesol aj do zámoria a stal sa predovšetkým bojom o kolónie.

Vzápätí po vypuknutí sedemročnej vojny roku 1756 vznikli v Uhorsku 3 nové pluky: 1 peší a 2 husárske. Peší, neskôr 39. pluk postavil z vlastných prostriedkov 28-ročný bratislavský rodák plukovník Ján Pálfi, neskôrší generál a v rokoch 1790 – 1791 dedičný župan Bratislavskej stolice. Cisár František I. Lotrinský zriadil taktiež z vlastných prostriedkov na svojich majetkoch v Holíči husársky, neskôr 1. pluk, ktorý sa nazýval holíčsky husársky pluk alebo skrátene cisárski husári. Dopĺňoval sa z Bratislavskej a Nitrianskej stolice, neskôr zo Zadunajska. Keďže v prvých desaťročiach pluk v čase mieru táboril či zimoval po niekoľko rokov na Spiši a v Šariši, možno predpokladať, že v menšej miere do neho vstupovali aj muži z východného Slovenska.

V úvode vojny si pruský kráľ vcelku

Andrej Hadik (1710 - 1790)

Príslušník turčianskeho zemianskeho rodu, vojvodca a poľný maršal habsburskej armády. Vo veku 33 rokov bol už plukovníkom a veliteľom 10. husárskeho pluku, ako 37-ročný sa stal generálom. V rokoch 1774 - 1790 bol prezidentom Dvorskej vojenskej rady vo Viedni.

hravo poradil so saskou armádou a v ťažkej bitke pri Lovosiciach porazil 1. októbra 1756 35-tisícový habsburský zbor, ktorému velil maršal írskoho pôvodu Max Brown. V bitke bojovalo aj 9 švadrón z Hadikovho i Baraňaiho husárskeho pluku a 9 práporov z troch uhorských peších plukov. Straty na oboch stranách boli približne rovnaké – zhruba po 3000 mužov, medzi 450 padlými habsburskej armády bol aj plukovník Ladislav Sentiváni, potomok liptovského šľachtického rodu svätójánskovcov.

Ďalšia fáza vojnových udalostí v strednej Európe sa už nevyvíjala priamočiaro a ani natoľko jednoznačne. Predzvestou pruského útoku na Prahu bola bitka pri Štěrboholoch začiatkom mája 1757. Hlavné sily habsburskej armády na čele s maršalom Karolom Lotrinským utrpeli ťažkú porážku a ustúpili do Prahy, ktorú obklúčili Prusi. Na pomoc obliehaným sa vydal 54-tisícový zbor maršala Leopolda Dauna. Dňa 18. júna 1757 sa Daunovmu zboru podarilo v bitke pri Kolíne zvíťaziť nad pruskou armádou. Kráľ Fridrich II. sa síce osobne snažil zastaviť pruské ustupujúce šíky, a keď sa mu to nepodarilo, uľavil si aspoň pokrikom: „*Vy sraľovia, čo chcete žiť vari večne!*“ Nemalý podiel na tejto vôbec prvej porážke Fridricha II. na bojisku mali aj husárske pluky, ktoré boli nasadené v rámci dvoch jazdeckých zoskupení v celkovom počte 18 630 mužov pod velením generála Františka Nádašdyho a generála Jána Baraňaiho.

S dátumom víťaznej bitky pri Kolíne je spojený aj oficiálny vznik najvyššieho vojenského vyznamenania habsburskej monarchie - Vojenského radu Márie Terézie. Myšlienka na jeho založenie sa však objavila už po bitke pri Lovosiciach. Na prvej slávnostnej promócií 7. marca 1758 udelili 3 veľkokríže - Karolovi Lotrinskému, Leopoldovi Daunovi, Františkovi Nádašdymu - a približne tucet rytierskych krížov. Od roku 1765 sa začal udeľovať aj veliteľský kríž ako prostredný stupeň tohto radu, ktorý mohli získať len dôstojníci.

Vydarenou bodkou po porážke pruského kráľa Fridricha II. v bitke pri Kolíne bola akcia generála A. Hadika, ktorý 16. októbra 1757 na čele vybraných husárskych švadrón a peších práporov v celkovom počte okolo 3500 mužov nečakane napadol a obsadil Berlín. Vystrašené mesto sa vykúpilo výpalným vo výške takmer 300 000 toliarov. Samotný Hadik si z bohatej koristi nenechal ani toliar, 25 000 dal rozdeliť medzi svojich vojakov, ostatok poslal panovníčke. Generálmajor Hadik bol povýšený do hodnosti generála jazdectva a stal sa štvrtým nositeľom veľkokríža Vojenského radu Márie Terézie.

Pri útoku na Berlín padlo len 10 Hadikových bojovníkov, jedným z nich bol husársky generál Pavol Babočaj. Medzi 28 zranenými bol aj 19-ročný husár Ladislav Škultéty-Gábríš, rodák z Mojtína, ktorý sa neskôr oprávnenne stal legendárnou raritou a heroickým vzorom vojenstva v Európe. K husárom sa dostal roku 1750 ako 12-ročný a slúžil nepretržite až do smrti roku 1831. Za priam neuveriteľných 81 rokov služby v sedle sa zúčastnil na 22 vojenských ťaženiach, posledných 41 rokov života bol zástavníkom 8. husárskeho pluku.

Bitka pri Kolíne ani Hadikova bravúra sa však nestali rozhodujúcim jazýčkom na miske vojnových váh. Pruský kráľ sa dokázal spamätať a ešte koncom roku 1757 porazil spojené vojská ríšskych kniežat a pomocné francúzske jednotky v bitke pri Rossbachu a presne o mesiac

Ladislav Škultéty-Gábríš (1738 - 1831)

Slúžil v sedle 81 rokov, zúčastnil sa na 22 vojnových ťaženiach a posledných 41 rokov bol zástavníkom 8. husárskeho pluku. Dĺžkou svojej služby v armáde sa stal svojim spôsobom raritou.

Ako zástavník pluku sa zúčastnil napoleonských vojen v rokoch 1792 – 1815. Vyslúžil si dve najvyššie vyznamenania pre mužstvo habsburskej armády: striebornú medailu za hrdinstvo a delový kríž. Po skončení napoleonských vojen vykonával s 8.husárskym plukom i palácovú službu vo viedenskom Hofburgu.

POZNÁMKY

neskôr, 5. decembra 1757, rozdrvil na čele 35-tisícového vojska 65-tisícovú habsburskú armádu pri Leuthene (dnes Lutynia). Táto bitka vošla do vojenských učebníc ako ukážkový príklad uplatnenia a využitia kosého bojového šíku lineárnej bojovej zostavy.

Ďalší priebeh vojny rámcovali bitky pri Zorndorfe (25. 8. 1758), pri Hochkirchene (14. 10. 1758), pri Bergene (23. 4. 1759) a pri dnešných Kunowiciach (12. 8. 1759), v ktorých

sa vojnové šťastie striedavo priklonilo na tú či onú stranu. V júni 1760 habsburské vojsko na čele s generálom Gideonom Laudonom porazilo Prusov pri Landshute (dnes Kamienna Góra), ani nie o dva mesiace mu však Prusi oplatili porážku v bitke pri Legnici. Všeobecná únava ťažké straty z predchádzajúcich bojov viedli k tomu, že v záverečnej fáze vojny vojská zväčša manévrovali a vyhýbali sa rozhodujúcej bitke. Posledným vojnovým stretnutím sedemročnej vojny bola bitka pri Freibergu 29. októbra 1762, ktorá sa skončila nerozhodne. Mier uzavretý 15. februára 1763 v Hubertusburgu potvrdil a obnovil vlastne stav pred vojny, v ktorej habsburská armáda stratila takmer 280 000 mužov, z toho 120 000 padlých a 47 000 vojnových invalidov. Ostatok pripadal na vojnových zajatcov a dezertérov.

Definitívnu stratu Sliezska habsburská monarchia aspoň čiastočne kompenzovala získaním Haliče pri tzv. prvom delení Poľska roku 1772. Okupácia Haliče si nevyžiadala vážnejší bojový zásah habsburskej armády. Delenie Poľska umožnilo spojiť so Slovenskom časť Spiša, ktorá sa od roku 1412 nepretržite nachádzala v poľskom zálohu.

Vojna o bavorské dedičstvo v rokoch 1778 – medzi habsburskou monarchiou a Pruskom bola priam klasickým príkladom vojny vedenej v duchu zásad vojenskej teórie metodizmu. Obmedzila sa na manévrovanie nepriateľských armádnych zoskupení na pomerne širokom priestore bez akejkoľvek bitky alebo vážnejšej zrážky vojsk. Vzhľadom na obmedzený a špecifický charakter, ako aj ročné obdobie, v ktorom sa odohrávala väčšina vojnových aktivít, si vojna vyslúžila pomenovanie „zemiaková vojna“ alebo „slivkový hurhaj“. Funkciu veliteľa armády zastával najprv cisár Jozef II., od októbra 1778 ho vystriedal maršal A. Hadik. V radoch habsburskej armády boli aj mnohé uhorské pluky, takže na vojne sa zúčastnilo aj viacero slovenských rodákov. Jedným z nich bol napríklad veliteľ husárskeho, neskôr 11. pluku, plukovník Móric Beňovský z Vrbového. Pohnutý a neraz dobrodružne skreslený osud „slovenského kráľa Madagaskaru“ je pomerne dobre známy aj v širokej verejnosti.

Habsburskej armáde sa podarilo už na jar 1778 obsadiť takmer celé Bavorsko, ale podľa mierovej dohody uzavretej 13. mája 1779 monarchii pripadla iba tzv. Innská štvrť a mestečká Braunau a Schärding.

V roku 1769 jednotlivé pešie a jazdecké pluky habsburskej armády dostali poradové hodnostné čísla, ktoré sa okrem malých výnimiek udržali až do roku 1918. Prečíslovanie jazdeckých plukov v rámci druhov jazdeckva a súčasne aj hraničiarskych peších plukov sa uskutočnilo roku 1798. Každému pluku sa pri očíslovaní, respektíve prečíslovaní pridelo číslo podľa rangu jeho majiteľa. Uplatnila sa pritom zásada: čím vyššia hodnosť, tým nižšie číslo. Tak napríklad spomínaný holičsky husársky pluk založený roku 1756 cisárom Františkom I., ktorého majiteľom naďalej zostal vždy cisár (vtedy František II.), dostal poradové číslo 1. Poradové číslo 2 dostal husársky pluk, ktorého vtedajším majiteľom bol uhorský palatín a poľný maršal arciknieža Jozef Habsburský. Kontinuitne najstarší husársky pluk (postavený už roku 1689 Jánom Pálfiom, zaťom Adama Cobora) dostal roku 1769, keď jeho majiteľom bol poľný maršal František Nádašdy, hodnostné číslo 11 v rámci celého jazdeckva (spomedzi husárskych plukov bol pred ním len cisárov pluk), no pri prečíslovaní roku 1798 mu prideliť v rámci husárskych plukov až poradové číslo 9, takže ho predbehlo 7 husárskych plukov, lebo jeho vtedajší majiteľ Ján Nepomuk Erdödy (inak chorvátsky bán) mal „iba“ hodnosť podmaršala a titul grófa. Aj táto zdanlivo malicherná okolnosť ukazuje, ako sa kastovníctvo uplatňovalo v armáde a v aristokratických kruhoch monarchie vôbec.

4. Pred búrkou francúzskej revolúcie

Pri nástupe samostatnej vlády cisára Jozefa II. roku 1780 mala habsburská armáda už 59 peších plukov (z toho 11 uhorských), 23 plukov jazdeckva (z toho 9 husárskych), 17 hrani-

čiarских plukov, 3 pluky delostrelectva, 21 granátnických práporov (z toho 3 uhorské), 1 čajkársky prápor, 1 zbor inžinierov a 1 zbor sapérov. Celkove v armáde slúžilo okolo štvrt milióna mužov. Významným reformným opatrením Jozefa II. roku 1781 bolo zavedenie tzv. konskripčného systému, ktorým sa zmenil dovtedajší spôsob doplňovania plukov. Celá monarchia bola rozdelená na verbovacie okresy, čím sa zabezpečil pravidelný prísun regrútov. Na Slovensku sa doplňovali tieto pluky:

- 2. peší pluk a 8. husársky pluk z Bratislavskej, Trenčianskej a Nitrianskej stolice;
- 19. peší pluk a 10. husársky pluk z Abovskej, Turnianskej, Gemerskej, Oravskej, Liptovskej, Turčianskej, Šarišskej a Spišskej stolice;
- 33. peší a 3. husársky pluk z Tekovskej, Hontianskej, Zvolenskej a Ostrihomskej stolice, ako aj z časti Novohradskej stolice, ktorá totiž dodávala nováčikov aj do 32. pešieho a 1. husárskeho pluku.

Zemplínska a Užská stolica patrili do pôsobnosti 39. pešieho pluku a Komárňanská do 34. pešieho a 9. husárskeho pluku. Slováci z Dolnej zeme slúžili zväčša v 52. pešom a 4. husárskom pluku. Najmä pešie pluky č. 2 so sídlom v Bratislave, č. 19 so sídlom v Košiciach a č. 33 so sídlom vo Zvolene boli zložené prevažne zo Slovákov.

Neskôr, v roku 1809, sa sídlom verbovacieho obvodu 19. pešieho pluku stal Stoličný Belehrad (dnes Székésfehérvár), lebo jeho miesto zaujal už roku 1798 novoutvorený 60. pluk, ktorý sídlil v Levoči a verboval v Gemeri, Šariši a na Spiši. Liptovská a Oravská stolica patrili odvtedy 33. pluku a Abovsko-turnianska 34. pluku. Tieto zmeny viedli k tomu, že 2. a 33. peší pluk sa od roku 1781 až do roku 1857 formovali ako výrazne slovenské pluky.

Armádne velenie bralo do úvahy národnostné zloženie jednotlivých plukov. Aj vojenské nariadenia istým spôsobom rešpektovali národnostné zloženie plukov. Veliacou rečou v armáde bola síce od roku 1750 (v husárskych plukoch od roku 1754) povinne nemčina, ale viacerí dôstojníci i poddôstojníci velili mužstvu aj po maďarsky či slovensky. Každý poddôstojník musel ovládať aspoň služobnú nemčinu. Situácie, keď sa na cvičisku či bojisku ozývali naraz všetky tri reči, boli celkom bežné.

Rešpektovanie viacetníckeho zloženia armády sa pregnantne odráža predovšetkým z vojenských predpisov. V jednom z najstarších vojenských predpisov z doby Márie Terézie *Regulament und Ordnung des gesammten Kaiserlich-Königlichen Fuß-Volcks* (Regule a poriadok pre celé cisársko-kráľovské pešie vojsko) z roku 1749 je viacero ustanovení nabádajúcich na národnostnú toleranciu a na používanie aj iných jazykov než nemčiny. Napokon aj z dobového slovenského prekladu vojenských predpisov z roku 1760 pod názvom *Sprosteho wogaka powinnost* sa táto skutočnosť odzrkadľuje mimoriadne plasticky: *“Pritom tež wzdiczki ze swogmi kamaradmi z kompagni, anebo z/czelim regimente zustawagiczima, rownasobnim spusobem, gak z pechotu, z kongiczku, gránicz a z trupami pomahagiczima, w/pokogi a w/dobrim rozswassenjm žiti a k/bitki a k/wadenj priczinu nech neda.”* Obdobný edukatívny charakter má aj druhý do slovenčiny preložený súdobý predpis Márie Terézie, ktorý nesie názov *Woganske Artykule*.

V 2. polovici 18. storočia sa začali v habsburskej armáde omnoho dôraznejšie uplatňovať unifikačné snahy ústredných orgánov vojenskej správy. Vydávanými predpismi sa postupne zjednocoval výcvik jednotlivých vojsk, upevňovala sa jednotná organizačná štruktúra peších plukov i plukov jednotlivých druhov jazdectva vrátane ich zložiek a štábov, systematizovalo sa delostrelectvo, odstraňovali sa odlišnosti vo výstrojnom či výzbrojnom vybavení príslušných jednotiek. To sa v konečnom dôsledku pozitívne prejavilo v ďalšom formovaní a skonsolidovaní armády ako celku. Aj vďaka reformným opatreniam Márie Terézie a Jozefa II. sa habsburská armáda na sklonku 18. storočia považovala za jednu z najlepších armád vo vtedajšej Európe. Cena za poprednosť na priečke európskeho vojenstva bola však nesmierne vysoká. Lopotou, daňami či nasadením života na bojisku ju splácal aj slovenský ľud. Vydržiavanie pravidelnej armády tvorilo najpodstatnejšiu zložku štátneho rozpočtu. Náklady na armádu pritom rapídne stúpali, a keďže ich nedokázali pokryť ani stále stúpajúce vojenské kontribúcie, ktorých celú ťarchu znášali poddaní, narastal aj štátny dlh. V polovici 18. storočia predstavovali mesačné náklady na vydržiavanie pešieho pluku vyše 16 500 zlatých, kyrysníckeho či dragúnskeho pluku približne 11 000 a husárskeho pluku takmer 10 000 zlatých. Kým

POZNÁMKY

v prvom desaťročí vlády Karola VI. bol základný ročný rozpočet na armádu okolo 8 miliónov zlatých, ku koncu vlády Jozefa II. vzrástol približne na trojnásobok. Ktorýkoľvek vojnový rok však znamenal ďalšie zvýšenie vojenských výdavkov, a to zhruba o 15 až 30 miliónov zlatých.

Roku 1787 vypukla vojna medzi Ruskom a Osmanskou ríšou, do ktorej sa vzápätí zapojila aj habsburská monarchia. Na hraniciach s Osmanskou ríšou sa už v októbri 1787 sústredilo 180 000 mužov habsburskej armády, z ktorých prinajmenej štvrtinu tvorili vojaci z Uhorska. Vojna na enormne dlhej vojnovnej línii sa vyvíjala v neprospech habsburskej armády. Turci kládli húževnatý odpor a v Banáte prešli do protiofenzívy. Situáciu habsburskej armády zhoršoval aj rad ďalších faktorov: neúčinné a neschopné velenie, zásobovacie ťažkosti a nedostatok potravín, rozšírenie epidemických chorôb. Osobná prítomnosť Jozefa II. čiastočne zvýšila podlomenú bojovú morálku. Začiatkom roku 1789 sa cisár z zdravotného stavu rapídne zhoršil, takže vo funkcii hlavného veliteľa vojska ho vystriedal 79-ročný maršal Hadik. No zakrátko musel aj on pre chorobu odstúpiť a hlavným veliteľom sa stal maršal G. Laudon, ktorý aspoň čiastočne napravil reputáciu habsburskej armády, keď po takmer mesačnom obliehaní donútil 8. októbra 1789 kapitulovať tureckú posádku v Belehrade.

V priebehu vojny cisár Jozef II. zriadil ďalšie vojenské vyznamenanie, a to zlatú a striebornú Vojenskú záslužnú medailu, ktorá sa udeľovala zväčša mužstvu. Nositeľovi zlatej medaily prislúchala doživotná renta, ktorá sa rovnala plnému žoldu dotyčného v čase udelenia vyznamenania, nositeľovi striebornej medaily náležala polovičná suma žoldu. Za hrdinstvo a osobnú statočnosť v priebehu tureckej vojny získali záslužnú medailu mnohí príslušníci uhorských plukov. Napríklad v najstaršom, neskôr 9. husárskom pluku dostali 2 muži zlatú a 46 husárov striebornú medailu. Medzi vyznamenanými 2. pešieho pluku možno čítať tieto mená: feldvébli Jakub Matušek a Jozef Tomčány, kapráli Miškosecký a Hronkovič, vojaci Masný, Masrna či Koňulský. No aj ne jeden dôstojník slovenského pôvodu získal kríž Vojenského radu Márie Terézie.

Vojna proti Osmanskej ríši sa skončila uzavretím prímeria v Ďurdeve roku 1790 a definitívne mierovou zmluvou uzavretou 4. augusta 1791 v Sistove. Habsburská monarchia sa vzdala všetkých územných výdobytkov, dokonca aj Belehradu. V inej časti Európy totiž naberali obrátky omnoho závažnejšie svetodejinné udalosti vyvolané francúzskou buržoáznou revolúciou.

Téma 3

SLOVENSKO A SLOVÁCI V PRVEJ SVETOVEJ VOJNE. ÚČASŤ SLOVÁKOV NA FRONTÁCH PRVEJ SVETOVEJ VOJNY. HNUTIE ODPORU A ROZPAD RAKÚSKO-UHORSKA. VZNIK ČESKOSLOVENSKA.

PhDr. Ivan Gosiorovský, PhD.

Európsky polytechnický inštitút Kunovice

Prvá svetová vojna (do roku 1939 označovaná ako Veľká vojna), ktorá vypukla 28. júla 1914 predstavuje vojnový konflikt prebiehajúci od roku 1914 do 11. novembra 1918. Boje prebiehali na troch kontinentoch (hlavné fronty boli v Európe, bojovalo sa však aj v Ázii a v Afrike a na všetkých moriach a oceánoch (hlavným bojiskom bol Atlantik). Vo vojne zvíťazila **Dohoda** (jej najdôležitejšími členmi boli Veľká Británia, Francúzsko, cárske Rusko a neskôr i USA) nad **Ústrednými mocnosťami** (cisárske Nemecko, Rakúsko-Uhorsko a Turecko). Výsledkom bol rozpad troch impérií: Rakúsko-Uhorska, Osmanskej ríše a Ruska, ako aj značné územné zmenšenie Nemecka. Do armád všetkých bojujúcich krajín bolo v priebehu vojny mobilizovaných približne 70 miliónov mužov, z čoho 9,5 milióna zahynulo na bojiskách a asi 18 miliónov zostalo trvalo poznamenaných zraneniami.

Vojna vznikla ako dôsledok krajného zostrenia rozporov medzi svetovými mocnosťami v zápase o sféru vplyvu, o kolónie ako zdroje surovín, odbytišťa a trhy. Najagresívnejšie vystupovalo Nemecko, ktoré sa k deleniu koristi dostalo až po zjednotení (1871) a v boji o získanie nových kolónii sa jeho záujmy stretli so záujmami najsilnejších koloniálnych veľmocí – Anglicka a Francúzska. Neustále vzrastal i spor rakúsko-uhorsko - ruský o sféru vplyvu na Balkáne.

Už v poslednej tretine 19. storočia sa začali vytvárať spojenecké bloky imperialistických veľmocí. Základ týchto blokov položilo spojenectvo Nemecka a Rakúsko-Uhorska, tzv. **Dvojspolok** v roku 1879, ku ktorému sa v roku 1882 pripojilo Taliansko (**Trojspolok**). Francúzsko a Rusko podpísali spojeneckú zmluvu v roku 1894. V roku 1904 došlo k zblíženiu Anglicka s Francúzskom a podpisu dohody medzi nimi. Dotvorenie druhého vojenského bloku – **Dohody (Trojdohody)** sa zakončilo podpísaním rusko-anglickej zmluvy v roku 1907. V roku 1908 si František Jozef I. prisvojil na Balkáne Bosnu a Hercegovinu.

Nemecko došlo už na konci prvého desaťročia 20. storočia k záveru, že je na vojnu pripravené, že je lepšie vyzbrojené ako ostatné mocnosti, a že čím skôr vypukne vojna, tým lepšie pre Nemecko. Sami začať vojnu sa však Nemci z vnútropolitických, ale i zahranično-politických dôvodov neodvážili. Obzvlášť nemecká sociálno-demokratická strana vystupovala proti nej. Vhodná zámienka sa nemeckým vládnym kruhom naskytla v júni 1914, keď rakúsko-uhorská armáda uskutočnila v Bosne veľké vojenské manévry. Obyvateľstvo Bosny a Hercegoviny však odmietalo pripojenie svojho územia k Rakúsko-Uhorsku a tento odpor bol výrazne podporovaný Srbskom. Manévry sa provokatívne konali pri srbských hraniciach. Následník trónu František Ferdinand d'Este ako vrchný inšpektor rakúsko-uhorskej armády prišiel na manévry a na ich záver okázalo navštívil Sarajevo, hlavné mesto Bosny.

Vyhláseniu vojny predchádzal 28. júna 1914 atentát na následníka trónu Františka d'Este a jeho manželku Žofiu Choutkovú. Atentát vykonal v Sarajeve Gavrilo Princip (zomrel v roku 1918 vo väzení v Terezíne), nacionalista, člen tajnej revolučnej organizácie Mladá Bosna, ktorá bojovala proti Rakúsko-Uhorsku za zjednotenie južných Slovanov. Podporovala ho pri tom srbská organizácia Čierna ruka, tajná teroristická organizácia dôstojníkov srbskej armády.

Rakúsko-Uhorsko povzbudené podporou Berlína zaslalo Srbsku ultimátum, ktorého veľmi ostro formulované podmienky boli pre Srbsko neprijateľné, pokiaľ nechcelo stratiť suve-

POZNÁMKY

renitu. Srbsko na radu Ruska, ktoré ešte na vojnu nebolo pripravené, ustúpilo, ale ultimátum v plnom rozsahu nemohlo prijať. Preto už 28. júla 1914 vypovedalo Rakúsko-Uhorsko Srbsku vojnu. O deň neskôr začalo jeho podunajské loďstvo bombardovať Belehrad. To okamžite využili v Berlíne ako zámienku pre vyhlásenie vojny Rusku. Ruská vláda vyhlásila 30. júla mobilizáciu, rakúsko-uhorská 31. júla. 2. augusta vyhlásilo Nemecko vojnu Francúzsku (deň predtým obsadilo Luxembursko) a 4. augusta vstúpili nemecké vojská na územie neutrálneho Belgicka, aby tak získali voľný priechod do Francúzska. Porušenie neutrality Belgicka dalo Veľkej Británii podnet na vyhlásenie vojny Nemecku (4. augusta).

6. augusta vypovedalo Rakúsko-Uhorsko vojnu Rusku, 7. augusta ohlásila vojnu s Rakúsko-Uhorskom Čierna Hora, do týždňa vstúpili do vojny proti Rakúsko-Uhorsku aj Francúzsko a Veľká Británia.

Z ázijských krajín vstúpilo do vojny po boku Dohody Japonsko (23. augusta, Japonsko zabralo v Číne nemecké teritória v provincii Šan-tung) a Turecko po boku Nemecka a Rakúsko-Uhorska (30. októbra). Malý srbský konflikt sa tak zmenil na svetovú vojnu.

V roku 1914 stáli teda proti sebe dva bloky:

- **Štáty Dohody:** Anglicko, Francúzsko, Rusko, Japonsko – tábor s najmohutnejším ekonomickým, materiálnym a ľudským potenciálom. Neskôr sa pripojilo Taliansko a USA.
- **Centrálne mocnosti:** Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, neskôr Turecko a Bulharsko (názov Centrálne mocnosti je odvodený od zemepisnej polohy v Európe).

Neutrálnymi zostali Švédsko, Nórsko, Dánsko, Holandsko, Španielsko, Portugalsko, Grécko, Švajčiarsko, Albánsko, Bulharsko, USA, niektoré krajiny v Ázii a v Latinskej Amerike, ako aj Taliansko a Rumunsko, aj keď mali spojenecké zmluvy s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom.

Vojnové nadšenie ovládlo európske mestá. V Nemecku sa šlo do vojny s heslom: „Ideme na krátky výlet do Paríža“. Dokonca aj nemeckí sociálni demokrati podľahli psychóze. V nemeckom generálnom štábe sa od začiatku počítalo s vedením vojny na dve strany – proti Francúzsku a Rusku. Pre tento plán mali vypracovaný plán tzv. bleskovej vojny (Schlieffenov plán), ktorý predpokladal pomalú mobilizáciu v Rusku. Za tú dobu malo Nemecko rýchlym obchvatným manévrom vniknúť do Francúzska a poraziť ho. Potom chceli nemeckí generáli rýchlo presunúť jadro svojich síl na východ a poraziť Rusko. Preto Nemecko nerešpektovalo neutralitu Luxemburska a Belgicka, ale podriadilo všetko rýchlemu vojenskému úspechu. Západný front sa tak od samotného začiatku vojny stal rozhodujúcim bojiskom. Francúzske vojská však kládli nečakane silný odpor, predovšetkým na línii medzi Sedanom a Verdunom. V polovici septembra po bojoch na rieke Marne sa front zastavil a obidve strany sa márne pokúšali o prielom. Nemecký útok na západe sa zmenil na zákopovú vojnu a plán bleskovej vojny tak utrpel prvú vážnu trhlinu.

Druhá trhlinu sa objavila na východnom fronte: Rusko zaútočilo skôr, ako sa očakávalo. Akonáhle ruské vojská dokončili mobilizáciu, zaútočili proti Východnému Prusku, porazili slabé nemecké vojská pri Gumbinnene a postupovali k Baltskému moru. V kritickej situácii na východnom fronte menoval nemecký cisár jej veliteľom Paula von Hindenburga a náčelníkom štábu E. Ludendorffa a zároveň presunul päť divízií zo západného frontu na východ. Hindenburgovi a Ludendorffovi sa podarilo po víťaznej bitke pri Tannenbergu (23. - 31. augusta) zatlačiť ruské vojská späť a vytlačiť ich z celého východného Pruska. Aj napriek tomuto úspechu však bolo jasné, že pôvodný nemecký plán bleskovej vojny sa už nepodarí realizovať.

Na rakúsko-uhorskom úseku východného frontu, na tzv. haličskom fronte, postupovali spočiatku ruské vojská veľmi rýchlo a v novembri 1914 prenikli za Karpaty na územie východného Slovenska. V Karpatoch prebiehali boje počas celej zimy až do mája 1915. Počas týchto bojov prenikli ruské vojská aj na územie Slovenska – boli to jediné boje prvej svetovej vojny na území Slovenska. Počas týchto bojov ruské vojská obsadili východoslovenské mestá Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Sninu a Humenné. Časť slovenskej inteligencie vtedy počítala s oslobodením Slovenska Rusmi a spolu s predstaviteľmi českého protirakúskeho odboja uvažovali o obnovení Českého kráľovstva s pripojeným Slovenskom a na čele s niektorým Romanovcom (Ruský cársky rod), resp. s vytvorením Česko-Slovenského štátu. Boje v Karpatoch stáli Rakúsko-Uhorsko asi 600 tisíc životov a Rusko dokonca 2x toľko.

V súvislosti s nemeckým protiútokom sa podarilo i Rakúsko-Uhorsku zatlačiť ruskú armádu za Karpaty a od konca roku 1914 i na východnom fronte prešla vojna na určitý čas do zákopov. Na srbskom fronte malo spočiatku iniciatívu Rakúsko-Uhorsko. Po neúspechu prvej ofenzívy zaútočili rakúsko-uhorské vojská proti Srbsku znova v septembri 1914 a 2. decembra sa im podarilo dobyť Belehrad. Srbské vojská však už 3. decembra prešli do rozhodného protiútoka a útočníka vytlačili až za srbské hranice.

V máji 1915 (23. mája) vstúpilo do vojny proti Rakúsko-Uhorsku (teda proti svojmu bývalému spojencovi v Trojspolku) aj Taliansko, a tak vznikol ďalší front – taliansky. Taliansko vtedy usilovalo o iniciatívu, ale rakúsko-uhorské vojská udržali obranné pozície v údolí rieky Soči.

Nemecké hlavné velenie sa po úspechu východnej protiofenzívy začiatkom roku 1915 rozhodlo zmeniť strategický plán vedenia vojny a na nátlak Hindenburga a Ludendorffa uskutočnilo v lete 1915 rozhodujúci útok na východnom fronte. V súčinnosti s rakúsko-uhorskými vojskami sa podarilo nemeckej armáde zasadiť ruským jednotkám drvivú porážku. Ruská armáda bola vytlačená z Poľska, z Litvy a z časti Lotyšska a Bieloruska. Úplne poraziť ruské vojská sa však Nemecku nepodarilo. Na jeseň roku 1915 sa front ustálil na línii Západná Dvina – Narošské jazero – Strypa.

Ústredné mocnosti boli úspešné aj na južnom fronte. Po vstupe Bulharska do vojny uskutočnili sústredený útok proti Srbsku. Napriek hrdinskému odporu srbských vojsk obsadili ústredné mocnosti do konca novembra celé Srbsko a v januári 1916 i Čiernu Horu. Balkánsky front tak bol zlikvidovaný. Nemecko získalo cez Rakúsko-Uhorsko a Bulharsko priamy kontakt s Tureckom. Vzhľadom k vzniknutej strategickej situácii sa Dohode nepodaril útok na Dardaneluskú úžinu (boje o Gallipoli).

Pretože vojna pokračovala ďalej, postupne sa do nej zapojili aj ďalšie štáty – v roku 1917 vstúpili do vojny i USA, postupne sa však začala prejavovať nespokojnosť obyvateľstva. V niektorých krajinách, ale i vo vojenských jednotkách vrátane Rakúsko-Uhorska dochádzalo k rôznym nepokojom a vzburám. V roku 1917 vo februári a v októbri došlo k prevratným revolučným zmenám v Rusku, čo malo tiež značný vplyv na ďalší priebeh vojny. K týmto udalostiam dochádzalo najmä pod vplyvom zhoršujúcej sa hospodárskej a sociálnej situácie, začal sa prejavovať nedostatok surovín a potravín ako aj ľudských zdrojov. Na Slovensku bolo zmobilizovaných v priebehu vojny do armády približne 400 tisíc mužov, to je asi jedna sedmina obyvateľstva. Na území Slovenska nastal všeobecný nedostatok a drahota. Vo fabrikách, ktoré pracovali pre potreby armády sa predlžovala pracovná doba na 12 až 16 hodín a aj keď to znie neuveriteľne v niektorých prípadoch sa pracovné zmeny predlžovali až na 24 hodín nepretržite, v niektorých prípadoch boli zrušené i nedele ako voľný deň. Aby vystačili životné potreby, boli zavedené potravinové lístky s udaním maximálnych cien. Ťažko pracujúca osoba mala k dispozícii 280 gramov múky, $\frac{3}{4}$ kg zemiakov a 30 g mäsa na deň a viac nebolo možné legálne získať. Pod hrozbou trestu však bolo možné získať niektoré potraviny „na čierno“, ale za podstatne vyššiu cenu. Za 100 kg pšenice sa platilo až 800 korún. Tieto dávky potravín nestačili pre nasýtenie väčšiny ľudí, mnoho ľudí jedlo varenú žihľavu, repu a ďalšie rastliny. Vzhľadom k nedostatočnej výžive sa rozmáhali rôzne choroby, najčastejšie týfus a cholera.

Ale aj u ďalších potrieb došlo k nárastu cien – látky, kože, železo atď. Koža na obuv bola zabavená pre vojsko a pre civil bolo ponechané len malé percento. V lete sa nosili dreváky (tzv. klapačky). V zime obuv s drevenou podošvou, zbytok pletený zo slamy.

Vo väčších mestách a v horských oblastiach sa žilo najhoršie. Ľudia chodili nakupovať múku ďaleko do krajov, rôznych mlynov a naviac za ňu platili podstatne viac. Na takéto nákupy sa chodilo väčšinou peši. Vláda zaviedla rekvirácie, bolo vypočítané koľko kto má odovzdať obilia, zemiakov, dobytka, sena, masla za cenu stanovenú štátom. Ľuďom väčšinou nič alebo len veľmi málo zostalo pre vlastnú potrebu a tak pred rekviráciou sa snažili ukryť čo sa dalo. Rekviračná komisia mala právo prehľadať obydlie i hospodárske budovy, vytrhať podlahu, prehádzať pôdu a dôkladne prehliadnuť okolie domu. Pokiaľ sa našli ukryté zásoby boli zabavené a „vinník“ ešte zaplatil pokutu. Rekvirácií podliehali i farebné kovy – veci z domácností, medené strechy kostolov ako aj zvony často i značnej historickej hodnoty.

POZNÁMKY

Ženy, starci a deti nevládali obrobit polia a navyiac väčšinu koní zhabala armáda a neskôr rekvirovala aj dobytok, preto sa akútny nedostatok pracovných síl v poľnohospodárstve štát snažil zmierniť uvoľňovaním vojakov náhradných útvarov v tyle poskytovaním tzv. pracovnej dovolenky v zmysle nariadenia Ministerstva vojny z decembra 1916, tiež uvoľňovaním baníkov na poľnohospodárske práce, zamestnávaním zajatcov, ale aj centrálnym pridelením pracovných síl z vojenských útvarov, zajateckých táborov a podobne. Napriek týmto opatreniam v poľnohospodárstve všetko zostávalo na bedrách žien a často i neplnoletých detí. Títo zbavení pomoci ťažných zvierat vykonávali najnamáhavejšie práce. V priemysle za podstatne nižšie mzdy nahradili mužov i v tých najťažších prácach v predĺžených zmenách. Pálčivý nedostatok pracovných síl prinútil vládu, aby prikročila k ekonomicky nevyhnutnému opatreniu – nasadeniu vojnových zajatcov ako najlacnejšej pracovnej sily v poľnohospodárstve i v priemysle. Zajatci pracovali nielen na veľkostatkoch, v priemyselných podnikoch a v baniach, ale i na jednotlivých gazdovstvách v obciach a v lesoch. Organizáciu pracovného procesu, predovšetkým vo veľkých podnikoch, prevzali dôstojníci a vojenský pridelenci, ktorí uplatňovali tvrdé metódy, počínajúc pokutami a väzením až po brutálne tresty – bitie a vyvážovanie. V závodoch s vojenským dozorom platili pre robotníkov vojenské disciplinárne predpisy. Zamestnanci spadali pod právomoc vojenských tribunálov, nesmeli opustiť zamestnávateľa, odoprenie či nesplnenie úlohy sa pokladalo za odmietnutie splnenia rozkazu, za nedostavenie sa do práce nasledoval tvrdý trest. Najväčšou hrozbou bolo odovzdanie nespokojencov k dispozícii vojenskej správe a ich odoslanie na front.

Ku katastrofálnej hospodárskej situácii v zásobovaní sa pridružil rozpad peňažnej meny – inflácia. Vláda sa snažila tzv. vojnovými pôžičkami a zvýšenými požiadavkami na štátnu banku dosiahnuť krytie vojnových výdavkov, výsledkom však bolo hromadenie meny. Kúpna sila koruny klesala a ceny stúpali. Zvyšovali sa nielen ceny potravín, ale aj ostatných spotrebných tovarov, obuvi a šatstva, napr. v roku 1914 stál mužský oblek 70 korún, zimník 120, topánky 20, košeľa 3, v apríli 1918 stál mužský oblek 600, zimník 700, topánky 200 a košeľa 40 korún. Denná mzda robotníka bola 16 – 23 korún. Prejavoval sa akútny nedostatok paliva, chýbal tiež petrolej, mydlo a ďalšie základné životné potreby.

Hospodárska vyčerpanosť monarchie sa prejavovala aj v zásobovaní armády. Týkalo sa to najmä zásobovania potravinami, výstrojom a výzbojou. V stále sa predlžujúcej vojne armáda vyčerpala všetky svoje zásoby a štátne rezervy. Nepomáhali ani rekvirácie vo vnútrozemí ani zvýšený dovoz zo zahraničia. Napríklad denná dávka múky na muža v poli bola v roku 1917 480 g, v roku 1918 už len 300 g a dávka mäsa (väčšinou konského) nebola viac ako 100 g. Podľa oficiálnych údajov vojenské skladové zásoby proviantu boli začiatkom septembra 1918 už iba asi na 4 dni. Zásoby vojenských výstrojných skladov boli už 1. augusta 1918 vyčerpané úplne. Od polovice roku 1916 klesala aj výroba železa a ocele, ale spotreba neustále stúpala. To sa priamo odrazilo na poklese zbrojnej výroby, ktorá nestačila dopĺňať potreby rozkladajúcej sa armády.

Hospodársky rozvrat, hlad, bieda, brutálny národnostný a sociálny útlak, politické i etické dôsledky stále sa predlžujúcej vojny sa tak stali živnou pôdou pre idey národno-demokratickej a sociálnej revolúcie.

1. Účasť Slovákov na frontoch prvej svetovej vojny

Aj keď Slovensko bojové stretnutia prvej svetovej vojny zasiahli len okrajovo v jeho severovýchodnej časti a len na krátky čas sa táto časť Slovenska stala v zime 1914 a na jar 1915 operačným pásmom armád východného frontu. V tomto priestore vhodné nástupišťe k protiofenzíve pripravovali aj rakúsko-uhorské a nemecké vojská. V čiastočnej mobilizácii, ktorá bola vyhlásená už 25. júla 1914 boli i obidva zbory zo Slovenska – V. bratislavský a VI. Košický. Slovenské pluky boli zaradené do zostavy 1. a 4. rakúsko-uhorskej armády a nasadené do bojov v Haliči a v Karpatoch. Neskôr sa potom trenčiansky 71. peší pluk a bratislavský 72. peší pluk zúčastnili v rámci 1. armády gen. Viktora Dankla na protisrbských ofenzívach. Patril tam aj 11. prápor poľných strelcov, 28. brigáda a komárňanský 19. prápor poľných strelcov. Komárňanský 12. peší pluk bojoval v rámci 66. brigády 33. pešej divízie. V 37. honvédskej

pešej divízii bola 74. brigáda, ktorú tvorili dva pešie honvédske pluky – 14. nitriansky a 15. trenčiansky. V rámci tej istej divízie bol aj bratislavský 13. honvédskejší pluk.

Slovenské pluky VI. košického zboru boli organizačne začlenené do 4. armády gen. Mórica Auffenberga v ktorej slovenské a české jednotky tvorili väčšinu (23 zo 40 peších plukov). Užhorodský 66. peší pluk bol súčasťou 29. brigády 15. pešej divízie. Súčasťou 30. brigády tejto divízie bol i miškovský 65. peší pluk v ktorom bolo asi 23% Slovákov. Prešovský 67. peší pluk bol začlenený do 54. brigády 27. pešej divízie. V rámci tejto divízie bojovala i 53. pešia brigáda, ktorej súčasťou bol lučenecký peší pluk, kde Slováci predstavovali asi 16% jeho príslušníkov a 29. prápor poľných strelcov s asi 40% Slovákov. Do 4. armády bola začlenená i 39. honvédska pešia divízia, ku ktorej patrila 77. brigáda, ktorej súčasťou bol košický 9. honvédskejší pluk a 78. brigáda s banskobystričským 16. honvédskejším peším plukom. Hneď na začiatku vojny čakali 4. armádu ťažké boje – útok armády smeroval na Cholm – proti 5. ruskej armáde. Jednotky VI. košického zboru postupovali čelne na Komarów. Víťazstvo pri Komarówe však bolo draho zaplatené – straty 4. armády tu dosiahli viac ako 50 000 tisíc mužov a 15 zo 40 peších plukov armády utrpelo straty po viac ako 1 000 mužov. Napr. košický 9. honvédskejší pluk mal straty vyššie ako 1 200 mužov. Ďalšie osudy slovenských vojakov V. a VI. zboru sú spojené s ústupovými bojmi za San a na Nide po ktorých nasledovali kruté zimné boje v Karpatoch. Po vytvorení rakúsko – talianskeho frontu na jar 1915 boli na východnom fronte čiastočne reorganizované aj rakúsko – uhorské vojská. Najväčšie slovenské pešie pluky boli začlenené do 2. armády. V rámci 27. pešej divízie bol do nej začlenený prešovský 67. peší pluk. Užhorodský 66. peší pluk bol začlenený do 7. armády. Po tejto reorganizácii pre slovenské jednotky na východnom fronte nastali vyčerpávajúce pohybové a zákopové boje v Haliči, v okolí Sambora, údolí Ciroky, v močariskách pri Dnestri, pri Skuravrchu, Velkom Blate, Galej Lipe, Zlatej Lipe, Folvarkách a Czortkove.

71., 72. peší pluk, 19. a 11. prápor poľných strelcov sa v rámci 14. pešej divízie a 67. peší pluk v rámci 27. pešej divízie dostali skoro do ročných krvavých zákopových bojov pri Gontove-Didkovciach a pod Kremencom na Ikte. Výsledky týchto bojov, napriek veľkému množstvu padlých, ranených a zajatých boli prakticky nulové. Koncom októbra 1916 bola neustálymi bojmi vyčerpaná 14. pešia divízia v priestore Zloczowa stiahnutá z východného frontu a v novembri presunutá na taliansky front.

Bojov v horách na rumunskom fronte sa na jeseň a v zime 1916 v rámci 1. rakúsko-uhorskej armády zúčastnili i slovenskí príslušníci honvédskejších plukov – 15. trenčianskeho, 9. košického, 16. banskobystričského, 14. nitrianskeho a v rámci 3. rakúsko-uhorskej armády aj príslušníci miškovského 65. pešieho pluku a užhorodského 66. pešieho pluku. Napriek tomu, že Rumuni utrpeli porážku a centrálné mocnosti obsadili Bukurešť, nedosiahli na tomto fronte rozhodujúce víťazstvo. Bojovalo sa tu aj v nasledujúcich rokoch vojny a týchto bojov sa zúčastnili hlavne príslušníci honvédskejších peších plukov a peších plukov košického VI. zboru.

Od roku 1915 mali slovenskí vojaci stále väčšie zastúpenie aj na rakúsko- talianskom fronte v Alpách a na rieke Soči (Isonzo). Jednotky, v ktorých bolo výrazné zastúpenie slovenských vojakov boli nasadené na strednom úseku sočského frontu pri Vertojbe v priestore Gorízie (Görz) v zostave 5. rakúsko-uhorskej armády generála Borojeviča. Ohnivým krstom na tomto fronte prešli počas 10. a 11. sočskej ofenzívy Talianov. Slovenské pluky patrili k tým jednotkám, ktorým sa za cenu veľkých strát podarilo odraziť nápory vojsk 3. talianskej armády a naopak, po prekonaní 10 – 15 radov drôtených zátarasov prenikli až ku štábu talianskej armády pri Konstanjevici. 24. októbra 1917 uskutočnili spojené rakúske a nemecké divízie plánovaný prielom v priestore Caporetta, ktorý zapríčinil ťažkú krízu talianskej armády a ktorej sa iba nad riekou Piavou podarilo front stabilizovať a vybudovať obranu. Slovenské pluky 27. pešej brigády tu postupovali už ako súčasť 1. sočskej armády proti 3. talianskej armáde od Vertojby smerom na Palmanovu – Gradiskutu, do údolia rieky Tagliamento, a potom cez Chirano k rieke Piave – do úseku Ponte di Piave. Plnili určenú úlohu prierazného klina celej 14. pešej divízie. Aj v poslednej neúspešnej ofenzíve na Piave nasadilo rakúsko-uhorské velenie na taliansky front skoro všetky jednotky s väčšinovým zastúpením Slovákov – pešie pluky (č. 71, 72, 67, 12, 25), honvédske pešie pluky (č. 9, 16 a 314 – 35% Slov.), 315 – 31% Slov. A prápory poľných strelcov (č. 19, 11, 29) a 32. prešovský prápor (39% Slov.)

POZNÁMKY

Z najväčších slovenských jednotiek sa bojov na Piave nezúčastnil 66. užhorodský peší pluk, ktorý spolu s 65. miškovským zostal v rámci 15. pešej divízie nasadený na fronte v Rumunsku až do konca vojny. Novovytvorený 112. peší pluk s najväčším zastúpením Slovákov (86%) bol nasadený spolu s 15. trenčianskym a 13. bratislavským honvédskeým peším plukom na západný front v rámci rakúskej výpomoci pri jarnej nemeckej ofenzíve roku 1918. Bol pričlenený k nemeckej vojenskej skupine Gallwitz 5, ktorá útočila smerom na Ornes (severne od Verdunu). Honvédske pešie pluky pričlenili k nemeckej vojenskej skupine kniežaťa Albrechta, ktorá útočila proti východnej skupine francúzskej armády na rozsiahlom úseku frontu pozdĺž francúzskych hraníc od Met, cez Monster až po švajčiarske hranice.

Najťažších bojov v ktorých priniesli i najväčšie obete v uniformách rakúsko-uhorskej armády sa slovenskí vojaci zúčastnili na východnom fronte v Haliči a v Karpatoch ako aj na talianskom fronte, najmä na Piave. V menších počtoch však slovenskí vojaci boli nasadení na všetkých bojiskách rakúsko-uhorskej armády. V týchto bojoch ich padlo, resp. na následky zranení a chorôb umrelo okolo 70 000 a viac ako 61 000 bolo trvalo zmrzačených. V niektorých krajoch Slovenska straty na ľudských životoch predstavovali až 76% z počtu zmobilizovaných

2. Vzbury a dezercie slovenských vojakov

Už v prvých rokoch vojny sa u vojakov slovanského pôvodu, nevynímajúc Slovákov objavovali proslovanské nálady, rusofilské cítěnie, protirakúsko-uhorské zmýšľanie i živelná nenávisť proti vojne. To malo svoj odraz v neochote útočiť proti Rusom a Srbom a v dezerciách. Dezercia na druhú, hlavne ruskú stranu bola najmä v prvých rokoch vojny pomerne častým javom. Dezercie k nepriateľovi ako najbežnejšia forma nesúhlasu s vojnou pokračovali aj v nasledujúcich rokoch vojny. Počet hľadaných dezertérov neustále stúpala: v roku 1914 ich bolo 18 413, 1915 – 94 041, v roku 1916 – 219 032, v roku 1917 – 452 417 a za celý rok 1918 okolo 800 000 (Poznámka: Ide o údaje z hlásenia inšpektora uhorského žandárstva ministrovi domobrany, údaje sú za celé Uhorsko). Najodstrašujúcejším prostriedkom boja mali byť a aj sa vykonávali štatariálne popravy dezertérov. Tieto popravy však v konečnom dôsledku vzbudzovali odpor voči vládnucej vrstve.

Dezertéri sa spočiatku pokúšali uniknúť do bezpečia na vlastnú päsť, no s postupným oslabovaním vládnej moci a súčasne s rastom počtu dezertérov začali sa združovať do väčších skupiniek a skupín tzv. „zelených kádrov“, ktoré boli pripravené i na boj so svojimi prenasledovateľmi. Chyťanie dezertérov bolo preto čoraz, ťažšie a žandári i vojsko museli čoraz častejšie siahať k použitiu zbraní.

Keď na základe príslušných ustanovení brest-litovskej mierovej zmluvy prebiehala výmena zajatcov zo sovietskeho Ruska, otázka navrátilcov z ruského zajatia („hejmkerérov“) sa stala vážnym problémom v celej monarchii. Do konca júna 1918 sa z takmer jeden a pol milióna rakúsko-uhorských vojakov, ktorí boli v ruskom zajatí vrátilo 517 000. Medzi nimi bolo takmer 70 000 Slovákov a Čechov. Existovali obavy, že títo zajatci by sa mohli stať šíriteľmi nežiadúcich „sociálno-revolučných“ názorov a myšlienok. Zároveň tu boli obavy z dovlečenia rôznych chorôb, hlavne moru. Potreby armády na dopĺňanie však boli neúprosné a tak navrátilci mali byť znovu nasadení na front. Ich návrat však pre doplnenie stavov rakúskej armády nepredstavoval podstatnú zmenu. Ich previerka, prislúchajúca dovolenka, nové zaradenie a nový výcvik si vyžadovalo aspoň tri mesiace. Navrátilci museli prejsť preberacími stanicami, odkiaľ ich potom posielali do táborov, kde boli sústredení až 4 týždne, absolvovali tzv. disciplinárne doškoloňovanie (politickú previerku) a tvrdý štrnásťdenný pešiacky výcvik. „Bolševikov“ ihneď vyradili a poslali do špeciálnych táborov vo Wieselburgu a Kenyérmezö. Ostatných dopravili do výmenných zberných staníc, k ich vojenským veliteľstvám. Odtiaľ potom išli k náhradnému práporu vlastnej jednotky, kde ich podrobili tzv. ospravedlňovaciemu konaniu. Museli sa „ospravedlniť“ a vysvetliť prečo a za akých okolností padli do zajatia. Iba tí, ktorí boli preverení, dostali štvortýždňovú dovolenku a potom museli znovu nastúpiť do náhradného práporu s perspektívou skorého odoslania na front.

V podstate nepriateľské privítanie po návrate zo zajatia, hrozba nového nasadenia na front a zúfalá zásobovacia situácia vo vojsku likvidovali u nich i posledné zvyšky ilúzií o habsburskej monarchii. Tí, ktorí mali za sebou štvortýždňovú dovolenku, videli na vlastné oči, do akej biedy a zúfalstva priviedla vojna ich rodiny. Takto vystupňované protivojnové nálady, bezprávné postavenie a neustále podozrievanie, núdza a hlad, čo vojaci pociťovali aj ako sociálny útlak, vo väčšine jednotiek ešte znásobený útlakom národnostným, surové zaobchádzanie zo strany dôstojníkov, hrozba nového nasadenia na front to bolo to čo nakoniec navrátilcov sformovalo do rozvratného prvku v armáde.

Slovenskí navrátilci rozhybali lavínu dvadsiatich piatich vzbúr a pokusov o povstanie, ktoré na jar a začiatkom leta 1918 vypukli v rôznych posádkach náhradných útvarov rakúsko-uhorskej armády. K významnejším vzburám došlo u náhradných útvarov v Rimavskej Sobote, Trenčíne, Lučenci, Bratislave, Judenburgu, Mursu, Regione, Pátkostolí, Lubline, Kielci, Rumburku, Šumperku, v boke Kotorskej a Kragujevací. Vzbury boli prevažne živelné a len s malými prvkami organizovanosti. Všetky boli potlačené, niektoré až po ozbrojených bojoch. Okrem malých výnimiek šlo o náhradné útvary s prevahou mužstva z niektorého nerovnoprávneho slovanského národa či národnosti a podiel slovenských vojakov na týchto vzburách vysoko presahoval ich pomerné 4% zastúpenie v armáde. Slováci celkovo podnietili päť z dvadsiatich piatich vzbúr:

- **Koncom apríla 1918 sa vzbúрили navrátilci vo Veľkom Bečkeréku** – vzbúрили sa práve slovenskí vojaci, ktorí patrili k 3. stotine náhradného práporu komárňanského 12. pešieho pluku (57% Maďarov, 31% Slovákov, 6% Nemcov, 3,5% Rusínov, 1,5% Poliakov, 1% Čechov). Keď sa na poludnie 25. apríla vydávala strava, asi 300 navrátilcov náhradného práporu 12. pešieho pluku pohádzalo na zem nádoby na jedlo a vystúpilo z radov. Keď chceli velitelia stotín robiť poriadky, s hrozbami sa obrátili proti nim, že stále hladujú a sú špinavší a zavšivavenejší, ako boli v Rusku. Pešiak Kukuška otvorene kričal na veliteľa roty: „Je podlé, že Maďari a Nemci sú v každom ohľade uprednostňovaní, so Slovákmí sa zachádza ako s posledným lajnom.“ Až keď bola zalarmovaná guľometná rota a hlavne guľometov hrozivo obrátené proti nim, podarilo sa vzbúrencov pacifikovať. Pešiaka Kukušku, ktorý bol označený za hlavného vodcu vzbury, spolu s ďalšími šiestimi navrátilcami zatkli. Ostatných preložili k náhradnému práporu 61. pešieho pluku v Temešvári, odkiaľ mali byť odtransportovaní do špeciálneho tábora v Kenyérmező a „prevychovaní k vlastenectvu“.

Túto vzburu slovenských navrátilcov vo Veľkom Bečkeréku vojenské úrady nebrali ešte príliš vážne. Avšak iba pár hodín na to sa v Žuravici vzbúрили rusínski navrátilci a od toho dňa jedna vzburá stíhala druhú.

- **Vzburá v Trenčíne** vypukla 21. a 23. mája 1918 v obvode vtedajších ubytovacích priestorov náhradného práporu 15. honvédskeho pešieho pluku. Z vyše 6 000 mužov práporu bolo približne 5 000 navrátilcov – takmer výlučne slovenskej národnosti (97%). Pretože kasárne ani baraky svojou kapacitou nestačili mužstvo bolo rozmiestnené i v rôznych priemyselných komplexoch a v okolitých obciach – vo Veľkej Kubre, v Trenčianskych Biskupiciach a v Orechovom. Okrem špatného ubytovania bolo zlé i jedlo. Dôstojníci sa sťažovali, že navrátilci sú nakazení anarchistickými ideami, ktoré chcú uplatňovať aj v praxi. Pochádzajú zo silne „národnostne napáchnutých“ slovenských krajov (z Turčianskej župy, bytčianskeho, myjavského, senického, skalického a novomestského okresu) a podliehajú českému a všeobecne slovanskému vplyvu.

Bezprostrednou príčinou vzbury bola však už spomínaná zlá strava a surové zaobchádzanie zo strany dôstojníkov. V utorok 21. mája 2. náhradná stotina ubytovaná v Trenčíne odmietla prijať k obedu kyslú repu. Posádkový inšpekčný dôstojník (dozorný) dal privolať ozbrojenú asistenčnú jednotku. Ešte v ten istý večer došlo k incidentu v ubytovni 2. pochodovej stotiny v Trenčianskych Biskupiciach. Stotina pripravená k odsunu na front mala mať nasledujúci deň prehliadku v plnej polnej, no už večer sa stratilo viac výstrojných súčiastok. Keď veliteľ stotiny poručík Neumann chcel zistiť príčinu a ráno vydal rozkaz k nástupu na cvičisko, omráčil ho vojak Homola úderom pažby pušky do hlavy.

Revolta pri vydávaní stravy sa opakovala i na poludnie 23. mája vo Veľkej Kubre, kde stotina nováčikov odmietla jesť špenát. Keď pri obnovovaní poriadku veliaci dôstojník

POZNÁMKY

udrel jedného nováčika, prizerajúci sa civili (prevažne ženy stojace za kasárenským plotom) sa ihneď pridali na stranu vojakov, nadávali na dôstojníkov a usporiadali protivojnovú demonštráciu.

Veliteľstvo náhradného útvaru v Trenčíne preventívne navrhlo vyhlásiť stanné právo, počkať na silnú asistenčnú jednotku a medzi vojakov vyslať špicľov, ktorí by v ich očiach figurovali ako bývalí vojnoví zajatci.

- **28. mája sa vzbúrili i Slováci a Maďari z náhradnej stotiny 29. práporu poľných strelcov v Lučenci** (48% Maďarov, 40% Slovákov). Išlo zväčša o roľníkov z Gemersko-malohontskej župy. V utorok 28. mája mali nastúpiť na ranný rozkaz. Keď inšpekčný dôstojník poručík Schwarz chcel rozkaz vyhlásiť vojaci odopreli poslušnosť. Odmietli nastúpiť na raňajky a ich zástupcovia tlmočili poručíkovi Schwarzovi, že žiadajú okamžité zlepšenie stravy a povolenie pohybovať sa po dennom zamestnaní až do večierky v okruhu svojich obcí, kde mali vlastné hospodárstva a rodiny. Schwarz zalarmoval 1. a 2. pochodovú stotinu a pod hrozbou ich zbraní zlomil odpor navrátilcov. Celú náhradnú stotinu 29. práporu poľných strelcov, až do zistenia vodcov odporu, internovali v kasárňach 25. pešieho pluku. Sedem navrátilcov postavili pred súd.
- **Vzbura slovenských navrátilcov náhradného práporu 72. pešieho pluku vypukla popoludní 5. júna v priestoroch jeho kasární (tzv. Wasser Kaserne) na dunajskom nábřeží v Bratislave.** Na dvore týchto kasární sa v tom čase zhromaždilo 307 navrátilcov, ktorí sa práve vrátili zo štvortýždňovej dovolenky a boli pridelení k 4. náhradnej stotine. Išlo takmer výlučne o Slovákov. Nastupujúci navrátilci boli ešte bez zbraní a mali ich práve vystrojiť. Keď strážmajster Kuruc vyhlásil nástup, vojaci sa vzbúrili. Avšak službukonajúci strážmajster Kuruc trval na rozkaze a pristúpil k jednému z najbližšie stojacich navrátilcov, aby ho určil k raportu. Vtom pešiak Martin Jursa priskočil k veliacemu poddôstojníkovi a posmeľoval vojaka určeného na raport a zároveň vyzýval ostatných navrátilcov, aby ho nedali. Títo sa vrhli na strážmajstra Kuruca, ktorého zbili, na útek zahnali jeho pomocníka Orlíka. Veliteľa stotiny kapitána Morica Caisa privítali s vyhrážkami. Potom vzbúrenci obsadili kasárenský dvor a snažili sa získať na svoju stranu Slovákov za 4. náhradnej stotiny, ktorí už boli vyzbrojení. Žiadali, aby im priniesli zbrane, nech môžu urobiť poriadok. Medzitým kapitán Cais vydal zmobilizovanej asistenčnej jednotke ostré náboje a proti neozbrojeným navrátilcom poslal poddôstojnícky oddiel s nasadenými bodákmi. V priebehu dvoch hodín sa odpor navrátilcov podarilo zlomiť. Vodcovia vzbury boli uväznení. Melichar Ilenčík, Martin Jursa, Martin Lipa, Ján Palka, Gabriel Rusnák a Ján Škapík boli 8. júna postavení pred stanný súd divízneho súdu v Bratislave. Škopíka a Jursu odsúdili na trest smrti a 10. júna popravili. Ostatných obžalovaných postúpili riadnemu vojenskému súdnemu konaniu. Okrem toho už 7. júna oznámilo Vojenské veliteľstvo v Bratislave, že v náhradnom prápore bratislavského 72. pešieho pluku naradilo stanné právo.
- Medzi najväčšie, najdramatickejšie a najtragickejšie vojenské vzbury v rakúsko-uhorskej armáde v roku 1918 patrí **kragujevská vzbura slovenských vojakov náhradného práporu trenčianskeho 71. pešieho pluku.** Večer z 2. na 3. júna 1918 prišlo k náhodnej potýčke jedného oneskorencu z vychádzky s veliteľom izby. Výlučne slovenské mužstvo štyroch pochodových stotín, ktoré malo v dohľadnej dobe odísť na front sa ihneď postavilo na stranu postihnutého vojaka a chopili sa zbraní. Útokom obsadili kasárne nováčikov a ostatných vojakov náhradného práporu, zapojili ich do vzbury, prenikli do mesta, vtrhli na železničnú stanicu, kde prerušili trať, telegrafné a telefónne vedenie a zaútočili na posádkový muničný sklad. Postupne sa vedenia vzbury ujímali organizátori a akcia nadobúdala charakter bojovej operácie. Vzbúrenci však nenašli v kasárňach dostatok streliva a nedokázali využiť svoje úspechy a zmätok, ktorý vyvolali. Nepodarilo sa im získať pre povstane vojakov iných národností, čo umožnilo veliteľovi náhradného práporu urobiť za podpory dragúnov, silného guľometného oddielu a horského delostrelectva účinné protiopatrenia. Izoloval povstalecké centrum v kasárňach od vzbúrencov v meste a potom zaútočil na kasárne. Napriek obrovskej palebnej prevahe obliehateľov sa povstanci postavili na odpor a pred kasárňami došlo k skutočnej bitke. Paľba z diel a ťažkých guľometov donútila povstalcov, aby sa kryli v kasárenských budovách a v ich najbližšom okolí. Strelbou z pušiek a hádzaním ručných granátov však dlho znemožňovali útočníkom pri-

blížiť sa k objektom. Pre absolútny nedostatok streliva ich odpor v posledných nočných hodinách slabol a 3. júna ráno pred piatou hodinou útočiace jednotky vnikli do kasární. Asi 50 povstalcov utieklo, no postupne ich pochytili. V bojoch padli piati vzbúrenci, traja utrpeli ťažké zranenia. Stanný súd odsúdil 8. júna 1918 štyridsaťštyri slovenských vojakov na trest smrti zastrelením. Ešte v ten deň boli verejne popravení na Stanovljanskom poli v Kragujevací.

- Krutosťou exekúcie rozsudok nad povstalcami v Kragujevací prevyšuje iba **spoločná poprava dvoch civilov a 40 vojakov náhradného práporu 67. pešieho pluku**. V priebehu noci na 1. novembra 1918 komando maďarských dôstojníkov v Prešove uväznilo okolo 300 revoltujúcich vojakov a s nemým súhlasom miestnych maďarských orgánov si svojvoľne zradilo náhly štatařialny vojenský súd, ktorý bez dôkladnejšieho výsluchu odsúdil okolo 120 vojakov na smrť. Ihneď sa prišlo k vykonaniu rozsudku, no viacerým odsúdencom sa podarilo prelomiť kordón a ujsť z popraviska, ktoré sa nachádzalo na prešovskom námestí medzi rímskokatolíckym a evanjelickým kostolom.

Vzbury slovenských vojakov a je jedno či ide o nováčikov, alebo navrátilcov mali väčšinou výrazné materiálne príčiny – zlú stravu, nedostatok chleba a iných základných potravín či výstroja. Boli však jedným z najradikálnejších vystúpení Slovákov v revolučnom procese roku 1918 a cez vojnu vlastne jedinou formou ozbrojeného boja nášho ľudu bez politického vedenia. Boli výrazným a presvedčivým obrazom svojej doby.

3. Účasť Slovákov v zahraničnom odboji

Centrom československého zahraničného odboja sa stalo Francúzsko. Francúzsko nieslo hlavnú ťarchu bojov a na jeho území sa odohrávali najdôležitejšie bojové akcie západného frontu určujúce priebeh vojny. Z tohoto potom vyplývali aj jeho postoje pri rozhodovaní o povojnovom usporiadaní Európy. Francúzsko však predpokladalo, podobne ako väčšina západných dohodových spojencov, že habsburská monarchia môže tvoriť hrádzu proti expanzii Nemecka a cárskeho Ruska, a preto až do začiatku roku 1918 odmietalo myšlienku rozbitia Rakúsko-Uhorska. Jeho úsilie bolo pôvodne zamerané na oddelenie Rakúsko-Uhorsko od Nemecka a snahe uzavrieť s ním separátny mier. Preto úsilie ČSNR už v rokoch vojny bolo zamerané na presadenie zvratu v postojoch rozhodujúcich francúzskych politických a vojenských činiteľov ako i celej dohodovej politiky k tejto otázke. ČSNR tým sledovala realizáciu politických cieľov československého zahraničného odboja, t.j. vytvorenie samostatného česko-slovenského štátu na troskách habsburskej monarchie.

23. augusta 1914 vytvorilo 300 dobrovoľníkov z pomerne málopočetnej parížskej kolónie krajanov „Compagniu Nazdar“ (rota Nazdar), ktorá, bola zaradená do 2. pohotovostného pluku cudzineckej légie. Keď však začiatkom mája 1915 bola v rámci elitnej Marockej divízie nasadená do prielomovej operácie pri Arrase a 42 jej príslušníkov padlo a asi 100 ich bolo zranených, prestala rota Nazdar existovať. Jej bývalí príslušníci však počas nasledujúcich rokov vojny bojovali v radoch 2. pluku Marockej divízie na najrôznejších úsekoch francúzskeho frontu - v oblasti Arrasu v júni 1915, koncom septembra v priestore Remeša, v júni 1916 na rieke Somme, v apríli a júli 1917 v oblasti Chemin des Dames, koncom augusta 1917 pri Verdune, koncom apríla 1918 pri Amiense, začiatkom júna 1918 na rieke Aisne a v júli 1918 severne od Villers-Cotterets. Až takmer po štyroch rokoch na fronte prešiel zostatok roty Nazdar v počte 29 mužov (spolu s nimi aj asi 50 mužov z iných jednotiek cudzineckej légie) do samostatnej čs. armády vo Francúzsku. V radoch cudzineckej légie bojovalo v tých rokoch celkovo asi 600 čs. dobrovoľníkov, viac ako 200 z nich padlo a do 300 zostalo invalidných.

Vlastné čs. vojenské jednotky a branný zahraničný odboj sa stali pre ČSNR v Paríži už pri jej utváraní hlavným argumentom a dôkazom vôle a túžby slovenského a českého národa po národnej a štátnej samostatnosti. Úsilie ČSNR na vytvorenie vlastného čs. vojska narážalo už od začiatku na nesmierne ťažkosti vzhľadom na to, že rakúsko-uhorské jednotky na francúzskom fronte až do jari 1918 vôbec nebojovali, a tak vo Francúzsku neboli žiadni čs. zajatci ani prebehľáci z frontu. Zajatcov a dobrovoľníkov bolo treba zväžať do Francúzska skoro z celého sveta. Preto s oficiálnym poverením francúzskej armády robiť „nábor dobrovoľníkov,

POZNÁMKY

ochotných slúžiť vo Francúzsku“, odišiel v auguste 1916 do Ruska aj poručík M. R. Štefánik. Hoci pôvodný cieľ misie, ako ho formuloval služobný rozkaz, Štefánik hneď splniť nemohol, po februárovej revolúcii 1917 a po príchode T. G. Masaryka do Ruska boli už podmienky na doformovanie samostatného čs. vojska v Rusku vytvorené. Už 17. júna 1917 preto mohol T. G. Masaryk uzavrieť s francúzskym ministrom Albertom Thomasom zmluvu o prevoze 30 000 čs. zajatcov do Francúzska. Išlo vlastne o prvú zmluvu, ktorú ČSNR uzavrela s iným štátom. Táto zmluva sa však pre ďalšie revolučné udalosti v Rusku nerealizovala. Do Francúzska sa dostali iba dva transporty, čo predstavovalo okolo 1700 dobrovoľníkov. Prvý prešiel do Francúzska v novembri 1917 a druhý v marci 1918.

Náboru a presunu čs. dobrovoľníkov do Francúzska venovala ČSNR maximálnu pozornosť v priebehu celého roku 1917 i neskôr. Po návrate z Ruska odišiel M. R. Štefánik do Talianska, kde v priebehu mája 1917 sondoval možnosti využitia čs. zajatcov v Taliansku. Veľké nádeje však predstavovala aj početná slovenská a česká menšina žijúca na území USA (vyše milióna osôb). Na základe informácií delegáta Slovenskej ligy Gustáva Košíka sa predpokladalo, že tam bude možné získať 20 000 až 30 000 dobrovoľníkov. Už 20. mája 1917 bol major M. R. Štefánik francúzskym ministrom vojny „vybraný pre zvláštne poslanie do Spojených štátov“. V tom čase Spojené štáty boli vo vojnovom stave s Nemeckom (od 2. apríla 1917). Do americkej armády bolo počas mobilizácie v rokoch 1917 – 1918 povolaných viac ako 40 000 amerických Slovákov a Čechov (viac ako 50% bolo slovenskej národnosti). Mali tiež svoj podiel na porážke Nemecka na západnom fronte.

Aj keď vláda USA dala 20. júla 1917 M. R. Štefánikovi súhlas s náborom dobrovoľníkov, jej súhlas sa vzťahoval iba na tých, ktorí ešte neboli americkými občanmi a na tých, čo nepodliehali brannému súpisu USA (starší ako 30 rokov).

Pre tieto obmedzenia prišlo do konca vojny z USA do Francúzska iba 2 300 dobrovoľníkov, z toho 1 065 Slovákov. Medzitým prichádzali do Francúzska dobrovoľníci aj z iných krajín – v júni 1917 342 dobrovoľníkov z Rumunska, vo februári 1918 sa prihlásilo takmer 3 000 mužov, ktorí pracovali vo Francúzsku v muničných továrňach, na statkoch apod. (išlo o čs. zajatcov, ktorí prešli do Francúzska zo Sardínie kam sa dostali spolu so srbskou armádou). Na jar 1918 prešlo do Francúzska z Talianska asi 850 čs. zajatcov – dobrovoľníkov.

Niekoľko sto dobrovoľníkov Slovákov a Čechov (starousadlíci a zajatci) vstúpilo už v zime 1914 až 1915 do srbskej armády. Hlavná skupina (asi 1000 mužov) sa prihlásila do srbskej 1. pešej divízie, ktorá v rámci ruského 47. zboru bojovala v Dobrudži. Po ústupe z Rumunska pred nemeckými vojskami časť týchto dobrovoľníkov prešla do čs. streleckej brigády v Rusku a časť zostala v srbskej armáde, presunula sa na solúnsky front, kde pôsobila od jari 1918. Na žiadosť ČSNR srbská vláda umožnila ich presun do Francúzska. Do čs. armády vo Francúzsku sa z nich hneď prihlásilo približne 450 vojakov (medzi nimi 50 dôstojníkov), ktorí sa v priebehu apríla 1918 presunuli do Francúzska.

Milan Rastislav Štefánik (1880 - 1919)

Jeden z vedúcich predstaviteľov čs. zahraničného odboja, brigádny generál francúzskej armády, astronóm, vojenský letec, politik, diplomat a minister vojny prvej vlády Česko-Slovenskej republiky.

Ďalšou dobrovoľnou mobilizáciou z francúzskej krajanskej kolónie, ktorá prebehla 23.-25. marca 1918, sa získalo vyše 50 mužov. Do čs. armády vo Francúzsku sa dostalo i približne 500 zajatcov, ktorí padli do zajatia francúzskej armády v októbri 1918 pri Verdune a okrem toho ešte niekoľko desiatok dobrovoľníkov, občanov Rakúsko-Uhorska, ktorí žili v zahraničí a dovtedy neboli povolaní do ozbrojených síl bojujúcich štátov, medzi nimi bolo aj 14 čs. dobrovoľníkov z Austrálie.

Po vyhlásení samostatného česko-slovenského štátu 28. októbra 1918 sa rady čs. legionárov vo Francúzsku rozšírili o ďalších 2500 mužov, z toho bolo 1100 bývalých zajatcov srbskej armády a 1000 bývalých zajatcov francúzskej armády, ktorí síce skôr odmietali alebo z iných dôvodov nemohli vstúpiť do čs. vojenských jednotiek, no po vzniku samostatného česko-slovenského štátu ako jeho príslušníci boli povinní vykonávať vojenskú službu.

Koncom roku 1917 a v priebehu roku 1918 sa vo Francúzsku zhromaždilo značné množstvo Slovákov a Čechov, čím sa vytvorili dostatočné ľudské zdroje potrebné na vznik vojenských jednotiek. Zároveň do konca roku 1917 úspešne pokročilo úsilie predstaviteľov ČSNR za politické uznanie „autonómnej čs. armády“. Po návrate z USA sa aj M. R. Štefánik zapojil do prác na precizovaní definitívneho znenia dekrétu, povoľujúceho zriadenie samostatnej čs. armády vo Francúzsku, na čo získal Eduard Beneš súhlas francúzskej vlády už v lete 1917. Aj zásluhou M. R. Štefánika sa v konečnom znení dekrétu, ktorý 19. decembra 1917 podpísal francúzsky prezident Raymond Poincaré, hovorilo že: „Čechoslováci, organizovaní v samostatnej armáde, uznávajúci z vojenského hľadiska ako najvyššiu autoritu hlavné velenie Francúzska, budú pod vlastnými symbolmi bojovať proti centrálnym mocnostiam“, pričom „po stránke politickej pripadá riadenie tejto národnej armády Národnej rade krajín českých a slovenských, ktorej sídlom je Paríž“.

Dekrét bol 7. februára 1918 doplnený štatútom čs. vojska vo Francúzsku, ktorý spresňoval zásady výstavby vojenských jednotiek, otázku velenia, odvodov, organizácie menovania a povyšovania dôstojníkov, disciplíny i použitia vojska. Štatút podpísal francúzsky ministerský predseda Georges Clemenceau a za ČSNR E. Beneš. Na velenie čs. vojenským jednotkám sa vytvoril Československý generálny štáb pri ČSNR v Paríži na čele s generálom francúzskej armády Maurice Janinom. Dekrét i štatút boli dokumentmi mimoriadneho významu, lebo sa nimi zriaďovala samostatná čs. armáda, politicky podliehajúca ČSNR v Paríži. Vytvoril sa tak precedens na uznanie tohoto orgánu za oficiálneho reprezentanta spolubojujúceho národa, a tým aj uznanie tohto národa za samostatný národ s právom na vlastný štát. Obzvlášť významná bola v tomto smere klauzula štatútu, zdôrazňujúca, že časť armády sa má zachovať na mierové rokovania, čo Štefánik, Masaryk i Beneš považovali za najúčinnejší argument pre diplomatické uznanie budúceho štátu.

Na základe týchto dokumentov sa začali postupne tvoriť jednotlivé útvary „autonómnej armády“. Prvým útvarom samostatného čs. vojska vo Francúzsku bol 21. čs. strelecký pluk (čísla plukov do 20 boli vyhradené čs. plukom v Rusku a čísla od 30 plukom v Taliansku), sformovaný v januári 1918 v Cognacu. Dňa 20. mája 1918 bol oficiálne ustanovený v meste Jarnac aj 22. čs. strelecký pluk. Po intenzívnom výcviku, za prítomnosti francúzskeho prezidenta R. Poincaré, vykonali oba pluky 30. júna 1918 v Darney slávnostnú vojenskú prisahu a sľúbili, že budú bojovať až dovtedy, „dokud naše země česká i slovenská nesplynou v samostatný a nezávislý stát československý“.

Po nasadení na pomerne pokojnom úseku frontu neďaleko Mylhúz, boli v polovici septembra 1918 oba pluky (už ako kompletná 1.čs. brigáda pod velením plukovníka francúzskej armády A. Ch. Philippa) presunuté spolu s 53. francúzskou pešou divíziou do priestoru severozápadne od Remeša. Ich bojové nasadenie v polovici októbra 1918 sa najskôr spája s útočnými bojmi pri Vouziers na rieke Aisne. Potom v období od 20. do 30. októbra bojoval 21. čs. sp (strelecký pluk) o obec Terron, kde 21. októbra podnikli Nemci za podpory delostrelectva a letectva silný protiútok, napriek tomu sa však čs. jednotkám podarilo zničený Terron udržať až do 30. októbra, keď boli vystriedané. 22. čs. sp sa zasa zúčastnil na urputných útočných bojoch o kótu 153 (pri obci Chestres) od 22. do 27. októbra 1918, v ktorých utrpel ťažké straty – 175 mŕtvych a 531 zranených. Úspešný a obetavý boj oboch plukov bol vysoko hodnotený aj zo strany francúzskeho velenia. Straty 1. čs. brigády v týchto bojoch predstavovali: 183 mŕtvych, 69 nezvestných a 858 ranených.

POZNÁMKY

Po stiahnutí z frontu sa pluky dozvedeli o vzniku samostatného česko-slovenského štátu a 7. novembra 1918 sa opäť spojili ako 1. čs. brigáda do spoločného tábora. Nasledujúci deň navštívil brigádu E. Beneš a pri slávnostnej prehliadke bolo viacero dôstojníkov a vojakov brigády vyznamenaných vysokými francúzskymi radmi. 11. novembra 1918 oslávila brigáda koniec vojny. Ešte v decembri 1918 sa sformoval 23.čs. sp a brigáda sa tak zmenila na divíziu s číslom 5. V januári 1919 sa ešte sformoval 24. čs. sp., ktorý však už nebol považovaný za legionársky.

Vo francúzskych légiách slúžilo skoro 12 000 mužov, z toho približne 2600 Slovákov. Z nich bolo aj 31 dôstojníkov Slovákov. Najvyššiu vojenskú hodnosť z nich dosiahol major Pavel Varsík, účastník bojov pri Dobrudži, ktorý ako dôstojník srbskej armády prešiel zložitou cestou cez Murmansk do Anglicka a potom do Francúzska, kde pôsobil v 22. čs sp a ČSNR v Paríži. V decembri 1918 prišiel s vojenskou misiou čs. zahraničnej armády do vlasti a v rokoch 1918 – 1920 sa stal referentom pre vojenské veci Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Ďalší patrili medzi nižších dôstojníkov, medzi nimi aj Karol Lisický, Jozef Martin Kristín, Ján Čajak, Ján Černek, Jozef Barica, Matej Černok, Jozef Horvath, Ondrej Fábry, Matej Hubka, Ivan Kadavý, Jozef Kubišta, Ján Šimko, Ján Križan, Ján Valášek a ďalší. Najväčšie zastúpenie Slovákov bolo v 23.čs.sp „Amerických Slovákov“. V bojoch na francúzskom fronte zahynulo takmer 650 dobrovoľníkov. 10. decembra 1918 v Darney pozdravil francúzskych legionárov prezident T. G. Masaryk. Začiatkom januára 1919 sa čs. légie z Francúzska vracali cez Taliansko a Rakúsko do vlasti, aby sa v nasledujúcich mesiacoch zúčastnili bojov na Těšínsku a potom čiastočne i na Slovensku.

V Taliansku, ktoré vstúpilo do vojny na strane Dohody až v máji 1915, neexistovala česká alebo slovenská krajanská kolónia. Taliansko bolo medzi mocnosťami Dohody najslabším článkom a na talianske bojisko sa aj keď neprávom pozeralo ako na vedľajší a podradný úsek frontu, ktorý nemôže ovplyvniť výsledok celej vojny.

České pluky boli už od začiatku nasadzované na taliansky front a neskôr sa tu objavili aj slovenské pluky. Už koncom roku 1917 sa počet zajatých Čechov a Slovákov v Taliansku odhadoval na 30 000 osôb. Talianske úrady však spočiatku neprejavovali o nich žiadny záujem, čo malo politické i vojenské príčiny. Taliansko ašpirovalo na veľmocenské postavenie v Stredomorí a to i na úkor Rakúsko-Uhorska (čo mu Londýnsky pakt z roku 1915 i zaručoval). Nahradenie habsburskej monarchie niekoľkými novými nástupníckymi štátmi, medzi nimi i silnou Juhosláviou, by predstavovalo komplikácie v otázke prípadných územných ziskov. Zo strany talianskych politických i vojenských predstaviteľov boli tiež vyslovované obavy o osud talianskych vojnových zajatcov v rakúsko-uhorskom zajatí zvlášť silná bola obava z organizačných ťažkostí plynúcich z jazykovej bariéry i možnej špionáže či dezercii.

Po zdĺhavých rokovaní predstaviteľov ČSNR, hlavne M. R. Štefánika, sa najskôr podarilo dosiahnuť umiestňovanie zajatcov českej a slovenskej národnosti oddelene od ostatných zajatcov z rakúsko-uhorkej armády. Dňa 15. januára 1917 v tábore Santa Maria Capua Vetere došlo k vytvoreniu spolku zajatcov pod názvom Československý dobrovoľnícky zbor, ktorý v priebehu roku 1917 do apríla 1918 získal 10 200 členov. V máji 1917 bola väčšina zajatcov presunutá do tábora v Certose di Padua, ktorý sa stal základňou pre budovanie čs. légií v Taliansku. Z predstaviteľov Slovákov sa o ich organizovanie významnou mierou zaslúžil aj nadporučík Rudolf Gábriš, ktorý prekonal pochod smrti zo Srbska cez Albánsko a dostal sa do Talianska, kde už v decembri 1916 patrilo k prvým dobrovoľníkom čs. jednotiek. Podobne aj Ján Papánek, ktorý v zajateckom tábore Porto Ercole vstúpil do čs. samosprávy, bol koordinátorom presunu čs. zajatcov do tábora Santa Maria Capua Vetere, zástupcom vo vedení čs. dobrovoľníckeho zboru od mája 1917. Potom od apríla 1918 pracoval v kancelárii ČSNR v Ríme, v máji 1918 bol zaradený do 31. československého streleckého pluku a po vzniku ČSR prešiel do diplomatických služieb.

V Taliansku sa však československé zahraničné hnutie začalo rozvíjať relatívne neskoro. Prvé prieskumné oddiely zložené z Čechov a Slovákov sa začali tvoriť pri veliteľstvách jednotlivých armád až v roku 1917. Až v januári 1918 sa predstaviteľom československej zahraničnej akcie podarilo presvedčiť vojenských a politických predstaviteľov Dohody o význame budovania československých jednotiek z českých a slovenských zajatcov v Taliansku. Po kongrese ujarmených národov Rakúsko-Uhorska v Ríme, 21. apríla podpísal plukovník M. R.

Štefánik s talianskou vládou zmluvu o vybudovaní samostatného československého vojska v Taliansku. V Taliansku sa napokon sformovali dve divízie s počtom asi 20 000 mužov. Československí dobrovoľníci v Taliansku bojovali vo výzvedných rotách po celej dĺžke talianskeho frontu od švajčiarskych hraníc až po dolný tok Piavy. Ich výraznejšie nasadenie sa viaže s bojmi v priestore S. Dona di Piave a Fossalta na dolnom toku Piavy a s vrcholkom Doss Alto – medzi severným cípom Lago di Garda a Aritou v južnom Tyrolsku.

Čs. armádny zbor v Taliansku sa skladal zo šiestich streleckých plukov, dvoch delostreleckých plukov a jednej jazdeckej eskadrony. Straty čs. vojska v bojoch 1917 – 1918 boli na tomto úseku pomerne vysoké – 625 padlých, 55 nezvestných a takmer 500 ranených vojakov. Od polovice decembra 1918 sa začal zbor presúvať do vlasti. Po krátkom sústreďení v Českých Budějoviciach bol presunutý na Slovensko.

Druhá najväčšia krajanská kolónia (po USA) bola v Rusku. Jej počet sa odhadoval na asi 80 000 Čechov a 600 – 2 000 Slovákov. Po vzniku vojny ich kruto postihli mimoriadne nariadenia cárskej vlády o občanoch nepriateľského štátu, mnohým skonfiškovali majetok, vypovedali ich na Sibír, alebo poslali do zajateckých táborov. Preto od prvých dní vojny krajanské spolky v Rusku zvýšili svoju aktivitu, aby tak prejavili svoju lojálnosť cárskemu Rusku. Na ustanovením zjazdu Zväzu česko-slovenských spolkov na Rusi v marci 1915 došlo k zjednoteniu krajanských spolkov v Rusku. Zväz prijal rezolúciu, v ktorej sa okrem iného hovorilo: „Samostatná československá ríše, v jejímž čele bude státi kráľ, môže se udržeti jen za naprosté shody s ostatním světem a hlavně se svou velkou ochránkyní říší Ruskou“. S čechoslovakistickými predstavami o jednotnom československom národe, ktoré do svojho oficiálneho programu pojal Zväz československých spolkov, sa však nestotožňovali všetci ruskí Slováci a ani Česi nie.

Československá národná rada v Paríži a osobne T. G. Masaryk sa po februárovej revolúcii v Rusku rozhodli využiť novú situáciu na to, aby si podriadili krajanské hnutie v Rusku a zjednotili ho s hnutím na západe. Okrem toho v Rusku boli najlepšie možnosti pre vytvorenie československého zahraničného vojska. Už od augusta 1914 pôsobila v ruskej armáde Česká družina s počtom asi 700 mužov. Od decembra 1914 mohli do nej vstúpiť aj českí zajatci, ktorí sa dobrovoľne prihlásili a v ruskej armáde plnili predovšetkým funkcie prieskumníkov. Slovákov prijímali do družiny od mája 1915, v prvom roku ich však v družine bolo iba 16. Politickým plnomocníkom (splnomocnencom) Českej družiny však bol od začiatku slovenský obchodník z Varšavy Ján Országh.

V roku 1917 sa najskôr podarilo zostaviť tri pluky československej brigády, ktorá sa hneď pri prvom samostatnom vystúpení 2. júla 1917 vyznamenala vo víťaznom boji pri Zborove. Do konca roku 1917 československý armádny zbor mal okolo 38 500 mužov. Slovenskému odboru Odbočky Československej národnej rady v Rusku sa i napriek veľkému úsiliu jej vedúceho Janka Jesenského podarilo do légii poslať len niečo okolo 3 000 Slovákov. Celkove však československé légie v Rusku dosiahli okolo 65 000 vojakov. Najviac Slovákov bolo v 7. pluku – Tatranskom.

T. G. Masaryk v januári 1918 verejne vyhlásil československý zbor na Ukrajine za autonómnu súčasť francúzskej armády a oznámil rozhodnutie o jeho prevoze do Francúzska. Mal sa tam prepraviť cestou „okolo sveta“ cez Sibír a Vladivostok. Keď po stroskotaní jednaní v Brest-Litovsku zahájili Nemci a Rakušania 18. februára 1918 útok na celom východnom fronte, légie vybojovali niekoľko menších ústupových bojov s Nemcami, pričom k najzávažnejším došlo na prístupoch k železničnej križovatke Bachmač. Boje pri Bachmači v marci 1918 však boli aj posledným vystúpením légii po boku červenej armády proti vojskám ústredných mocností. Potom sa od nepriateľa odpúťali a nastúpili známu cestu cez Rusko a transsibírsku magistrálu na východ. T. G. Masaryk na rokovaniach s hlavným veliteľom Červenej armády Muravjovom dosiahol uznanie neutrality a voľný odchod čs. armádneho zboru. Rokovania vyústili do zmluvy, ktorú 26. marca 1918 podpísal J. V. Stalin ako ľudový komisár národností. Zmluva zaručovala légii voľnú cestu cez Sibír do Vladivostoku, no zaväzovala ich, aby odovzdali väčšinu zbraní. Légie však namiesto presunu na západ uviazli na viac ako dva roky na Sibíri a od konca mája 1918 sa zapojili do občianskej vojny v Rusku. Často dochádzalo k tomu, že sa légie dostávali do konfliktu a bratovražedného boja s českými a slovenskými

POZNÁMKY

červenoarmejcami (odhaduje sa, že na celom území sovietskeho štátu ich bolo asi 10 000). Boje pri Penze, Lipjagoch, Ufe, Simbirsku a inde sú toho svedectvom.

Odchod čs. armádneho zboru do Francúzska sa oddialil okrem iného aj preto, že na transport do Európy neboli plavidlá. Svetová tlač v lete 1918 písala o veliteľovi čs. armády Masarykovi ako o „pánovi Sibíri“. Dohodové štáty označovali čs. vojsko za vojsko spojenecké, s čím bolo spojené tiež uznávanie ČSNR v Paríži a jej politických požiadaviek na vytvorenie samostatného česko-slovenského štátu. Avšak celková situácia légii na Sibíri bola vojensky, politicky i morálne veľmi neprehľadná a ťažká. Čs. légie sa zaplietli do ruskej občianskej vojny a úlohy, ktoré sa na ne kládli, presahovali možnosti zhruba 60-tisíc bojaskopných vojakov. Pod tlakom Červenej armády museli légie 10. septembra 1918 opustiť Kazaň, neskôr i Simbirsk, Samaru a ďalšie mestá. Za ich chrbtom sa tiež 18. novembra 1918 uskutočnil prevrat a bola nastolená krvavá Kolčakova diktatúra. Neprichádzali ani slúbení dohodoví vojaci, ktorí mali vyčerpaným čs. jednotkám pomôcť. V légiiach sa začal šíriť pocit sklamanania, dezilúzie a obavy, že sú na Sibíri ponechaní napospas osudu. To ešte umocnili správy o vzniku samostatného česko-slovenského štátu 28. októbra 1918.

Za tejto situácie prišiel v novembri 1918 na Sibír v sprievode francúzskeho generála M. Janina, hlavného veliteľa všetkých čs. zahraničných vojsk, minister vojny nového čs. štátu generál M. R. Štefánik. Hoci sem pricestoval vážne chorý, snažil sa navštíviť čo najviac poľných jednotiek. Ťažko sa zmieroval s predstavou ustupujúcej čs. armády. Chcel sa pokúsiť aspoň o krátkodobú ofenzívu smerom na západ. Čoskoro však zistil, že situácia vo vojsku je oveľa vážnejšia ako sa domnieval. Uznal, že zbor už nie je schopný plniť „žiadne nové bojové úlohy“. Po niekoľkých poradách so spojeneckými vojenskými činiteľmi dospel k rozhodnutiu, že čs. pluky odovzdajú protiboľševický front ruskej sibírskej armáde, stiahnu sa z frontu a sústredia sa na ochranu sibírskej železnice. Po vydaní rozkazu generál Štefánik odovzdal vojenské velenie generálovi M. Janinovi, politické záležitosti boli zverené B. Pavlů a 20. januára 1919 z Ruska odcestoval. Po návrate do Paríža Štefánik vynakladal maximálne úsilie, aby sa urýchlil presun čs. légii z Ruska do vlasti.

Počas existencie čs. légii v Rusku ich radami prešlo okolo 71 000 dobrovoľníkov, z toho asi 6000 Slovákov. Podľa štatistiky, ktorú v roku 1933 zostavil ruský legionár Matej Miškóci a redigoval ju J.G. Tajovský, koncom roku 1919 ich bolo 5104. Najviac slovenských dobrovoľníkov pochádzalo zo župy Trenčianskej (1050), Nitrianskej (969), Prešporskej (488), Liptovskej (279), Tekovskej (272), Turčianskej (258), Zvolenskej (245) a najmenej z Ostrihomskej (11) a Komárňanskej (8). Najväčší počet legionárov bol odtransportovaný v čase od decembra 1919 do septembra 1920 z Vladivostoku. Celkove bolo odtiaľ na 42 lodných transportoch (6 z nich prepravovalo invalidov) prepravených 72 644 osôb, medzi nimi 3004 dôstojníkov (z toho asi 60 Slovákov), 53 455 vojakov a poddôstojníkov, 4914 invalidov, 1726 žien a 717 detí. Straty českých a slovenských legionárov v Rusku predstavovali 3652 padlých a 739 nezvestných.

Na konci prvej svetovej vojny sa čs. zahraničné vojsko rozrástlo na samostatnú čs. armádu, v ktorej slúžilo takmer 110 000 Slovákov a Čechov (okrem 60 000 príslušníkov domobraneckých práporov v Taliansku). Podľa tzv. legionárskeho zákona č. 462 Zbierky zákonov a nariadení z 24. júla 1919 sa však legionársky charakter priznal iba 88 701 dobrovoľníkom, ktorí vstúpili do čs. zahraničného vojska do 28. októbra 1918. Z toho pripadlo 60 109 na légie ruské, 9367 na francúzske a 19 225 na talianske légie. Čs. légie boli ozbrojenou formou boja Slovákov a Čechov za národnú slobodu a štátnu samostatnosť.

Politické, diplomatické a vojenské úsilie Slovákov a Čechov v zahraničí za prvej svetovej vojny bolo veľmi významnou zložkou protirakúsko-uhorského odboja. Dohodové veľmoci od leta 1918 uznávali čs. légie za súčasť svojich ozbrojených síl. Bojové vystúpenie čs. légii a diplomacia čs. zahraničnej akcie mali rozhodujúci podiel na tom, že v období od 29. júna do 2. septembra 1918 vláda Francúzska, Veľkej Británie a USA uznali Česko-slovenskú národnú radu v Paríži de facto ako predstaviteľku spojeneckého spolubojujúceho národa.

4. Rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československa

V lete 1918 sa prvá svetová vojna v Európe blížila k vyvrcholeniu. Stroskotala aj posledná ofenzíva rakúsko-uhorskej armády na Piave, ktorá sa začala 15. júla 1918. Nemecké vojská síce stáli len 85 km od Paríža, rakúsko-uhorská armáda mala svoje zákopy hlboko na talianskom území a spolu so svojim bulharským spojencom mali ústredné mocnosti v rukách Balkán a ovládali obrovskú časť územia bývalého cárskeho Ruska, no krach ofenzív vo Francúzsku a Taliansku znamenal koniec ich nádejiam na víťazstvo vo vojne. Strategickú iniciatívu sa definitívne chopila Dohoda. Rakúske velenie požiadalo Dohodu o prímerie, ktoré bolo podpísané 3. novembra 1918 pri Padove. Bezpodmienečnú kapituláciu, ktorá znamenala koniec 1. svetovej vojny podpísalo Nemecko 11. novembra 1918 v železničnom vagóne v Compiègne. Prvej svetovej vojny sa zúčastnilo asi 1,5 miliardy obyvateľstva z 33 krajín, trvala štyri roky, tri mesiace a deväť dní. Skončila sa podpísaním prímeria 11. novembra o 11 hod. predpoludním. Do vojenskej služby bolo mobilizovaných 70 miliónov mužov a z toho 9 miliónov 442-tisíc padlo. Rakúsko-Uhorská armáda mala približne 1 100 000 mŕtvych.

Do osudov vojny výrazne zasiahli aj iné činitele, nielen vojenský vývoj na frontoch. Ústredné mocnosti sa začali rozpadáť skôr ako jediný vojak Dohody prekročil so zbraňou v ruke ich hranice, prvé na rade bolo práve Rakúsko-Uhorsko.

Od polovice októbra 1918 došlo po porážkach centrálnych mocností na frontoch k zrýchlenému vývoju politických udalostí v zahraničí, v monarchii, v Čechách i na Slovensku. Generálny štrajk v Čechách 14. októbra 1918, proklamácia Socialistickej rady a masové zhromaždenia, na ktorých bola vyhlásená Československá republika ukázali, že český národ sa už rozišiel s habsburskou monarchiou, že požaduje republiku a je odhodlaný bojovať i za svoje sociálne požiadavky. 16. októbra vydal cisár Karol manifest, v ktorom ohlasoval federalizáciu Predlitavska. Riešenie Zalitavska vyhradil uhorskému parlamentu a budapeštianskej vláde. 18. októbra vydal prezident USA Wilson novú nótu o zmenených podmienkach mierového rokovania s habsburskou monarchiou a v ten istý deň, na základe predbežných rokovaní ako i pod dojemom posledných udalostí, vyhlásil vo Washingtone predseda Československej národnej rady v Paríži T. G. Masaryk vytvorenie samostatnej Československej republiky. Už 27. októbra 1918 došlo v Prahe k veľkým demonštráciám. Podvečer 28. októbra vydal pražský národný výbor zákon o zriadení samostatného česko-slovenského štátu. V Turčianskom Sv. Martine sa 30. októbra 1918 zišlo, nevediac o týchto udalostiach, dlho pripravované deklaračné zhromaždenie, ktoré ustanovilo 20-člennú Slovenskú národnú radu a 12-členný Výkonný výbor. Potom v jej mene prijalo Deklaráciu slovenského národa (známu ako Martinská deklarácia), ktorá na základe sebaurčovacieho práva slovenského národa deklarovala odtrhnutie Slovenska od historického Uhorska a súhlas s vytvorením samostatného česko-slovenského štátu.

Použité zdroje:

1. BENEŠ, E.: *Světová válka a naše revoluce. Zv.I.-II. Praha 1927-1928*
2. BODICKÝ, M.: *Rozpomienky a paměti. Martin 1933*
3. GOSIOROVSKÝ, M.: *Z historie česko-slovenských vztahov. Bratislava 1978*
4. HRONSKÝ, M.: *Slovensko za prvej svetovej vojny a vznik československého štátu 1918. In: Historický časopis, roč.27 (1979), č. 2*
5. HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevací. Martin 1982*
6. HRONSKÝ, M.: *Slovensko při zrode Československa. Bratislava 1987*
7. HRONSKÝ, M., KRIVÁ, A., ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska. Zv. IV. Bratislava 1996*
8. *Istorija pervoj mirovoj vojny 1914 – 1918. Tom 1 – 2. Moskva 1975*
9. JINDRA, Z.: *První světová válka. Praha 1984*
10. KRÁL, V.: *Vznik ČSR. Praha 1985*
11. *Vojenské dějiny Československa (1526 – 1918). Sv. II. Praha 1986*

VOJENSKÉ A BOJOVÉ TRADÍCIE OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY A VOJENSKÉHO ÚTVARU

Ján Lichner

Kultúrne a metodické centrum Ozbrojených síl Slovenskej republiky

1. Úvod

Jedným z účinných prostriedkov výchovy k vlastenectvu je propagácia a výchovné využívanie tradícií. Ide o uvedomelý prístup k dedičstvu z minulosti, ktorá má hodnotu pre našu súčasnosť. Tradície môžu závažným spôsobom ovplyvňovať psychológiu jednotlivcov, skupín a celej spoločnosti a môžu sa stať dôležitým motívom myslenia a konania.

Samotné slovo tradícia pochádza z latinského výrazu „traditio“, čo predstavuje „odovzdávanie, rozprávanie, správa“. Tradícia je preto niečo čo sa odovzdáva z minulosti do prítomnosti. Tradície sú myšlienkové odrazy spoločenských vzťahov minulosti, prvky životnej činnosti minulých generácií, ktoré sa prostredníctvom vedomia premietajú do myslenia a jednania ľudí v prítomnosti. Ide o názory, predstavy, vieru, city, spôsoby správania a konania, ale aj o mravné, hrdinské ideály, významné činy a udalosti z minulosti, vzory činnosti a tvorivosti, ktoré si zachovávajú svoj význam v danom spoločenstve.

Všetky tradície sú myšlienkovými odrazmi života konkrétneho spoločenského celku v minulosti a všetky určitým spôsobom ovplyvňujú, prípadne regulujú myslenie, cítenie a správanie sa žijúcich ľudí i keď si to sami niekedy ani neuvedomujú. Niektoré sa prejavujú opakovaním určitej činnosti v podobe návykov ale aj zvyklostí, obradov, obyčajov, iné napomáhajú zachovávaniu spoločensky významných myšlienok, vzťahov, spôsobov myslenia a politických a mravných ideálov.

Medzi tradície radíme aj významné historické udalosti a činy, ktoré sú uchovávané v pamäti spoločenských celkov, ako sú rodina, pracovný kolektív a národ, ako dôkaz vynikajúcich vlastností a schopností predkov, či predchodcov, ktoré sa stávajú zdrojmi hrdosti a sebavedomia súčasníkov, ktoré im zároveň predkladajú ideály a vzory vyžadujúce správanie sa a činy rovnakej alebo podobnej hodnoty. Tak sa v priebehu vekov navrstvovali a rozmnožovali tradície tohoto druhu ako zložka historického povedomia, to znamená predstav ideí a poznatkov ľudí o minulom vývoji sveta a všetkého čím je zastúpená minulosť vo vedomí spoločnosti. Záujmom spoločnosti je, aby sa historické predstavy a vedomosti, vrátane znalosti konkrétnych tradícií u väčšiny príslušníkov spoločnosti zhodovali, pretože len tak je možné zaistiť užitočný vplyv minulosti na činnosť žijúcej generácie v súlade so záujmami spoločnosti ako celku.

Tradície predstavované významnými a pre spoločnosť dôležitými činmi (či už ide o činy jednotlivcov alebo skupín, ktoré sa takto hromadia a zoskupujú vo vedomí generácií a ktoré v ňom žijú, silnejú alebo slabnú, prípadne i zanikajú a opäť ožívajú v závislosti od spoločenských podmienok) sa vyznačujú vždy jedinečnou formou, ktorá ich spája s určitou konkrétnou dobou a spoločenskou situáciou, s myšlienkovým obsahom, zmyslom, ktorý sa viac menej opakuje aj v iných tradíciách a tvorí spojnicu minulosti s prítomnosťou a dokonca i východisko pre budúcnosť. S historickými udalosťami a činmi v úlohe tradícií sa stretávame všade tam, kde spoločnosť alebo jej zložka ako súčasť nového sebavedomia preberá správy o minulosti, ktorá sa jej týka, keď sa hlási k určitým úsekom alebo vývojovým prúdom svojej minulosti a hľadá v nich vzory pre svoje konanie a mravné normy. V mnohých prípadoch sa žijúca generácia vracia aj ďaleko do histórie a hľadá v nej doklady oprávnenosti svojich súčasných záujmov.

Tradície predstavujú hierarchiu výchovných vplyvov, ktoré sa aktívne podieľajú na utváraní morálneho profilu človeka od skorého detstva. Na každého z nás pôsobia tradície sociálnych celkov do ktorých sme boli v priebehu života zaradení, tradície rodiny, mesta, kraja, školy, pracovného kolektívu, prípadne i záujmového združenia do činnosti ktorého sa zapájame. V každom prípade plnia tradície úlohu spojovacieho článku, ktorý spája indivídua do jedného celku a to nielen z hľadiska súčasnosti ale aj v časovom priebehu. Tradície takto prispievajú k zachovaniu skrytých i zjavných pút medzi prítomnosťou a minulosťou, vývojevej kontinuity generácií. Tradície majú významný vplyv na verejnú mienku, ale sila ich pôsobenia závisí rovnako na verejnej mienke o nich a na tom do akej miery ich občania prijali za svoje. To je do značnej miery záležitosťou efektivity výchovy občanov v rodine, škole a na rozmanitých pracoviskách vrátane ozbrojených síl.

Predpokladom toho, aby tradície plnili svoju úlohu je, že musia byť neustále predmetom starostlivosti zo strany spoločnosti, ktorá má záujem ich využívať. Úlohou histórie je s vedomím významu tradícií vedecky skúmať dejiny spoločnosti v celej ich šírke a hĺbke, stavať tradície na čo možno najsolídnejší faktografický základ, vedecky zdokumentovať známe tradície a súčasne nachádzať tradície už zabudnuté a zaznamenávať a objasňovať tradície nové. Druhá stránka starostlivosti o tradície spočíva vo vlastnom uplatnení tradícií vo výchove občanov demokratického štátu, vrátane profesionálnych vojakov ozbrojených síl. Pri rôznorodosti výchovnej práce ide predovšetkým o najpôsobivejšie podanie tradícií a prostredníctvom nich pôsobenie nielen na rozum ale aj na city.

Tradície chápeme ako súbor duchovnej a materiálnej kultúry, obsahujúci určité zásady, pravidlá, normy, zvyky a obyčaje správania a konania, ktoré sa ako osvedčené a žiaduce odovzdávajú z pokolenia na pokolenie ústnou, písomnou či inou vecnou formou. Sú dôležitou súčasťou kultúrneho dedičstva, sprostredkovávajú hodnoty minulosti pre potreby súčasnosti. Vyjadrujú historickú kontinuitu vnímania, ochrany a uchovávanía základných spoločenských hodnôt a noriem, čím spájajú navzájom mnohé generácie spoločnosti, zabezpečujú duchovnú, morálnu, náboženskú a hodnotovú identitu národa, štátu, jeho ozbrojených síl alebo sociálnych skupín. Sú objektom úcty, subjektom dôstojnosti a hrdosti, sú znakmi totožnosti národov. O tradíciách hovoríme spravidla v spojitosti s konkrétnymi štátmi, národmi, etnikami, cirkvami, sociálnymi skupinami, prípadne i inštitúciami.

Tradície môžeme súčasne označiť ako sociálny proces, ktorým sú kontinuálne odovzdávané z generácie na generáciu duchovné hodnoty, zvyky, obyčaje a ďalšie zložky kultúrneho dedičstva, vrátane sociálnych noriem, predsudkov, stereotypov a vzorov chovania v predstave, že takto odovzdávané dedičstvo je „osvedčené“, „preverené“, „kultúrne“ a samozrejme aj „správne“. Tradície sú sociálnou inštitúciou, ktorá ovplyvňuje priebeh a ciele sociálno-adaptčných procesov jednotlivcov a celých sociálnych útvarov (etník, národností, sociálnych vrstiev), pôsobia ako neformálna sociálna kontrola, ktorá má veľmi často charakter silnej a prítlačivej autority.

Tradície sú však nielen zdrojom pozitívnych zmien, ktoré sa odohrávajú podľa jasného poriadku, organizovane, evolučne ale i retardačných a konzervatívnych snáh. V každej spoločnosti existuje relatívne značná variabilita tradičných noriem, hodnôt a názorov medzi jednotlivými sociálnymi skupinami (povolanie, generácia, náboženské asociácie), vrstvami a geografickými oblasťami. Tradície boli v minulosti často zdrojom kontinuity, stability a dôležitým integračným faktorom, vďaka ktorému dokázal celý rad spoločenských útvarov úspešne prekonať kritické a krízové obdobia a zachovať si svoju identitu.

Významným a dôležitým znakom tradícií je ich pomerne vysoká spoločenská rozšírenosť a všeobecné uznanie. Rozšírenosť a uznanie úmerne závisia od veľkosti – početnosti skupiny, v ktorej sa uplatňujú. Iný rozsah a platnosť majú rodinné tradície a iné tradície určitého povolania (remesla), obce, mesta, regiónu, štátu alebo ľudstva ako celku.

Prevažnú väčšinu tradícií charakterizuje aj ich relatívna stálosť a pevnosť v čase a priestore. Znamená to, že niekedy je síce nutná ich modifikácia, dopĺňanie, prípadne i redukovanie po zodpovednom a kompetentnom spoločenskom prehodnotení, avšak ich širší spoločensko-historický základ by mal pretrvávať.

POZNÁMKY

V prípade, že dochádza k zideologizovaniu tradícií, ktoré slúžia len danému politickému režimu, môže to viesť až k strate spomínaného spoločensko-historického základu a k značným problémom pri jeho opätovnom nachádzaní a upevňovaní.

Tradície sú prirodzeným produktom spoločenského vývoja. Okrem svojho racionálneho základu majú aj výrazný emocionálny náboj, prenášajú nálady a emotívne postoje svojich nositeľov. Predovšetkým majú vplyv na utváranie a formovanie vyšších spoločenských citov. Bez nich by sa len ťažko formovala láska k vlasti, občianska spolupatričnosť či úcta k iným národom. Emocionálna stránka tradícií musí byť regulovaná s cieľom jej vyváženia so stránkou racionálnou. Veľmi dôležité je cieľavedomé využívanie motivačného náboja tradícií, založeného na ich vôľovo-činnostnom základe. **Zmyslom tradícií je viesť prijímateľov k určitému správaniu a konaniu, nielen o ňom vedieť, uvažovať a rozprávať o ňom či precitovať ho.**

Tradície sa stávajú určitým východiskom aj pre mravné a právne normy spoločnosti. Môžu sa tak stať významným výchovným prostriedkom. Svojim obsahom môžu slúžiť pokroku, dôslednejšiemu pochopeniu situácie a **následnej zmene správania sa podľa vzorov**, ktoré prijímateľom predkladajú. Obsah tradícií sa má zakladať na zdôraznení dôležitých momentov v kontexte vývoja, nie však na vytrhávaní jednotlivých udalostí z kontextu. Uvedené dôležité momenty by sa mali vyznačovať určitou opakovateľnosťou. To samozrejme **neznamená zopakovanie celého historického deja z minulosti, ale iba jeho podstatných črt.** Tu je vhodné spomenúť ako príklad momenty oslobodzovacieho boja a emancipačných snáh národov, ktorých spoločným motívom bola myšlienka svojbytnosti a zvrchovanosti.

Opakovateľnosť tradícií je možné chápať i v zmysle pravidelného pripomínania si udalostí, ktoré tvoria zdroje a obsah tradícií. **Môže sa tak diať predovšetkým prostredníctvom sviatkov, pamätných dní, ktoré si pripomíname ceremoniálmi, kultúrno-osvetovými akciami a podobne.**

Napriek rozmanitosti názorov na tradície je možné konštatovať:

- **tradícia je všetko, čo z minulosti prechádza do súčasného systému,**
- **tradícia je mechanizmom tohoto odovzdávania medzi generáciami,**
- **transmisia (prenos) kultúrnych hodnôt medzi generáciami prostredníctvom tradícií sa uskutočňuje bez hodnotenia prijímaných javov,**
- **jedná sa o subjektívny proces, v ktorom preberané javy (vzory) podliehajú určitému kritickému hodnoteniu zo strany prijímajúcej generácie.**

Špecifickou časťou tradícií každého národa a štátu sú vojenské a bojové tradície, ktoré predstavujú historicky vzniknutý súhrn morálnych, politických a vojenských noriem a hodnôt, zvykov a pravidiel konania príslušníkov ozbrojených síl a to v dobe mieru i za vojny, ktoré sa ako osvedčené a životaschopné odovzdávajú z generácie na generáciu vojakov.

Vojenské tradície vznikajú na základe vzájomného pôsobenia historických princípov, udalostí a súčasných vojensko-politických, vojensko-profesionálnych, odborných a vojensko-technických princípov a súvislostí vzniku a výstavby ozbrojených síl. Obsah vojenských tradícií je teda okrem udalostí z vojenských dejín podmienený charakterom spoločenského (štátneho) zriadenia a spôsobmi vedenia ozbrojeného zápasu. Ich členitosť je značná od najobecnejších tradícií až po drobné vojenské rituály, uplatňované len v niektorých častiach ozbrojených síl.

Bojové tradície vznikli na základe vynikajúcich činov jednotlivcov alebo skupín pri plnení bojových úloh v priebehu vojny a vo výkone vojenskej služby v mierovej dobe. Spravidla sú spojené s konkrétnou udalosťou vojenských dejín štátu a sú podľa nej aj spravidla i pomenované. Obsah bojových tradícií je určovaný historickými podmienkami, spoločenským zriadením krajiny (štátu), vojensko-politickými cieľmi a záujmami jeho vedenia a ozbrojených síl. Vzhľadom na svoj význam sú celou škálou prostriedkov „prenášané“ do povedomia vojakov, stávajú sa vzorom a normami správania sa, plnia funkciu významného výchovného činiteľa. Nositeľmi bojových tradícií sú predovšetkým všetci príslušníci ozbrojených síl.

Význam vojenských a bojových tradícií spočíva predovšetkým v tom, že sú nielen spojovacím článkom medzi našou minulosťou a súčasnosťou, ale že pomáhajú vytvárať určité

duchovné a hodnotové východiská, ktoré budú ovplyvňovať naše správanie a konanie aj v budúcnosti. Sú mostom medzi našou minulosťou a budúcnosťou. Tým plnia nielen funkciu poznávaciu a výchovnú, ale aj hodnotovú a motivačnú.

Vojenské a bojové tradície sú založené na mravných, národných a vlasteneckých ideách zodpovednosti za obranu a ochranu svojej vlasti a zachovanie jej samostatnosti a územnej integrity. Ovplyvňujú vedomie a jednanie vojakov predovšetkým prostredníctvom citov a stávajú sa tak významným výchovným činiteľom. Ich správne chápanie si vyžaduje zmysel nielen pre historické, ale aj politické súvislosti, aby sa uchovalo a rozvíjalo z minulosti len to, čo je pre súčasnosť žiadúce, použiteľné a z hodnotového hľadiska nenahraditeľné.

2. Vojenské a bojové tradície ozbrojených síl Slovenskej republiky

Dejiny Slovenska sú dejinami niekoľko storočí bojov a zápasov za dosiahnutie základného práva Slovákov, práva na vlastné sebaurčenie, práva na život podľa svojich najvlastnejších záujmov vo zvrchovanom štáte, práva, ktoré sa do dôsledku naplnilo až 1. januára 1993. Definovanie základných východísk vzniku a budovania našej novodobej štátnosti a hodnôt, ktoré stelesňuje si vyžaduje správne pochopiť vznik samostatnej Slovenskej republiky a jej ozbrojených síl z hľadiska historického kontextu.

Naša minulosť potvrdzuje historickú, duchovnú, náboženskú a kultúrnu spolupatričnosť Slovenska s európskym civilizačným procesom, prehlbuje legitimitu nášho súčasného úsilia začleniť sa do rodiny demokratických národov a štátov Európy a sveta. Objektívne hodnotenie našich dejín potvrdzuje, že Slováci sa na dejinných križovatkách svojho vývoja dokázali vypäť k historicky veľkým činom a rozhodnutiam, ktoré vošli do európskych a svetových dejín a na ktoré môžeme byť právom hrdí aj v súčasnosti.

Poznanie vlastnej histórie umožňuje lepšie pochopiť civilizačné korene, postavenie, úlohu a miesto Slovenska v kontexte s kultúrnym svetom, pomáha prehlbovať hrdosť na svoju históriu a štátnosť. Je zároveň prejavom občianskej vyspelosti poznať minulosť svojho národa, štátu, vážiť si duchovné i materiálne hodnoty predkov, overovať ich platnosť potrebami dneška a odovzdávať ich ako nové skúsenosti ďalším generáciám. Pre príslušníkov ozbrojených síl sú významné pokrokové historické udalosti a obdobia vo vývoji nášho národa základným zdrojom ich výchovy k vlastenectvu a hrdosti na svoju vlasť a ozbrojené sily, zdrojom ich novodobých tradícií.

Vojenské a bojové tradície môžu plniť dôležitú úlohu v hodnotovej orientácii a v duchovnej motivácii profesionálnych vojakov a zamestnancov rezortu obrany. O službe v ozbrojených silách ako činnosti so širším spoločenským významom jednoznačne platí, že je v záujme ozbrojených síl, predkladať svojim príslušníkom – profesionálnym vojakom i zamestnancom celospoločensky vhodné a individuálne príťažlivé vzory. Určené sú na to, aby pomáhali formovať prospešné vlastnosti svojich príjemcov. V prípade, že tieto vychádzajú z minulosti a je možné ich zoradiť do určitého chronologického ako i významového celku, môžeme hovoriť o tradíciách. Preto je stále vysoko aktuálnou a perspektívnou úlohou obnova a rozvoj vojenských a bojových tradícií.

Základným cieľom rozvíjania vojenských a bojových tradícií v Ozbrojených silách Slovenskej republiky je prehlbovanie úrovne historického povedomia, národného uvedomenia, duchovného povznesenia a hrdosti vojenských profesionálov na svoju minulosť, súčasnú štátnosť a príslušnosť k ozbrojeným silám a vojenskému útvaru, ktoré povedú v perspektíve k zvyšovaniu osobného podielu na obrane vlasti a plnení úloh, ktoré pre ozbrojené sily vyplývajú z členstva v NATO. Výchova k historickému povedomiu je preto jedným zo základných predpokladov úspešného rozvoja ozbrojených síl v duchu demokratických tradícií.

Slovensko ako geografické územie bolo vždy súčasťou iných, v prevažnej miere väčších štátnych útvarov, v armádach ktorých vykonávali vojenskú službu i príslušníci Slovenského národa. Pri definovaní zdrojov tradícií OS SR je preto potrebné zohľadniť skutočnosť, že Slo-

POZNÁMKY

váci v minulosti nemali svoj samostatný, slobodný štát a svoju vlastnú armádu, s výnimkou obdobia rokov 1939 – 1945, keď však tzv. Slovenský štát a jeho armáda boli pod diktátom fašistického Nemecka.

Aj napriek uvedenej neexistencii vlastnej armády je vojenská minulosť Slovenska pomerne bohatá a pestrá. Slováci ani po stáročia, keď boli pod nadvládou iných neustali v zápase za svoje práva. Vždy keď to bolo potrebné a nevyhnutné a okolnosti to umožňovali, vznikali ozbrojené hnutia, vzbury, povstania, či iné vystúpenia Slovákov za svoje národné záujmy a práva. O tieto historické a vojensko-historické udalosti a javy sa môžeme právom opierať pri definovaní zdrojov tradícií našich ozbrojených síl.

Najstaršie korene vojenských a bojových tradícií našich ozbrojených síl je možné hľadať v odkaze Samovej ríše, ktorá bola prvým spoločným útvarom našich predkov. Dobový franský historik Fredegar ich vo svojej kronike opisuje ako húževnatých bojovníkov, ktorí dokázali v trojdňovom boji, pri doteraz nelokalizovanej pevnosti Wogastisburg, poraziť početné vojská franského kráľa Dagoberta a uhájiť tak svoju nezávislosť. Samova ríša nebola len kmeňovým zväzom z doby sťahovania národov. Na čele boja proti Avarom a Frankom nestála stará kmeňová aristokracia s domácim slovanským vojvodom, ale nová a silná vrstva profesionálnych bojovníkov, spoločensky nezačlenená do rámca tradičného rodu a kmeňa. Samova ríša po prvý raz politicky spojila našich slovanských predkov žijúcich na území dnešného Slovenska, na Morave a v Čechách.

Obdobie Pribinovho kniežatstva a Veľkej Moravy symbolizuje prijatie kresťanstva a zakotvenie cyrilo-metodského duchovného odkazu na našom území. Veľká Morava si dokázala v množstve bojových stretov ubrániť samostatnosť aj napriek trvalým pokusom východofranských panovníkov o jej vojenské pokorenie. Najväčší mocenský rozmach dosiahla Veľkomoravská ríša za panovania Svätopluka I, keď sa stala stredoeurópskou mocnosťou. Na Svätopluka sa viaže známa a trvalo aktuálna povesť o jeho troch synoch – troch prítoch ako symboloch svornosti a jednoty krajiny.

Po zániku Veľkej Moravy nastáva obdobie postupného **začleňovania územia terajšieho Slovenska a jeho vtedajšieho obyvateľstva do Uhorského kráľovstva**. Aj toto skoro tisícročné obdobie nesamostatného vývoja je pre nás cenným zdrojom významných udalostí, činov a osobností, ktoré možno zaradiť k vojenským a bojovým tradíciám našich ozbrojených síl. Sú to predovšetkým osobnosti, ktoré sa významným spôsobom podieľali na obrane kresťanskej civilizácie proti tatárskemu vpádu a proti osmanskému nebezpečenstvu.

Bolo by chybou zabúdať na činy našich predkov pod uhorskými zástavami. V rámci tézy, že Uhorsko bolo žlárom národov sme sa často tohoto obdobia histórie dobrovoľne vzdávali. Ale sú to aj naše dejiny. **K najvýznamnejším vojenským osobnostiam 18. storočia, ktorí mali slovenský pôvod patrí poľný maršal gróf Andrej Hadik**, ktorý v roku 1757 ako veliteľ vybraných husárskych švadrón a peších práporov v sile približne 3 500 mužov neočakávane napadol a obsadil Berlín. Vo viacerých vojnách zastával funkciu hlavného veliteľa cisárskeho vojska. Okrem toho bol prvým a dlho aj jediným uhorským reprezentantom na poste prezidenta Dvorskej vojnovkej rady vo Viedni. Svojou vojenskou službou v cisársko-kráľovskej armáde sa však nepreslávili len velitelia. Legendárnym sa svojou dĺžkou služby ako i statočnosťou stal „večný husár“ zástavník pluku Ladislav Gabriš – Škultéty, ktorý v habsburskom vojsku slúžil neuveriteľných 81 rokov.

Uhorské pluky, v ktorých bojovali i Slováci sa zúčastnili i napoleonských vojen. Významnou udalosťou týchto vojen bola **Bitka národov, ktorá sa odohrala v dňoch 16. – 19. októbra 1813 pri Lipsku**. V tejto bitke habsburské, ruské, pruské a švédске vojská porazili francúzske armádu. Hrdinstvu Slovákov v tejto bitke venoval neskôr pozornosť i Ľudovít Štúr, ktorý publikoval i dobovú pieseň o účinkovaní 2. pešieho pluku (doplňovaný bol z Bratislavskej, Trenčianskej a Nitrianskej stolice) nesúceho od roku 1814 meno cára Alexandra:

„Pri Lipsku sme bojovali,
jak múr v ohni bitvy stáli,
chrabrý Chorvat se Slovákem,
a udatný Čech s Polákem
za vlast, krále padli.

V chrabrem Alexandra pluku
Slovák švihal silnou ruku,
po strašlivém děl hřímání,
dlouhém, statném bojování
nepřítel byl přemožen.“

Do tohoto „uhorského“ obdobia patrí aj jedna z najslávnejších stránok našej histórie – Slovenské povstanie z rokov 1848-1849. Revolučné roky 1848 – 1849 sa stali obdobím prvého novodobého ozbrojeného vystúpenia Slovákov s cieľom získania národnej a štátnej svojbytnosti. Osobitne významným dňom pre slovenských dobrovoľníkov bol 18. september 1848, keď sa vykonaním prísahy zaviazali bojovať za slobodu a práva slovenského národa. **22. septembra 1848 došlo pri Brezovej pod Bradlom k prvému ozbrojenému stretnutiu s nepriateľským vojskom. Vzhľadom na historický, národnobuditeľský význam prvého víťazného bojového vystúpenia slovenských dobrovoľníkov a jeho morálny odkaz pre slovenských vojakov minister obrany Slovenskej republiky svojim rozkazom vyhlásil 22. september za Deň ozbrojených síl Slovenskej republiky.** Stalo sa tak prvý raz pri príležitosti 150. výročia tohto historického víťazstva v roku 1998. Tento deň je vyjadrením hlbokkej úcty nášho národa k svojej minulosti a súčasne ocenením jeho najlepších synov, ktorí sa po stáročia usilovali o presadenie národných práv a záujmov naplno sa uskutočňujúcich až v súčasnej zvrchovanej a demokratickej Slovenskej republike.

K významným osobnostiam slovenského národa vtedajšej doby patrí Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Ján Francisci, Štefan Marko Daxner a ďalší, medzi ktorými nesmieme zabudnúť na obeť teroru maďarských úradov bratov Šulekovcov, dobrovoľníckeho dôstojníka a učiteľa Juraja Langsfelda a iných.

Pôsobenie slovenských dobrovoľníckych jednotiek v revolúcii 1848 –1849 malo pre náš národný vývoj historický význam. Prvýkrát v novodobých dejinách pod ideovým a z veľkej časti aj vojenským vedením príslušníkov vlastného národa sa zhromaždil slovenský ľud, utvoril samostatné vojenské oddiely a dokázal odhodlanie aj so zbraňou v ruke bojovať za svoje ideály, za realizáciu svojej samobytnosti a za prehlbenie demokratických premien. Národnostný program vypracovaný vodcami povstania stanovil ciele národnej politiky pre celé ďalšie obdobie. Tradície povstania tvorili jeden z hlavných pilierov národno-emancipačných snáh až do rozpadu Rakúsko-Uhorska.

Nové podnety priniesla **prvá svetová vojna. Na bojiská tejto vojny bolo postupne mobilizáciou odvelené zo Slovenska okolo 400 000 mužov**, približne jedna sedmina jeho vtedajšieho obyvateľstva. V službách centrálnych mocností hynuli vojaci Rakúsko-Uhorskej cisárskej a kráľovskej armády pôvodom zo Slovenska na východnom a neskôr i talianskom fronte pri Krasniku, Komarówe, v Karpatoch, pri Gorizii, v údolí rieky Isonzo, na Piave a inde. V službách Dohody zanechali príslušníci čs. zahraničného vojska – talianskych, francúzskych a ruských légii hroby od Francúzska až po Vladivostok.

Politické, diplomatické a vojenské snaženie Slovákov a Čechov v zahraničí v období prvej svetovej vojny bolo významnou zložkou protirakúsko-uhorského odboja. Mocnosti Dohody od leta 1918 uznávali čs. légie za súčasť dohodových ozbrojených síl. Bojové vystúpenia légii a diplomatické úsilie predstaviteľov Čechov a Slovákov v zahraničí mali rozhodujúci podiel na tom, že **dohodové mocnosti USA, Veľká Británia a Francúzsko umožnili vznik Československej republiky.**

Trvalé miesto v našich vojenských a bojových tradíciách má i mnoho osobností a udalostí 20. storočia. Patrí k nim hlavne generál Milan Rastislav Štefánik, vedec, politik a diplomat, ako i ďalšie významné vojenské osobnosti, ktoré sa pričínili o vznik a rozvoj Československej republiky. Čestné miesto medzi nimi patrí vojakom ktorí obsadzovali a bojovali o Slovensko v roku 1919 a vojakom, ktorí boli odhodlaní republiku brániť po mobilizácii v roku 1938. K významným vojenským osobnostiam obdobia rokov 1918 až 1938 preto patria vojenské osobnosti ako gen. Rudolf Viest, gen. Ján Golian, pplk. gšt. Augustín Malár, mjr. gšt. Štefan Jurech, škpt. Ján Černek, npor. Ján Ambruš a ďalší. Pripravenosť a odhodlanie príslušníkov čs. armády brániť svoju vlasť však zmarilo osudové politické rozhodnutie veľmocí. Mníchovský

diktát z 29. septembra 1938 sa stal zásadným impulzom, ktorý vyústil do neskoršieho úplného rozbitia Československa.

Slovenská republika v rokoch 1939 - 1945 vznikla a existovala uprostred sfašizovanej Európy len ako satelit a z vôle nacistického Nemecka. Ku cti armáde slúži to, že aj keď bola vtiahnutá do bojov na bojiskách druhej svetovej vojny, nedala sa nikdy úplne do služieb vládnej politiky. V rozhodujúcich chvíľach sa slovenská armáda takmer ako celok zapojila do Slovenského národného povstania. Preto k ďalším významným vojenským osobnostiam, ktoré majú svoje miesto v našich vojenských a bojových tradíciách patria tí, ktorí odhodlane bránili východ Slovenska pred útokmi horthyovských vojsk v marcových dňoch roku 1939, osobnosti, ktoré sa aktívne zapojili do boja proti fašizmu v období SNP – **predovšetkým generáli Rudolf Viest a Ján Golian, vojaci a osobnosti, ktoré sa aktívne zapojili do čs. vojenského odboja na Západe v rámci 1. čs. pešej divízie vo Francúzsku, Blízkom východe, pozemných a leteckých jednotiek vo Veľkej Británii na Východe v bojoch 1. čs. samostatného práporu, 1. čs. samostatnej brigády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ako i v ďalších častiach Európy.**

Medzi slovenskými vojakmi bolo dosť takých, čo prešli cestu cez prechody Karpát dvakrát. Nie všetci vedeli na začiatku vojny za čo bojujú a nie všetci na konci druhého pochodu tušili, ako výsledky druhej svetovej vojny ovplyvnia budúcnosť Slovenska. Preto treba vecne a bez zaujatia hodnotiť aj činy vojakov armády Slovenského štátu na východnom fronte, ktorí sa neprehrešili proti zásadám medzinárodného humanitného a vojnového práva.

V povojnových dejinách môžeme čerpať vojenské a bojové tradície z hodnôt, ktoré vytvorili naši predchodcovia svojou statočnou prácou a na ktoré nadviazali i súčasné Ozbrojené sily Slovenskej republiky, do roku 2002 Armáda Slovenskej republiky. Patria k nim činy, ktoré prispeli k ochrane obyvateľstva pred banderovcami – skupinami Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) v rokoch 1945 - 1947, k záchrane životov odmiňovaním Duklianskeho priesmyku, pomocou pri záplavách, kvalitnom plnení úloh výcviku a podobne.

Posledným medzníkom pre tradície našich ozbrojených síl je **obdobie spoločenských zmien po roku 1989, na ktoré nadviazal vznik Slovenskej republiky 1. januára 1993.** V tomto období sa veľa veliteľov a vojakov zaslúžilo o formovanie Ozbrojených síl Slovenskej republiky a ich prípravu na vstup do NATO. Mnohí dosiahli príkladné výsledky v misiách - aktivitách na udržanie mieru pod záštitou NATO a OSN v zahraničí, vykonali mnoho humánnych činov pri záchrane osôb a majetku pri živelných pohromách a priemyselných haváriách, vo výchove a výcviku vojsk plnením stanovených cieľov síl pre NATO a EÚ. Zabezpečovali obranu vlasti, plnili úlohy súvisiace s profesionalizáciou ozbrojených síl ako i certifikáciu svojich jednotiek do NRF a prípravy personálu do štruktúr EÚ a NATO. Svoje miesto v novodobých vojenských i bojových tradíciách vojenských útvarov i ozbrojených síl majú i vojaci a zamestnanci, ktorí zahynuli pri plnení úloh v zahraničných misiách a pri plnení svojich vojenských povinností na území vlasti.

Všetko sú to tradície obrany a ochrany všeludských hodnôt, tradície oddanosti a lásky k vlasti a národu, tradície a odhodlanie zvíťaziť nad protivníkom, tradície bojovej pripravenosti na obranu vlasti, tradície vernosti slovám vojenskej prísahy, tradície vojenskej povinnosti a úcty k Slovenskej republike a jej ozbrojeným silám.

Súčasne je pomerne dôležité, aby v útvaroch, zariadeniach, jednotkách boli vytvárané tradície nové. Základom toho môže byť účasť Ozbrojených síl SR na operáciách a misiách pod zástavami OSN, OBSE, EÚ a NATO. Tvorba pozitívnych tradícií v jednotkách a život podľa nich môžu účinne napomáhať pri plnení zložitých úloh vojenských útvarov či ozbrojených síl. V ich obsahu sa bude odrážať obdobie mieru i obdobie vojen, v nich potom vznikne najvýznamnejšia súčasť vojenských tradícií – bojové tradície ozbrojených síl.

Paleta možných prostriedkov uchovávaní a využívania vojenských a bojových tradícií v podmienkach ozbrojených síl je pomerne široká. Ďalšie možnosti súvisia predovšetkým so špecifikami dislokácie jednotlivých vojenských útvarov a zariadení, zameraním ich hlavných úloh a podobne. Mimoriadne dôležité je, aby celkové výchovné pôsobenie vychádzalo z dôkladného poznania tradícií vojenskými vychovávateľmi – veliteľmi. Potom môže nasledovať ich vhodné a pútavé sprostredkovanie ďalším príslušníkom ozbrojených síl.

Základným hodnotovým kritériom pre definovanie zdrojov vojenských a bojových tradícií Ozbrojených síl SR je Ústava SR, vojenská prísaha a právne normy, ktoré určujú poslanie, charakter a úlohy ozbrojených síl. Vojenské a bojové tradície našich ozbrojených síl musia byť v súlade s duchom spoločenského vývoja ľudstva, ktorý vyjadruje civilizačnú spolupatričnosť Slovákov s demokratickými národmi sveta. Preto musia rešpektovať platné medzinárodné dokumenty v oblasti ľudských práv a slobôd a medzinárodného vojnového humanitného práva. Zároveň majú napomáhať presadzovať záujmy všetkých občanov SR v súvislosti s pokračujúcim procesom upevňovania jej pozícií v širších politických, ekonomických a bezpečnostných štruktúrach demokratického sveta.

Vojenské a bojové tradície Ozbrojených síl SR spĺňajúce uvedené kritériá prispievajú k utváraniu, upevňovaniu a rozvoju vlasteneckého povedomia, citenia a konania príslušníkov ozbrojených síl bez rozdielu ich národnosti, rasy či vierovyznania.

Všetky historické udalosti, obdobia, javy a osobnosti našej minulosti samozrejme nie sú rovnako vnímané a posudzované jednotlivcami, politickými subjektami, sociálnymi alebo profesijnými skupinami. Existuje celý rad protikladných stanovísk a hodnotení niektorých historických skutočností z hľadiska ich významu a odkazu pre našu súčasnosť. Ozbrojené sily SR nemôžu akceptovať a uplatňovať takéto široké, rôznorodé a často až protikladné spektrum názorov a hodnotení našej minulosti ako možných zdrojov tradícií.

Z uvedených kritérií zdrojov vojenských a bojových tradícií vyplýva, že zdrojmi tradícií ozbrojených síl jednoznačne nemôžu byť také vojensko-historické udalosti a javy našich dejín, ako sú rasovo alebo ideologicky motivované útočné vojny a ťaženia, ktoré sú dejinami chápané ako agresívne, dobyvačné, smerujúce k potlačovaniu ľudských práv a slobôd iných národov a štátov. Zdrojom tradícií ozbrojených síl nemôžu byť ani činy jednotlivcov, ktorí v týchto vojách a ťaženiach preukázali bojové majstrovstvo, osobnú odvahu a statočnosť.

3. Možnosti využitia vojenských a bojových tradícií

Využívanie národných, vojenských a bojových tradícií má pevné miesto v procese výchovy profesionálnych vojakov Ozbrojených síl SR a účinne napomáha plneniu hlavného cieľa, dotvoriť a rozvinúť ich mravné a bojové kvality tak, aby sa prirodzene dodržiaval etický kódex.

Ciele využívania vojenských a bojových tradícií vo výchove profesionálnych vojakov:

- Rozvíjaním tradícií prispievať k prehĺbovaniu výchovy k historickému povedomiu profesionálnych vojakov ako plnoprávných občanov SR v rovnošate,
- Dosiahnuť, aby sa cieľavedomá práca s tradíciami stala neoddeliteľnou súčasťou výcviku vojsk, vojenského vzdelávania, politiky rezortu s masovými médiami, vydavateľských, producentských aktivít a práce s vojenskou verejnosťou,
- Vzbudiť záujem všetkých kategórií príslušníkov ozbrojených síl o tradície Slovenskej republiky, národa, armády, zvýšiť pripravenosť veliteľov a náčelníkov rozvíjať tradície vlastného útvaru, zväzku alebo zariadenia,
- V oblasti práce s tradíciami prehĺbiť spoluprácu s orgánmi štátnej správy a obecnej samosprávy, s kultúrnymi, vedeckými a vzdelávacími pracoviskami, s cirkvami a ďalšími vecne príslušnými organizáciami a občianskymi združeniami.

Byť dedičom viac ako tisícročných tradícií je veľkým záväzkom. Jeho splnenie si vyžaduje pravdivo hľadať ich korene, úprimne sa k nim hlásiť, tvorivo ich rozvíjať a využívať. Možnosti využitia tradícií v ozbrojených silách, najmä v procese výchovy ich príslušníkov sú široké a bohaté.

Pri využívaní tradícií vo výcviku je potrebné položiť dôraz na otázky, ktoré sa dotýkajú vývoja našej štátnosti a budovania ozbrojených síl ako celku ako aj na priblíženie tradícií druhu vojska, zbrane, zväzku, útvaru, zariadenia, ale tiež jednotky, regiónu a posádkového mesta. Výcvik je vhodné doplniť o premietanie tematicky orientovaných filmov, návštevami pamätných miest, prehliadkami múzeí, besedami s vojenskými veteránmi, historikmi a podobne.

POZNÁMKY

K rozvíjaniu vojenských a bojových tradícií a prehľbovaniu výchovy na ich základe výrazne prispievajú **vojenské ceremoniály uskutočňované pri príležitosti štátnych sviatkov, pamätných a významných dní SR a vojensko-historických výročí**. Uvedené akcie môžu byť spojené s kladením vencov k pamätníkom a hrobom bojovníkov za slobodu a nezávislosť našej vlasti.

Celoživotným zážitkom pre účastníkov vrátane civilnej verejnosti môže byť slávnostne vykonaná vojenská prísaha, morálne ocenenie zväzku (útvary) zapožičaním bojovej zástavy, čestného alebo historického názvu, morálne ocenenie príslušníkov ozbrojených síl udeľením radov, vojenských medailí a vojenských odznakov, ktoré symbolizujú odkaz vojenských tradícií Slovenska.

Významné miesto medzi formami využitia vojenských tradícií má Deň Ozbrojených síl SR. Na nižších úrovniach sú to významné dni útvarov a zariadení. Postupne so zapožičiavaním bojových zástav zväzkom a útvarom bude potrebné rozvíjať pestovanie úcty k bojovej zástave, ktorá zohrávala v dejinách vojenstva vždy dôležité miesto ako symbol vojenskej cti a statočnosti. Podobne je potrebné pestovať úctu k vojenskej prísaha, vojenskému pozdravu, znaku útvaru (zariadenia) a vojenskej rovnošate ako symbolom poslania ozbrojených síl a ich pozície v spoločnosti.

Významnými prostriedkami výchovy prostredníctvom vojenských a bojových tradícií sú **siene cti a slávy a vojenské kroniky útvarov a zariadení**. Dokážu rýchlo a účinne objasniť novým príslušníkom, ale i domácim a zahraničným hosťom vznik, vývoj, poslanie a dosiahnuté úspechy útvaru a zariadenia. Siene cti a slávy by sa mali stať doslova „posvätnými miestami“ útvaru, slúžiacimi na výchovu jeho príslušníkov i k jeho dôstojnej reprezentácii smerom k verejnosti.

Dôležitú úlohu pri popularizácii vojenských a bojových tradícií v podmienkach ozbrojených síl zohráva **kultúrno-spoločenská výzdoba**. Okrem názorného priblíženia určitej udalosti či osobnosti, rozvíja aj estetické cítenie jednotlivca a napomáha zvyšovať výchovnosť vojenského prostredia.

Pri vstupe do kasární (pri vchode) je preto veľmi vhodné umiestňovať centrálny nápis, ktorý môže vyjadrovať názov útvaru, jeho čestný alebo historický názov, prípadne i pomenovanie kasárenského objektu. V blízkosti hlavného vchodu by mali byť stabilne zabudované stožiare na štátnu vlajku, vlajku NATO a EU, prípadne tu môže byť vytvorený priestor i na umiestnenie vlajok iných krajín NATO. Väčšina útvarov ozbrojených síl môže v priestore kasární, v blízkosti vchodu, prípadne nástupišťa, vytvoriť dominantné miesto – sústavu pútačov, tabulí s obsahom symboliky vojenského útvaru, informáciami o založení, histórii a tradíciách útvaru, popularizáciou najlepších veliteľov a jednotiek napríklad vo forme tabule cti útvaru, galérii najlepších, hrdinské činy príslušníkov, tabuľa venovaná pamiatke padlých príslušníkov pri plnení služobných úloh a podobne. Súčasťou dominantného miesta môže byť i expozícia historickej bojovej techniky a zbraní.

V budovách štábov a jednotiek je pri vchode do budov možné umiestňovať tabule s informáciami o úlohách štábov a jednotiek, výročiach ozbrojených síl a zo života štábu alebo jednotky. Na chodbách budov môžu nájsť svoje miesto i reprodukcie obrazov s vojensko-historickou tematikou, históriou druhov vojsk a služieb, ako i tabule zobrazujúce významné udalosti zo života, podiel na plnení úloh ozbrojených síl v zahraničných misiách – plnenie výcvikových úloh a dosiahnuté výsledky. Nemusí ísť pritom o žiadne finančne nákladné projekty. Skôr tu platí, že v jednoduchosti spočíva účinnosť a krása.

K významným prostriedkom uchovávaní a využívania vojenských a bojových tradícií v ozbrojených silách patria aj **pamätné knihy, tematické zborníky, pamätné listy, plakety a iné spomienkové predmety so symbolmi útvaru**. Výchovnému procesu môže napomôcť i vojenská tlač a systematické využívanie dostupných účelových publikácií. K prehľbovaniu pocitov súdržnosti v jednotkách prispieva vojenská hudba a pochodový spev, ale i záujmová činnosť zameraná na spoznávanie tradícií vojenského útvaru, regiónu, posádkového mesta a rôzne kultúrne a športové podujatia organizované na počesť vojensko-historických výročí.

Doplňať a systematizovať poznatky o vojenských a bojových tradíciách umožňujú odborné semináre a zborníky, ako aj popularizácia výsledkov vojensko-historických výskumov

v podobe odborných časopisov zameraných na vojenskú históriu, vojensko-historických expozícií a podobne.

Výchovné využitie tradícií je možné využiť aj v podmienkach výcviku vojsk. Vojaci vo výcvikových priestoroch napríklad môžu v teréne zhotoviť znak svojej jednotky a súťažiť o najlepšie výsledky v rôznych činnostiach a podobne. Tieto aktivity prispievajú k formovaniu novodobých tradícií vojenského útvaru a našich ozbrojených síl.

Vojenský vychovávateľ ako sprostredkovateľ obsahu vojenských a bojových tradícií má najmä menej skúseným príjemcom ukázať súvislosti predkladaných vzorov s dneškom a na možné spôsoby ich reálneho uplatnenia. Potrebné je pri tom nielen vymenovať príkladné činy a ich nositeľov, ale najmä objasniť spôsoby, podmienky a motívy príkladnej činnosti.

Jednotlivé prostriedky udržiavania, využívania a rozvoja vojenských a bojových tradícií sa majú vo svojich výchovných účinkoch vhodne dopĺňať a vzájomne posilňovať. Výsledkom tohto systematického procesu je najmä upevnenie presvedčenia príslušníkov ozbrojených síl o svojom čestnom poslaní a utvorenie určitého „ducha jednotky“. Ten ako pozitívna sociálna atmosféra utvára potrebné predpoklady na zodpovedné plnenie úloh a pokračovanie účinného procesu výchovy v podmienkach vojenských útvarov a zariadení Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Významným impulzom k rozvoju vojenských tradícií v súčasnosti by malo byť zapožičiavanie bojových zástav, čestných a historických názvov a priznávanie znakov vojenským útvarom, zväzkom a zariadeniam.

Najlepšie výsledky pri realizácii tejto oblasti výchovnej práce dosahujú velitelia, ktorí tvorivým spôsobom pristupujú k vojenskému vyučovaniu, jednotlivým predmetom vojenského výcviku a cieľavedome využívajú náplň a emocionálne pôsobenie vojenských a bojových tradícií pri realizácii výchovných cieľov výcviku a školenia. Z hľadiska výchovných možností pripadá dôležitá úloha služobným formám výchovy, ktoré vyplývajú z vojenského predpisu o výchove profesionálnych vojakov OS SR Vých-1-1, ku ktorým patria predovšetkým spoločenskovedné semináre, informácie a besedy k aktuálnym otázkam, ktoré sú realizované v rámci vojenského vyučovania a vojenského výcviku.

Obsah tematiky zameranej na históriu Slovenska umožňuje pestovať v každom vojakovi úctu k bojom starších generácií a vernosť Slovenskej republike, posilňovať jeho zodpovednosť, čestnosť statočnosť a disciplinovanosť, snahu zvládnuť náročné úlohy a problémy spojené s výkonom vojenskej služby a so zabezpečením obrany Slovenskej republiky.

Splnenie stanovených výchovných cieľov si od každého veliteľa vyžaduje nepodceňovať prípravu zamestnaní služobných foriem výchovy a vojenského vyučovania a neustále zvyšovať svoje znalosti vojenských dejín Slovenska, vojenských a bojových tradícií ozbrojených síl, útvaru alebo zariadenia. Nevyhnutné je i zvyšovať svoju pripravenosť na výchovnú prácu štúdiom základov pedagogiky a psychológie. Len tak môže veliteľ rešpektovať pri vedení ktorejkoľvek služobnej formy vojenskej výchovy psychologické zvláštnosti, rozumovú vyspelosť, uznávané normy chovania, emocionálne cítenie a sociálnu atmosféru kolektívu vychovávaných profesionálnych vojakov. Len kvalitne pripravené a uskutočnené zamestnania môžu zvýšiť záujem vojakovo problematiku vojenských a bojových tradícií a navodiť atmosféru silnejšieho emocionálneho zážitku potrebnú k tomu, aby odovzdávané myšlienky minulosti nielen pochopili, ale prijali za svoje nielen rozumom ale predovšetkým citom. Súčasne je potrebné premýšľať a vytvárať priestor na organizovanie ostatných foriem výchovy, tak aby zvyšovali záujem vojenských profesionálov o hlbšie oboznámenie sa s národnými a vojenskými tradíciami.

Predovšetkým vo vojenskom vyučovaní a výcviku má veliteľ nenahraditeľné miesto vo výchove podriadených vojakov v duchu vojenskej prísahy, etického kódexu a vojenských predpisov. Vo výchove a výcviku nie je cieľom dosiahnuť len ich verbálnu znalosť, ale o získanie schopností a návykov správať sa a konať vždy v súlade s ich ustanoveniami, napríklad podriaďovať sa veliteľovi ako nadriadenej autorite, vynakladať maximum úsilia na splnenie stanovených úloh, prekonávať ťažkosti a strádania vojenskej služby, preukazovať húževnatosť, odolnosť, včasnosť a presnosť pri ich plnení. Prístup k plneniu uvedených povinností môže veliteľ - vojenský vychovávateľ účinne demonštrovať na vzoroch z blízkej i

POZNÁMKY

nedávnej histórie, významných vojenských osobnostiach, napríklad príslušníkov čs. zahraničného odboja v období prvej svetovej vojny alebo zahraničného i domáceho protifašistického odboja v čase druhej svetovej vojny. Využiť je možné i vzory bývalých i súčasných príslušníkov útvaru, zariadenia, ktorí si vzorne a obetavo plnili svoje vojenské povinnosti.

Podobný môže byť postup i pri formovaní mravných požiadaviek ako je vernosť Slovenskej republiky, zodpovednosť, česťnosť, statočnosť a disciplinovanosť profesionálneho vojaka. Práve účasť vojenských osobností, ktoré sa aktívne podieľali na národno-emancipačnom hnutí Slovákov alebo sa zúčastnili protifašistického odboja poskytujú množstvo príkladov disciplinovanosti, rozhodnosti, presnosti, rýchlosti, iniciatívy, vynaliezavosti a samostatnosti, odvahy, smelosti a statočnosti, dôslednosti, vytrvalosti a húževnatosti, schopnosti podriaďovať sa a pripravenosti a odhodlania pri plnení úlohy obrany vlasti obetovať i vlastný život.

Aplikácia príkladov z vojenských dejín Slovenska v procese vojenskej výchovy, vyučovania a výcviku profesionálnych vojakov si vyžaduje prekonávať stereotypy. Predkladané dejinné vzory im musia umožňovať vytváranie si vlastných záverov a objavovanie kľúčových väzieb a súvislostí konajúcich osobností. K samostatnému a tvorivému mysleniu podriadených vedie len metodicky správny postup predkladania vzoru, popisovaná osobnosť musí pôsobiť ako určitá výzva, mala by prijímateľa zaujať a presvedčiť.

Veliteľ má pri svojom výchovnom pôsobení na vojakov celý rad možností ako využívať i špecifické tradície ozbrojených síl. Okrem slávnostných ceremoniálov a nástupov pri príležitosti štátnych sviatkov, pamätných dní SR a vojensko-historických výročí, je to tiež **morálne oceňovanie vojakov udeľovaním vyznamenaní radov a medailí, ktoré symbolizujú odkaz vojenských a bojových tradícií Slovenska, uskutočňovanie vojenskej prisahy, prijatie nových profesionálnych vojakov do ozbrojených síl, ich nástup k útvarom po ukončení štúdia vo vojenských školách, zaraďovanie predovšetkým do prvých funkcií, slávnostným spôsobom uskutočňované odovzdávanie zbraní a vojenskej techniky, vo vzdelávacích a školiacich zariadeniach** okrem toho otvorenie a ukončenie školského roku, kurzu a vyradenie absolventov.

Velitelia všetkých stupňov velenia sa musia stať nielen nositeľmi tradícií, uskutočňovať výchovu podriadených v ich duchu, ale prispievať k odovzdávaniu a zachovávanu tradícií pre budúce generácie vojakov. Významným prostriedkom zachovávanu vojenských a bojových tradícií útvaru je kronika vojenského útvaru, ktorá by mala obsahovať všetky podstatné údaje a veľmi podrobne popisovať najdôležitejšie udalosti zo života útvaru a jeho jednotiek.

Pri zaznamenávaní udalostí a významných činov príslušníkov útvaru sa nemôžeme uspokojiť len s ich podrobným popisom, ale z každého záznamu by malo byť jasné, akými metódami a formami boli výborné a veľmi dobré výsledky dosiahnuté a kto sa na ich dosiahnutí významne podieľal. Vierohodnosť a dokumentačnú hodnotu kroniky vojenského útvaru zvyšujú priložené fotografie, grafy, diplomy a kópie dokumentov. Dôležitý je i priložený text k fotografiám, aby ich bolo možné použiť i v sále cti a slávy útvaru. Tak nebudú zabudnuté mená tých, ktorí vojenské a bojové tradície útvaru pomáhali vytvárať.

Kroniky vojenských útvarov je možné efektívne využívať pri výchove vojakov v duchu vojenských a národných tradícií. Môžu z nich čerpať skúsenosti a poučenie pre vlastnú činnosť.

Velitelia môžu účinne ovplyvňovať výchovu vojakov k historickému povedomiu i v ďalších smeroch. Svoju pozornosť by mali orientovať v rámci finančných možností útvaru i na dostavbu sál cti a slávy útvaru a ich následnému využívaniu a priebežnému doplňovaniu.

4. Záver

Z vyššie uvedeného vyplýva, že o realizácii cieľov vojenskej výchovy a efektívnom využití všetkých foriem a metód výchovy k historickému povedomiu, rozhodujú schopnosti veliteľa - vojenského vychovávateľa a jeho osobnosť. Veliteľ pôsobí na vojakov svojim vlasteneckým cítením, vojensko-odbornými znalosťami a skúsenosťami, organizačnými schopnosťami, svojim osobným príkladom a vzťahom k vojenskému povolaniu.

Vzťah k vojenským tradíciám sa nemôže utvárať direktívne, ich vnímanie je tiež prejavom osobného presvedčenia a rozhodnutia, ktoré úzko súvisia so svetonázorovou orientáciou a s tým spojenou hierarchiou uznávaných a preferovaných hodnôt každého slobodného a svojprávneho občana – vojaka.

Od veliteľov všetkých stupňov velenia a riadenia preto závisí aká bude účinnosť výchovy k historickému povedomiu. Využívaním národných, vojenských a bojových tradícií vo výchovnom pôsobení na podriadených profesionálnych vojakov napomôžu tomu, aby sa pochopenie a precítenie skúseností minulých generácií stalo pre nich významným zdrojom motivácie k aktívnemu plneniu úloh vojenského vyučovania a výcviku, upevňovania vojenského režimu a vzorného plnenia všetkých povinností.

Použitá literatúra:

1. *Rozkaz ministra obrany Slovenskej republiky č. 22/1997 z 24. 4. 1997.*
2. *Gruca, M.: Armáda a tradície. In: Vlastenecká a etická výchova vojakov č. 1/1998, Generálny štáb Armády Slovenskej republiky, Trenčín 1998.*
3. *Gosiorovský, I.: Vojenské a bojové tradície Armády Slovenskej republiky. In: Vlastenecká a etická výchova vojakov č. 2/1998, Generálny štáb Armády Slovenskej republiky, Trenčín 1998.*
4. *Segeš, V. a kol.: Slovensko vojenská kronika. Perfekt, Bratislava 2006.*

STRUČNE O AUTOROCH VYDANIA

PhDr. Vojtech Dangl, CSc.

V rokoch 1970 – 2004 pracoval ako vedecký a riadiaci pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave, od roku 2004 pôsobí v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Ťažiskom jeho bádateľskej činnosti je najmä obdobie novoveku. Je autorom niekoľkých vedecko-populárnych, odborných či vedeckých monografií: *Slávni vojvodcovia* (1981), *Bitky a bojiská – Od Wogastisburgu po Lamač* (1984), *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia* (2007). Je spoluautorom *Vojenských dejín Československa II. díl - 1526 – 1918* (1986), *Vojenských dejín Slovenska II. zv. 1526 – 1711* (1995) a *Vojenských dejín Slovenska III. zv. 1711 – 1914* (1996).

PhDr. Ivan Gosiorovský, PhD. (plk. v. v.)

V ozbrojených silách pracoval ako profesionálny vojak do roku 2002. Počas vojenskej kariéry pôsobil v rôznych funkciách v oblasti vzdelávania a personálneho manažmentu. Je autorom a spoluautorom viacerých prác a publikácií s tematikou vojenskej histórie (napr. *Vojenská symbolika na Slovensku*, *Husár pokoril Berlín* a pod.). V súčasnosti vyučuje občiansku náuku, filozofiu, pedagogiku a personálny manažment na Európskom polytechnickom inštitúte v Kunoviciach (Česká republika).

Ján Lichner (pplk. v. v.)

V ozbrojených silách pôsobil ako profesionálny vojak od roku 1971 do roku 2002. Počas vojenskej kariéry vykonával rôzne funkcie na úseku vojenského školstva, vzdelávania a personálneho manažmentu. V roku 2000 ukončil štúdium histórie na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. V súčasnosti je pracovníkom Kultúrneho a metodického centra Ozbrojených síl SR v Trenčíne a náplňou jeho práce je usmerňovanie výchovy k historickému povedomiu v Ozbrojených silách SR. Je spoluautorom publikácie „*V službách vlasti, demokracie a mieru - 15 rokov Ozbrojených síl Slovenskej republiky 1993 - 2008*“.

PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave. Zaoberá sa staršími vojenskými dejinami a dejinami miest. Je autorom monografií *Od rytierstva po žoldnierstvo*, *Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensku* (2004), *Prešporský pitival*, *Zločin a trest v stredovekej Bratislave* (2005) a spoluautorom viacerých diel, ako napr. *Vojenské dejiny Slovenska III. zv. 1711 – 1914* (1996), *Lexikón slovenských dejín* (1997, 1999, 2006), *Slovensko – Vojenská kronika* (2007). Je predsedom redakčnej rady časopisu *Vojenská história* a podpredsedom Slovenského národného komitétu pre vojenskú históriu.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA K VOJENSKEJ HISTÓRII SLOVENSKA

BITKA POD DEVÍNOM

V auguste 864 panovník Velkej Moravy knieža Rastislav ubránil pod Devínskym hradom samostatnosť a nezávislosť svojej krajiny proti východofranskému kráľovi Ludovítovi Nemcovi.

DOBYTIE PEVNOSTI NOVÉ ZÁMKY

Po zdrvivujících porážkách osmanské armády při Viedni, Parkane (dnes Štúrovo) a Ostrihome (1863), sa pozornosť cisárskych vojsk sústredila na Nové Zámky, poslednú pevnosť v tureckých rukách na Slovensku. V júli ju začali obliehať a 19. augusta 1685 ju po dvojhodinovom boji dobyli. Pádom pevnosti definitívne skončila nadvláda tureckého polmesiaca na slovenskom území.

(Dobová rytina)

BITKA PRI VOGASTISBURGU

V roku 631 vypukla vojna medzi Franskou ríšou a slovanským kmeňovým zväzom, na čele ktorého stál Samo (vládol v rokoch 623 - 658). V trojdňovom boji pri hrade Vogastisburg boli vojská franského kráľa Dagoberta porazené. Víťazstvom si Samova ríša uhájila svoju samostatnosť a nezávislosť.

(Jozef Cesnak, akvarel, 1985)

Jadro a hranice vplyvu Veľkomoravskej ríše na konci vlády Svätopluka (Podľa J. Steinhübel).

BITKA PRI ROZHANOVCIACH

*Uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou porazil 15. júna 1312 spojené vojsko východoslovenských Omo-
dejovcov z rodu Abovcov a Matúša Čáka Trenčianskeho. Kráľovo víťazstvo prispelo k postupnej kon-
solidácii pomerov v krajine.*

(Marek z Káltu, Obrázková kronika, miniatúra, 1358)

BITKA PRI MOHÁČI

V osudnom, iba dvojhodinovom boji 29. augusta 1526 bolo vojsko uhorského kráľa Ľudovíta II. Jagelovského (cca 25 000 mužov) porazené Tureckým sultánom Sulejmanom (cca 80 000 mužov). Kráľ zahynul na úteku v moháčskych močariskách. Z historického hľadiska znamenala porážka pri Moháči symbolický koniec stredoveku v slovenských dejinách a začiatok novoveku.

(Turecká miniatúra, 16. storočie)

BOJ KURUCOV S LABANCAMI PRI TRENČÍNE

V roku 1703 sa začalo posledné protihabsburské stavovské povstanie v Uhorsku vedené Františkom II. Rákocim. Po počiatočných úspechoch utrpelo jeho vojsko (kuruci) v bitke pri Trenčíne 3. augusta 1708 rozhodujúcu porážku od cisárskych vojsk (labanci). Kurucké vojny trvali viac ako jedno storočie (1604 - 1711).

(Augustin Querfurt, olej, 1742)

VÝCVIK SLOVENSKÝCH DOBROVOĽNÍKOV ZA REVOLÚCIE 1848 - 1849

Príslušníci Slovenského dobrovoľníckeho zboru počas výcviku pred tretou organizovanou Štefanom Markom Daxnerom a Jánom Franciscim v lete roku 1849 do oblasti stredného a čiastočne východného Slovenska

(Peter Michal Bohúň, olej, detail, 1849 - 1850)

Ján Francisci Rimavský

(1. 6. 1822 Hnúšťa - 7. 3. 1905 Martin)

Spisovateľ, politik, pedagóg, organizátor slovenského národného života. V rokoch 1848 - 49 predstaviteľ slovenského národného pohybu v Gemeri, zatknutý a väznený v Plešivci a v Pešti, po vyslobodení v roku 1849 sa aktívne zapojil do organizovania dobrovoľníckeho zboru a jeho výprav. Stal sa kapitánom dobrovoľníckeho vojska a načas veliteľom jeho častí dislokovaných na južnom a juhozápadnom Slovensku. Je autorom návrhu výcvikového poľného poriadku v slovenskom jazyku s vysvetlením a popisom najdôležitejších povelov, hodností, názvov, pohybu a rozdelenia útvarov, práv a povinností vojakov. Po revolúcii pokračoval ako básnik, prozaik a publicista v organizovaní slovenského národného života. Podieľal sa aj na činnosti Matice slovenskej, zbieral a vydával slovenské ľudové rozprávky a povesti.

ISBN 978 - 80 - 969458 - 9 - 4

9 788096 945894